

ОДИЛЖОН САЛОҲИДДИНОВ

**ЁШЛАРНИ МИЛЛИЙ
УДУМ ВА ҚАДРИЯТЛАРИМИЗ
РУҲИДА ТАРБИЯЛАШ –
ДАВР ТАЛАБИ**

Одилжон Салоҳиддинов

**ЁШЛАРНИ МИЛЛИЙ УДУМ ВА
ҚАДРИЯТЛАРИМИЗ РУҲИДА
ТАРБИЯЛАШ – ДАВР ТАЛАБИ**
(ўқув қўлланма)

Андижон 2020 й

Муаллиф
Одилжон Салоҳиддинов
Андижон Давлат тиббиёт институтининг ички
касалликлар пропедевтикаси кафедраси
профессори, тиббиёт фанлари доктори

Тақризчи:
З.С.Салоҳиддинов
Андижон Давлат тиббиёт институтининг 1-УАШТ
кафедраси мудир, тиббиёт фанлар доктори,
профессор

Андижон-2020й

Кириш

Қадимда ўзбек халқи бой маданиятга эга халқ бўлган. Маълум даврларда кимларгадир тахлид қилиб, кимлардандир андоза олиб яшадик. Оқибатда одоб-ахлоқ, тарбиядан, бировлар хавас қиладиган урф-одатларимиздан узоқлашдик.

Амир Темури, Бобури, Алишер Навоий, Ибн Сино, Мирзо Улуғбек, Ал Хоразмий, Ал Беруний, Ал Бухорий каби алломаларимиз, Бибихоним, Нодирабегим, Зебунисо каби зукко момоларимиз бўла туриб, биз ўзимизни маданият, маърифатдан йироқда деб билдик. Савоб билан гуноҳнинг фарқи бормадик. Натижада айрим жойларда ота-оналарга бўлган хурмат йўқола бошлади. Хатто уларга тиғ кўтариш пайдо бўлди. Оддий “Ассалому-алайкум” деб сўрашишни унутдик. Кексаларга хурмат, улардан маслаҳатлар олиш камайди. Йиллаб қариндош-уруғлар бир-бирларидан хабар олмай кўйишди. Ҳашарлар камайди, хонадонларда “она алласи” камроқ эшитила бошлади. Кўп хонадонлардан ўтадиган ариқлар йўқолди, анҳорларга ахлат ва бошқа чиқиндиларни ташлаш одат тусига айланди. Хаттоки, корхона чиқиндилари ҳам сувга оқизила бошланди.

Бир болалар боғчасининг катта гуруҳ тарбияланувчиларига савоб нима?, гуноҳ нима?, қарғиш нима?, увол нима?, деган деб савол беришганида 54та боланинг ҳаммаси бу сўзларни умуман эшитмаганликларини айтишган.

Мустақиллик бизга ўз эркимизни, миллий урф-одатларимизни, жаҳон тан олган удум ва қадриятларимизни қайта тиклаш имконини берди. Энди уни мустаҳкамлаш ҳаммамизга, бизнинг маънавиятимизга боғлиқ.

Республикамиз аҳолисининг 65%ини ёшлар ташкил қилар экан. Эндиликда, келажак авлод тарбиясида миллий удум ва қадриятларимизни тиклаш замон талаби бўлиб қолмоқда. Ёшлар онгига мустақиллик, озодлик туйғуларини, бир-бирларига меҳр-оқибатни сингдириш асосий вазифаларимиздандир.

Муаллиф

МИЛЛИЙ УДУМ ВА ҚАДРИЯТЛАРИМИЗ – ҲАЁТИМИЗ ГУЛ ТОЖИ

– Ҳаётимизда кўпчилик билим ва тарихга эга. Ўзбек миллатида шундай удумлар бор экани, уларни ер юзининг бошқа бурчақларида учратмас эканига эминимиз. Мана, ўшалардан баъзилари: авваллари ота ўтирган даврага ўғил дафъатан қўшилмаган, отага тик қараб гапирилмаган. Таом тановул қилишда ота-она келмасунча ҳеч ким овқатга қўл узатмаган. Ҳар қандай қийин, мураккаб ишлар олдиндан кексаларнинг маслаҳатларини тинглаб, улардан фотиҳа олинган. Қариндош-уруғлар, ёру-биродарлар кучи билан хашарлар қилинган, таъсиқ таомлар пиширилганда қўчиниларга уланилган. Эрталаб туриб фарзандлар ота-оналаридан хабар олинган. Эрта тонгдан кўча эшиклари очилиб, ҳовли ва дарвоза атрофлари супуриб-сидирилган. Кўча-кўйда ёши улугларнинг олдиндан кесиб ўтилмаган, саломлашнишни ҳеч ким қанда қилмаган. Бемор ва қарияларни зиёрат қилиш одат тусини олган.

Аждоду авлодларимиз сувни муқаддас ҳаёт сарчашмаси деб билиб, уни ифлослантқиришни, ахлатларни ташлашни, хатто унга туфланни гуноҳи азим ҳисоблаганлар. Ҳар бир хонадонда ариқлардан зилол сувлар оқиб турган. Оқар сувларни касал бўлиб қоламан деб ҳадиксирамай, бемалол ичишган. Болақайлар ҳовлидаги ёки кўчалардаги мевали дарахтлар шоҳлари устиларида юрсаларда, уларни синдириб, пайҳон қилишни ҳаёлига ҳам келтирмаганлар, кушлар, ҳайвонларга озор бермаганлар, янги фарзанд туғилган хонадондан она “алласи” доимо эшитилиб турган. Она қалбидаги яхшилик, эзгулик, поклик нури алла билан фарзанд қалбига ўтган.

Бобо ва момоларимиз, ота-оналаримиз савоб нима, гуноҳ нима, увол нима, қарғиш нима? бобида тез-тез суҳбатлар ўтказиб турганлар. Ёшу катта уларни зўр эътибор билан тинглаганлар ва уларга амал қилганлар. Шу удумларимиз, миллий қадриятларимиз асосида ёш авлодга ҳалоллик, ростгўйлик, бир-бирларига яхшиликни сизгиниш, виждон, ғайбат, эътиқод, катталарга ҳурмат каби олийжаноб маънавий фазилатлар синдириб борилган.

Биринчи Президентимиз И.А.Каримов: “Маънавият инсонга она сути, ота намунаси ва аجدодларимиз ўғити билан сингади”- деб айтган.

Ҳар биримиз она сути, она алласи аҳамиятини яхши тушуниб етсак, ота болаларига ўзининг барча хатти-ҳаракатлари билан ўрнак бўлса, уларга савоб, гуноҳ, увол, қарғиш каби тушунчалар аждодларимизнинг ўғитлари мисолида тушунтириб борса, уларни меҳнатга ўргатса, оналар кизларини уйда тозалikka, орасталikka рюя қилишга, уй юмушларини бекаму-кўст бажаришга, мустақил ҳаётга тайёрласалар, шу хонадонда ҳамиша равшанлик, мусаффолик, бир-бирларига меҳрибонлик ҳисси ҳукм суради. Бу муҳитда таълим-тарбия кўрган болалар ҳамма жойда шундай иш тутишга одатланадилар. Бу ишларни болалар боғчасида, мактабда, коллеж, лицей ва олий ўқув юртларида ҳам давом эттириш керак.

Тарбияловчи авваламбор ўзи тарбияланган бўлиши керак, деб бежиз айтмаганлар. Биз чекма деб, чексак, ҳалол бўл деб, унга амал қилмасак, “Ассалому-алайкум” дегин деб туриб, уни ўзимиз бузиб „Сом алайкум” деб айтсак, қандай тарбия берган бўламиз?

Тарбия – жиддий, узоқ муддатли, мураккаб жараён. Таълим ва тарбия ўртасида ҳеч қачон узилиш бўлмаслиги керак. Таълим жараёнида ёшлар етарли тарбия олмоқлари лозим. Тарбия жараёни эса таълим билан тўлдириб борилиши керак. Холбуки, чинакам таълимнинг моҳияти одамни одамийликка тайёрлашдан иборатдир. Таълим фақат сўз ва ўргатиш билангина бўлади. Тарбия эса, амалий иш ва тажриба биландир.

Ҳақиқий инсон бўлиш учун одамлар ичида юриш керак. Бир одам катта олим, ўз фанининг устаси бўлиши мумкин, лекин у ҳаётни билмаса қийин, у билан гаплашиб мазза топмайсиз. Ва аксинча, оддий деҳқон, ишчи ҳақиқий инсон фазилатларини эгаллаган бўлса, унинг суҳбатидан бир олам завқ олишингиз мумкин.

Ҳар бир жамоада бутун умрини ҳалоллик, покликда ўтказган, эл-юртига ихлос-эътиқод кўйиб яхшиликлар қилаётган ёшу кексаларни, аёлларни хурмат қилишимиз, бемор

ходимларимизни, нафакага чиққанларни ҳолидан ўз вақтида хабар олишга ўрганмоғимиз керак.

Ўқув даргоҳларида “Маънавият ва маърифат” бурчаклари ташкил қилиниб унда савоб, увол, гуноҳ, қарғиш каби сўзларинининг маъноси, ота-она, кексаларга ҳурмат, соғлом турмуш тарзи, Ватан туйғуси масалалари ўз ўрнини олган бўлиши керак. Бундан ташқари, талаба ётоқхоналарида ёшларнинг маънавиятини бойитишга қаратилган катта давра суҳбатлари ўтказиш одат тусини олиши керак.

Ҳалқимизнинг гўзал урф-одатлари, ажойиб феъл-атворлари, бекиёс расм-русумлари тарихи минг йиллирга тақалади.

Фарангистонлик элшунос олима, мусаввир Бурдон хоним Республикамизда тадқиқот ишлари олиб борган. У инсонларнинг ҳаёт тарзи билан яқинроқ танишмоқ мақсадида шаҳар ва кишлоқларда, турли табақа хонадонларида бир неча ой истиқомат қилган. Ўзбек аёлини хонадонда, тўй-маросимларда, жамоат жойларида ўзини туттиши, ахлоқ одоби, шарм-хаёси олимани ҳайратга солган. Бу ҳақда у шундай ёзган: «Биз, маданийлашган Овropa аёллари ахлоқ-одобни, ифбатни назаримда Туркистонлик аёллардан ўрганмоғимиз жоиз экан. Лесгафт, Дидро назарияларидан мутлақо беҳабар бу аёллар ахлоқ назариясидан қўлланма ёзсалар арзир экан». Кўрдингизми, ҳар бир ориятли кишида миллатни, миллийликни ҳурматлаш туйғуси юксак бўлиши лозим.

Мусулмон давлатларининг бирига саёҳатга бориб келган аёл шундай ҳикоя қилади: «Саёҳатдан қайтишимиз чоғида сайёҳлар биргалиқда суратга тушмоқчи бўлдик, мен сочимни чиройли турмаклаб олдим. Суратчи келди-ю, бир нарсалар деб қайтиб кета бошлади. Таржимон уни зўрға тўхтатди ва менга қараб: “Барақа топгур, бошингизга рўмол ўраб олинг, суратчи урф-одатларимизни ҳурмат қилмаганларни тасвирга тушурмайман деяпти” деди. Сўнг мен рўмол ўрашга мажбур бўлдим”.

Биз бу билан ҳамма узун енгли кўйлак кийиб, бошига рўмол ўраб юрсин демокчи эмасмиз. Лекин ёшларимиз миллий урф-одатларимизни ҳурмат қилсинлар, кийинишда, юриш-туришда одоб донрасидан чиқмасинлар, қизларимиз иболи бўлишиб, саёк юрмасинлар, отасиз фарзандлар туғилмасин.

Талабаларга мутахассисликка оид билимларни ўргатибгина қолмай, балки уларни мустақил ҳаётга ҳам тайёрламоғимиз лозим. Шу босидан барча билим даргоҳларида “Одобнома” руқии остида «Рисоладаги оила, рисоладаги фарзанд, рисоладаги аёл, рисоладаги эр қандай бўлиши керак?», “Савоб ва гуноҳ нима?”, “Алланинг ва она сунининг аҳамияти”, “Дуонинг ҳосияти”, “Миллий кадриятларимизни биласизми?” каби мавзуларда давра суҳбатлари, анжуманлар мунтазам ўтказиб борилса мақсадга мувофиқ бўлди деб ўйлайман. Бундай тадбирлар ёшларни маънавий жиҳатдан етук ва баркамол қилиб тарбиялашда катта аҳамиятга эгадир.

Шоира Дилором Ғиёсованинг ушбу шеърини мисралари, бизни шу сай-харакатларга бошласа ажаб эрмас:

Имонни бут айла, соф ниятингни,
Тикла удумлару кадриятингни.
Фарзандлар ўқисин қадим имлони,
Тилидан қўямасин Ҳакми-Аллоҳни.

Сен Темур авлоди, қудратинг азим,
Нечун ўзгаларга айламак таъзим.
Элинг хур, тилинг хур, бўлсин дилинг хур,
Дадил қадам ташла, мағрур олға юр.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Юртбошинг даъватига қулоқ сол ўтлон,
Элим деб, юртим деб яшагин сен ҳар он.
Сен мустақиллик сўзин маъносин уққин,
Ўз қўлингдасиз келажак, буюк даврон.
2. Тиклансин қайтадан дилдаги имон,
Уйғонсин мудраган покиза виждон.
Лоқайдликка қарши қайнаб турсин қон,
Диёнатли бўлинг, одамлар!
3. Ўзбекман, иншооллоҳ, иймоним бутун,
Тилим қисик эмас башариятдан.
Кимгадир тенгдирман, кимдандир устун,
Зувалам қорилган самимиятдан.

САЛОМЛАШИШ – ХАЛҚИМИЗНИНГ ҚАДИМИЙ ВА ЭНГ ЯХШИ ФАЗИЛАТИ

Ривоят қилишларича, бир донишманднинг икки шогирди бўлган экан. Бир куни улардан бири донишмандга таъзим қилиб: “Хурматли устоз! Биз иккимиз ҳозир йўлда келаётиб, бир можарани гувоҳи бўлдик, - дебди. Икки киши бир бири билан муштлашиб, ҳолдан тойган бўлсаларда, тиллари тийилмасди. Менинг наслим фалон, сеники фалон” деб бири иккинчисини ҳақоратларди.

Кишиларда бир бирини менсимаслик, кибру ҳаво, меҳр оқибатнинг йўқлиги, ҳасадгўйлик туфайли шунга ўхшаш ходисалар рўй берапти, деб ўйладик. Мана шу нохушликларни тугатиб, барчани бир бирига дўст-иноқ қилиш имкони йўқмикан?

Донишманд шогирдлари сўзини диққат билан тинглаб, шундай дебди: “Ҳақиқатан ҳам инсонларни бир бирига меҳр оқибатга, инсоф, ақлга чақирадиган чора борми? Сизлар менинг ақлли шогирдимсизлар. Дунёда иложсиз иш йўқ. Сизларга бир ой муддат. Шу муддат ичида ахтаринг, ўрганинг, дилни дилга улайдиган бахт кўприги нима эканлигини топинглар”.

Икки шогирд, таъзим бажо айлаб чиқиб кетишибди. Улар бир ой мобайнида китоб варақлаб, хикматлар дурдонасини йиғишибди. Шаҳар ва қишлоқлар кезишиб, одамлар билан суҳбатлашибдилар. Ниҳоят муддат етиб, улар донишманд ҳузурига келишибди.

“Устоз! Биз кишилар қалбидан чуқур жой оладиган бир сирли сўзни топганга ўхшаймиз. Бу сўз бизнингча “Ассалому алайкум”дир”. “Ассалому алайкум!?” – ажабланибди донишманд. – Ҳа, устоз! Бу сўз бошқаларга тинчлик, осойишталик, саломатлик бўлсин, деган маънони англатаркан.

Бу сўзнинг таъсирини кишилар муомаласида синаб кўрдик. Дилларга меҳр, юзларга табассум югурди. Хатто ёш болалар, жажжи қизлар ҳам ота-она, бува-бувиларига, кўшнларига, барчага бу сўзни айтишга ўргана- бошладилар. Улар ўртасида дўстлик, ўзаро ҳурмат кучайди. Ўйлаймизки, бу сўз бутун дунёга тонг нуридек таралгусидир.

Донишманд хурсанд бўлиб, дебди: “Балли доно шогирдларим, ноёб сўзни топибсизлар, энди уни янада кенг ёйлик, токи у барчага бахт келтирсин”.

Дарҳақиқат, “Ассалому алайкум” сўзи ҳикматли сўздир.

„Ассалому алайкум”-мен сизга соғлиқ, тинчлик тилайман.
„Ва алайкум ассалом”-сизга ҳам соғлиқ, тинчлик тилайман, деган маънони англатади.

Ҳар бир инсон ҳаётда яшар экан, ўз халқининг одоб-ахлоқ қоидаларини ўзида мужассамлаштириб бормоғи лозим. Одобли инсонни меҳрибонлари кўп бўлади, эл-юрт олдида обрўйи баланд бўлади. Одоблилик туфайли куч билан эришиш мумкин бўлмаган ғалабага ҳам эришиш мумкин.

Одоблиликнинг энг асосий мезонларидан бири – саломлашишдир. Халқимиз азалдан инсонга салом беришни бурч деб билганлар.

“Меҳрибонлик нимадан бошланади”, деб сўрашганда, бир донишманд “Ассалому алайкум”дан деб жавоб қилган экан. “Ассалому алайкум” деб сўрашиш халқимизнинг энг қадимги ва энг яхши анъаналаридан бири бўлган илиқ муносабатларининг ифодаси сифатида ишлатилади. Ҳар бир саломлашишдан сўнг иккала томонга ҳам баробар бўлган илиқлик ва ўзаро ҳурмат пайдо бўлади. Саломлашиш туфайли кишилар ўртасидаги гина-қудрат, хатто адоват йўқолади. Қаршингда келаётган инсон олдидан кўзни лўқ этиб ўтиб кетиш мусулмон киши учун уят. Халқимиз “Мусулмонни саломидан бил” дейди. Ахир инсонларга хотиржамлик, саломатлик тилаги, шукронаси бўлмаган инсоннинг қалбида эзгу туйғулар, ҳаётга муҳаббат бўлармикан? “Инсонга шукрона айтмаган киши худога шукрона айтмайди” дейилади ҳадисларда.

Бировга хат ёзсак, аввало саломдан бошлаймиз. Бинобарин салом-радди бало.

Саломлашишнинг ҳам шартлари бор. Ёши катталарга, аёлларга олдин салом берилади. Кейинги йилларда саломлашишда ҳам Оврупача тахлид қила бошланди. Айрим шахслар ўзларига номуносиб бўлсаларда, қўлларини пахса қилиб “Хелло”, “Чао” каби-ибораларни ишлатиб саломлаша бошлашди. Кўпчилик эса бу улуғ сўзни бузиб “Ассалому алайкум” ўрнига

“Сом алайкум” дейишадиган бўлишди. Агар шу кишилар “Сом” арабча сўз бўлиб, “Ўлим” маъносини англатишини, демак “Сом алайкум- сизга ўлим тилайман” деган мазмун беришини билсалар, балки бундай салом беришга чек қўйган бўлармидилар?

Бундан ташқари, айрим ҳолларда эркакларни бир бирлари билан лабларини чўччайтириб, оғизларидан ўпишиб кўришишларини кузатамиз. Бу ҳол батамом одобсизлик белгисидир.

Ўзбек урф одатларига кўра эркаклар бир бирлари билан қучоқлашиб кўришган пайтида, юзларини юзларига босадилар, аммо ўпишмайдилар.

Лекин ота-оналар ва фарзандлар, ака-ука, опа-сингиллар кўришганда юзларидан ёки пешоналаридан ўпиб кўришадилар. Яқин аёллар ҳам бир бирлари билан қучоқлашиб кўришганларида фақат юзларидан ўпишадилар. Ҳар икки ҳолларда ҳам оғзидан ўпиб кўришишлик гигиеник нуқтаи назардан ҳам бизнинг урф одатимизга хос эмас.

Салом-алик қилиш ҳам ўзига хос санъат бўлиб, уни юксак маданият билан бажармоқ зарур. Чунки, ўта зукко халқимиз кўпинча кишининг салом бериши, кўришишидаги одобига қараб, қанчалик тарбия кўргани ёки кўрмаганлигига баҳо беради. Оддий одамга оддийроқ, амалдорга бошқача, ўта такаллуф билан салом берилса, атрофдаги кузатиб турган кишилар салом бераётган кишини лаганбардор, хушомадгўй деб баҳолаши мумкин. Бу эса одамнинг кўпчилик орасида оладиган баҳосини пастлатади.

Саломлашганда бир бирларининг кийимига эмас, балки юзига қараб, хиёл кулиб, очик чеҳра билан туриш таъбирга жоиздир. Бошқа томонга қараб, қўл бериб саломлашиш ўта одобсизликдир. Кўпинча кишилар бир биридан узоқ масофада турганларида ўнг қўлини чап қўксига қўйиб, саломлашиш нишорасини киладилар. Бу албатта, истисно ҳолатларидандир. Салом берганда “Ассалому алайкум” дея тўлиқ салом бериш керак. Унга жавобан тўла “Ваалайкум ассалом” деб овоз чиқариб, дадил жавоб бериш мақсадга мувофиқдир. Саломга мингирлаб қўйиш ёки бошини қимирлатиб қўя қолиш ҳам одоб қондасига зиддир.

Ўзбек урф одатига кўра эркаклар қариндош ёки яқин аёллар билан кўришганларида гавдаларини биров аёл томонга эгиб, ўнг елкаларини тутадилар. Аёл эркакнинг ўнг елкасида силаб, юзига суртади. Ўзига таниш бўлмаган аёл ёки киз бола билан кўришганда эса, ҳар икки томон ўнг қўлини чап кўксига қўйиб, салом алик қилишади.

Қўл бериб сўрашиш жуда қадимий жанговар одатларга бориб тақалади. Ҳарбийлар орасида сулҳ-салоҳ бўлганда бир бирларига қўл берганлар: бу мана, кўриб қўй, қўлимда қурол йўқ, дўстлик, тинчлик таклиф этаман, деган маънони билдирган. Бу жуда кўп халқларда одат тусига кирган ва ҳозирда ҳам ўз маъносини йўқотгани йўқ. Лекин қўл билан кўришаётган пайтда бир бирларини қўлларини каттиқ сиқиб, оғритиш ёки қўлини учинигина бериш ҳам беодобликдир. Бундан ташқари, эркаклар аёлларга, болалар катталарга аввал қўл узатмайдилар. Ёшлар ўзидан катталарга икки қўлини бериб кўришганлари маъқулроқдир.

Дастурхон атрофида, кизгин суҳбат кетаётган чоғда, кеч келиб, суҳбатини бўлиб, ҳамма билан қўл бериб кўришилиқ (агар даврага қириб келган одам бошқа юртдан ёки узоқ касалликдан сўнг, сафардан келгани бундан истисно) шарт бўлмаса керак. Бундай ҳолларда ўнг қўлини чап кўксига қўйиб саломлашиб, уз сўраб даврага қўшилгани маъқул.

Агар сиз бировга салом берсангиз, у алик олмаса – бу ҳам одобсизлик белгисидир. Иззат-икром қўлдан кетмасин деган одам саломни аликсиз қолдирмайди.

Айтишларича, пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом бировни кўрганларида, деярли ҳамиша ундан олдин салом бериб улгурар эканлар. Чунки бировдан саломни кутиб ўтиришлиқнинг ўзи ҳам одобдан эмасдир. Шунинг учун донишмандлар: “Салом – қарзи Худо”, дейдилар. Одамлар орасида салом алик йўқолмаган мамлакатда хайру барака ҳам кўтарилмайди.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Бир сўз бор, у эргалабдан бошланур,
Одобнинг боши ҳам – ундан бошланур.
«Уни одат қилган етар муродга,
Одат қилмаган-чи, қолар уятга.

2. Омон берди, элга салом қилувчи,
Саломатлик топди, алик олувчи.
Салом бўлди одам тинчига гаров,
Соғлиқ олар, салом билан қолувчи.
3. Дил меҳригиёси саломим менинг,
Юрагим кимёси саломим менинг.
Ҳақ ёки ноҳақдан кўнгил синганни,
Алар мўмиёси саломим менинг.

ОТА-ОНА МЕҲРИНИ ҚАДРЛАШ – ОЛИЙ ҚАДРИЯТ

Ҳаётда шундай мавзулар борки, улар ўткинчи эмас, улар эскирмайди, улар доимо кўз ўнгимизда туради. Ҳар бир инсон ҳаётда улғайиб, турмуш куриб, фарзанд кўришни орзу қилади.

Фарзанднинг ҳаётига сабаб бўладиган биринчи қувват – она жисмидаги қондир, она сути унинг юрак қонидир. Чақалок шу қондан озикланиб, ҳаётини сақлайди. Онанинг қадди-қомати бир дарахт бўлса, фарзанд шу дарахтнинг мевасидир.

Онанинг фарзанди учун меҳри бекиёс. Онанинг эркалаб, суйганидан, меҳр-муҳаббатидан тош қалблар ҳам эрийди.

„Бир парча гўдак бошида тунни кунга улаган, чақалок бир касал бўлса, минг изтироб чеккан, боласи бир кулса, минг бор қувонган, бир қадам босса, устидан ширинликлар сочиб, ўзини учгандек хис қилган, фарзанди кўчага чикса, хавотири ошган, ортидан дуолар йўллаган ҳам онадир” дейди донолар.

Она фарзандига бор меҳрини беради, барча қийинчиликларга, хатто ўзини фидо қилишга ҳам тайёрдир. Ҳаётдан мисол келтирай:

Бу сўзларни тасдиғи учун яна қуйидаги воқеани келтирай:

Немис фашистлари асирлар ўртасида қуйидагича тажриба ўтказишган экан: Қиш фаслида қалин музни ёриб, унга ялангоч холда ҳар хил ёшдаги эркак ва аёлларни муздек сувга бўйнигача ботириб, кўлларини кўтаргани холда, уларни томир уришини тўхтагунча санаб, неча дақиқадан сўнг вафот этишини ёзиб боришган. Навбат бир аёлга келибди, унинг ёнида ёш боласи ҳам

бор экан. Аёлни боласидан ажратиб, уни сувга туширишибди, бола йиглаб қолибди. Буни қарангки, муздек сувга туширилган ҳар хил ёшдаги эркаклар вафот этган дақиқалар ўтиб борсада, аёлнинг томир уриши давом этаркан. Бунга текширувчилар хайрон бўлишган. Шунда улар бунинг сабабини аёлни боласи қисматига илҳақ бўлиб, унга бўлган меҳри туфайли жони таслим бўлмаяпти, деган хулосага келишган.

Чет элларнинг бирида бир хомиладор аёлни ултратовуш текширувидан ўтгазишганида, хомилада 6-та юрак нуқсони борлиги аниқланган. Шунда шифокорлар онага болани дунёга келтириш ўта хавфли, у туғилибоқ вафот этиши мумкин, сизнинг ҳаётингиз ҳам хавф остида бўлади, хомиладан воз кечинг, дейишибди. Аёл, мен туғилажак боламни бир кўриб ўлсам ҳам розиман, деб хомилани олдиришга кўнмабди. Фарзандига ҳаёт ҳада этишга чоғланган аёлни ҳар қандай жудоликка тайёр туришини кўрдингизми?

Аёлни туғдиришда 30-та шифокор қатнашибди. Туғруқ жараёни жуда оғир кечибди, она бир ўлиб, бир тирилибди. Чақалоқни туғилишидаёқ шифокорлар унда 3-та мураккаб жарроҳлик амалиётини бажаришибди. Орадан маълум вақт ўтиб, яна 3-та жарроҳлик амалиёти ўтказилибди. Буни қарангки, онанинг меҳри, сабр ва матонати туфайли чақалоқ ўлмай, соғая бошлабди ва ҳозирда у яхши вояга етаяпти экан. Дарҳақиқат, онанинг меҳри, салоҳияти, қудрати чегара билмайди.

Отанинг ҳам фарзандига муҳаббати чексиз, чунки у фарзандини ўз суратидан кўчирилган нусха деб англайди. Ота ўзи истаган фазлу-камolini фарзандига беришга, уни ўзидан кўра ҳам мукамал қилиб тарбиялашга ғайрат қилади. Шу боис халқимизда „Отанг қадрин билсанг, одам қадрини биласан“ деган мақол ҳукм суради. Ота фарзанди ҳақида инсонлардан „Тарбия қилган отанга раҳмат“ деган сўзни эшитишни хоҳлайди, наслини давом этаётганидан қувонади.

Ҳозирда фарзандлар ота-оналарнинг шу меҳрларига қандай жавоб қайтараяптилар?

Ҳадиси шарифда, онлада фарзанд бурчи тўғрисида тўхталиб, фарзандлар буюк зотлар: ота ва она хизматида бўлишлари,

уларнинг розилиги асосида ўз ҳаёти ва фаолиятларини йўналтиришлари кераклиги баён қилинган.

Мустақил Республикамиз Конституциясининг 68-моддасида: „Вояга етган, меҳнатга лаёқатли фарзандлар ўз ота- оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар” дейилган.

Ҳаётда кўрмоқдамизки, кўпгина оқил ва оқила фарзандлар юқоридагиларга амал қилиб, бир дақиқа бўлса ҳам ота-оналари меҳрини эсдан чиқармай, улар кўзларига нур, белларига тиргак бўлиб, авайлаб, асраб, оқ ювиб, оқ тараб юрибдилар, уларни тез-тез йўқлаб турадилар. Кичкина ишга кўл урганларида ҳам ота-онани воқиб қилиб, уларнинг ризоликларини олиб, айтган сўзларига амал қилиб, ҳамма вақт уларни миннатдор қилишга интиломқдалар.

Яқинда интернет тармоғида юролмайдиган, кексайиб, озиб, енгил бўлиб қолган ота-онасини алоҳида саватларга солиб, икки елкасига осиб, Бангладешга кетаётган бир қочоқ йигитнинг суратини кўриб чуқур ўйга толдим. Етти кун давомида ота онасини елкасидан тушурмасдан кўтариб кетаётган оёкяланг йигит, усти юпун, аммо қалби иймони бутун экан. Ота-онасига чексиз меҳр ва муҳаббат кўрсатган бу йигитни кўриб, ўта хаяжонландим. Бундай фарзандларга тасанно айтасан киши.

Вилоят туманларининг бирида, фалокат туфайли бир ёш қизалоқни оёқлари ишламай қолибди. Она уни кўнглини кўтариб, ҳар куни: „Қизим, сен оёққа албатта турасан, Оллоҳ сенга шифо беради” деб унга нажот бағишларкан. Буни қарангки, 23-йил деганда у оёққа турибди, ўзини-ўзи эплайдиган ҳолга кирибди. Шунда бу қиз ногирон бўлсада: „Меҳрибон онам туғилганимдан шу кунгача мени деб кўчага ҳам чиқмади, олдимдан бир қадам силжимади. Энди навбат меники. Онам учун бор меҳримни, эътибор ва вақтимни аямайман” дебди. Бундай фарзандларга ҳар қанча тасаннолар айтсанг арзийди.

Шу билан бирга, гуруч курмаксиз бўлмаганидек, ҳаётда шундай фарзандлар учрамоқдаки, улар она муҳаббатини, ота фидойилигини доим ҳам етарли баҳолай олмайдилар, улардан узоқ вақт хабар олмайдилар, уларнинг ғаниматлигини ўйламайдилар.

Айримлар ўсиб, улгайиб, ота – она ҳурматини ҳар замонда бериб турадиган озгина пули, ўзлари олиб бормай, кимлардандир бериб юборадиган майда чуйдаси билан ўлчайдилар.

Билингки, ота-оналарнинг кадр-кийматлари на бойлик, на зебу-забар билан ўлчанмайди. Фарзандлар умр бўйи ўз ота-оналари ҳузурда қарздордирлар. **Ота-онага фарзандининг дийдори, уни кўриб туриши, мол -дунёдан устун туради.**

Ўқиганим бор. Бир бева аёлнинг иккита ўғли бузгунчи оқимларга кўшилиб бедарак йўқолади. Шунда она: „Майли эди, уйимдаги бор нарсаларни сотса ҳам, ишламасдан юрсалар ҳам майли, фақат улар ёнларимда бўлса, уларни дийдорини кўриб турсам, бас эди, нафақам билан уларни боқардим” деган экан.

Саволлар туғилади. Ота-она чизган чизигидан чиққан, уларнинг юзларига тик қараган, ҳаётда уларга қўл ва хаттоки айрим холларда тиг кўтарган фарзанд, фарзандми? Ёшлари бир жойга етиб қолган чоғларида, уларнинг кийимларини гардини покламаган, уйининг тўрисиغا ўтказиб, уларнинг деганларини бажо келтирмаган, дуоларини олмаган фарзанд, фарзандми? „Ота рози, худо рози” деган ақидани, „Жаннат оналар оёғи остида” деган хикматни вужуд-вужудига сингдирмаган, уларнинг хизматларида бўлмаган фарзанд, фарзандми? Хотини вафот этган отани ёки турмуш ўртоғидан барвақт бева қолган, фарзандини деб турмушга чиқмай, уни ўстирган онани кимларнидир гапларига кириб, „Меҳрибонлик уйи” га жойлаган, фарзанд, фарзандми? Уларни ота ёки она демай, бобой, кампир деб мурожаат қиладиганларничи?

Қадимда ота-она юзига фарзанднинг тик қараб гап қайтариши катъий таъқиқланган. **Барча** ота-оналарининг қарғишини эмас, олқишини олишга интиланлар. Шу ўринда дуонинг яшнатишини, қарғишнинг қақшатишини эсламоқ лозим. Билингки, ота-она тамонидан лаънатланган ўғил ёки киз эл-юрт олдида хор бўлади, бошини кўтариб юраолмайди, ишлари юришмайди, маҳалла-кўй, қариндош-уруғлар олдида обрўси тўкилади.

Бир донодан: „Дунёдаги энг буюк бахт нима? деб сўраганларида, у: „Фарзанд учун унинг ота-онасининг ҳаётлиги” деб жавоб берган экан. Ота-она кўз юмганларидан сўнг қабрига

неча сўмлик тош кўйиб, хайру-эхсонлар қилгандан кўра, улар тириклигида бир пиёла сув тутиб, кўнгилларини овлаш афзалроқдир.

Шундай экан, ота-оналари тирик бўлган фарзандлар, бунга шукрона келтириб, агар алоҳида яшасалар, уларни тез-тез йўқлаб, хоки-пойларини кўзларига суртмоқлари, олтинга баробар сўзларини ёнларида туриб тинглашлари, кўзларига яхшироқ қарашлари, хатти-харакатлари, турмуш тарзи, тили билан уларнинг нозик дилларига заррача озорлик етказмаслик йўллари ахтаришлари керак. Ота-онаси билан бирга яшайдиган фарзандлар эса, эрталаб ота-она холидан хабар олиб, кейин бошқа ишларини қилишлари керак. Билингки, тонг кимлар учундир отмаслиги, бошқа бировлар учун ташвишлар келтириши мумкин.

Рўзгорчи дерсиз? Рўзгорнинг ғори қачон тўлган? Ҳаёт ташвишлари ҳеч қачон тугамайди, лекин ота-оналар бу фоний дунёда меҳмонда турибдилар. Кейин минг тавалло-ю, тавба-тазарру билан уларни ортига қайтариб бўлмайди.

Шахримизнинг катта бир ташкилот раҳбари ота-оналарини зиёрати учун бормоқчи бўлган ходимларига ҳоҳлаган кунлари иш вақтидан маълум вақт ажратибди. Қандай олийжаноблик. Бундай савобли ташаббус харқанча тасаннога лойиқдир.

Ота-она тириклигида уларни хушнуд этиш, вафотидан сўнг эса тирикликларида айтган насиҳатлари ва маслаҳатларига амал қилиш, уларнинг яхши хислатларини ёдлаш, барча фарзандлар учун ҳам фарз, ҳам қарзидир.

МЕҲР ҲАМ, МУҲАББАТ ҲАМ ТИРИККА КЕРАК

Баъзи даврларда ўртада меҳру-оқибат кўтарилди, одамлар бир-бирларини кўролмайдиган бўлиб қолдилар, одамийлик, мурувват камайиб бормоқда, деган гапларни эшитиб қоласан.

Дарҳақиқат, айрим ҳолларда. “Дом”да ёнма-ён яшайдиган икки ён кўшни бир-бирини танимаяпти, кўришганда сўрашмаяпти. Ўқув даргоҳларида бир гуруҳда 20-25 та талаба бўла туриб, тўрт йил бирга ўқиб, бир-бирларини яхши билмаяптилар. Чорасиз кишига кўлини чўзиб, моддий ёрдам

бераолмасада, тили билан ҳамдард бўлиш ўрнига, бақрайганча ўтиб кетилаяпти. Имкони бўлди дегунча айрим одамлар андишасизлик билан ифво-бўхтонлар уюштириб, ҳалол, чин инсонлар обрўсини тўқишга, таҳқирлашга, истеъдодини бўғишга ҳаракат қиляптилар.

Ёзувчи Тохир Малик улуғ адиб Мирзакалон Исмоилий ҳаётига бағишлаб ёзган “Ёзувчининг бахти ва бахтсизлиги” деб номланган ёдномасида шундай дейди: “Адибнинг муҳолифи ўлган куни, уларнинг ораси бузуклигини билган кимсалар кўнгироқ қилиб, Мирзакалон Исмоилийни табриклашибди. Ўшанда Мирзакалон ака ранжиб: “Одамларнинг разиллигини қаранг, мени бировнинг вафоти билан табриклашаяпти. У мени ёмон кўргандир. Ҳар бир тирик одам кимнидир яхши кўради, кимнидир хушламайди. Одамни жони узилса, суюнадиганларни одам деб атаймизми? Қийналган, айрим ҳолларда хорлаган бўлсам, биргина у айбдор эмас, атрофидаги яландихўрлар кўпроқ айбдор” деган эдилар. Нақадар мардлик, донолик!

Лекин минг афсуски, ҳали орамизда бировнинг бошига кулфат тушса, ёхуд вафот этса қувонганидан чапак чалиб юборадиган, шу “хабар” муносабати билан қадах кўтарадиган андишасиз кимсалар оз эмас.

Марҳум шоира Турсуной Содикова (Охиратлари обод бўлсин) меҳрсизлик ва андишасизлик қилаётган бундай шахсларга қарата ўзининг “Андиша” деб номланган рисоласида шундай дейди: “Андишадан қочиб, шахсан ўзингиз нимага эришдингиз? Бировни аямадингиз – йўлингиз очилди, ишингиз тезроқ битди. Ниятингиз пул-мол йиғиш эди, етдингиз. Бўйингиз паст эканлигини ҳамма кўриб турса ҳам, стулга чиқиб олиб “Мен баландман” деддингиз. Чапга қараб тулки бўлдингиз, ўнгга қараб буқаламун! Бировни хўп ёмонлаган эдингиз – ўрни сизга қолди. Аммо бу “зафарли” юришларингиз қалбингизга шамча ёруғлик бермайдику”!

Бир донишманддан: “Одамлар сўзлари ва ишлари жиҳатидан неча туркумга бўлинадилар?” деб сўрабдилар, у жавоб берибди:

- Тўрт хил бўладилар. Биринчи туркумдагилар: бир ишни қилишга сўз берадилар ва сўзларининг устидан албатта чиқадилар. Бу самимий, софдил одамлар одати. Иккинчи

туркумдагилар: сўз бермайдилар, лекин индамасдан юриб ишларини кўнгилдагидек бажарадилар. Бу – жувонмардлар одати. Учинчи туркумдагилар: оғзини кўпиртириб сўзлайдилар, ваъда берадилар, аммо айтарли бир иш кўрсатмайдилар. Бу – мунофиқлар шеваси ва хийлакорлар ишидир. Тўртинчи туркумдагилар: сўз ҳам бермайдилар ва ҳеч бир иш ҳам кўрсатмайдилар. Бу хассис ва пасткаш одамлар хислати.

Самимийлик – инсоннинг бегуборлигини, бегаразлигини ифодалайди. Самимий киши ўзининг хатти-ҳаракатига танқидий кўз билан қарайди, ҳатолардан тегишли хулоса чиқаришга ҳаракат қилади. Самимий инсон очик кўнгил, бағри кенг бўлиши билан бирга, ўзига қилинган ҳурмат эътиборга миннатдорчилик билдира оладиган киши ҳамдир.

Сен билан бирга ишлаб, бирга нафас оладиган одам сенга бегараз фикрлар айтиб, тўғри маслаҳатлар қилса, бунинг учун уни тўғри тушунилмаса, у ҳеч нарса йўқотмайди, албатта, лекин кўнгил совиши мумкин. Совиган кўнгилни иситишга эса маълум вақт кетади.

Қадимий бир афсона бор: Эмишки кунларнинг бирида Тангри таоло кимсасиз оролда ётган бир чўпга жон ато этибди. Ўша заҳоти чўп одамга айланибди. Одам бошқа жонзотлардан фарқ қилмас, еб ичишдан нари ўтмас экан. Шунда Худо унга ақл-заковат, қалбига меҳр-муҳаббат жо қилибди.

Бу одам ўйлаб қараса, Худонинг қўлидан ҳамма нарса келармиш – хоҳласа жонлини бежон қилади, хоҳласа жонсизга жон ато этади. Туриб-туриб одамни Худога ҳасади келибди.

Табиийки, Тангри одамнинг кўнглидан ўтганини сезибди.

- Менку, одамзотга ақл бердим, меҳр-шафқат ато этдим. У эса яхшиликдан кўра ёмонликни, меҳрдан кўра қаҳрни афзал кўраяпти. Бугундан бошлаб кимда меҳр кўп бўлса жаннатга, қаҳр кўп бўлса дўзахга тушсин! – дея амр қилган экан.

Меҳр, мурувват одамга ҳаётдай зарур. Инсон меҳр билан тирик. Лекин шуни унутмаслик керакки, меҳр бермай одамлардан меҳр кутиб яшаш ёзда осмондан қор кутишдек гап. Бахтсизлик, кулфат, нохушликлар ҳеч қачон четдан келмайди, буни ҳар ким ўз феъли билан ўзи ясаб олади.

Самимият тўғрилиқ ва ҳақиқатгўйлик билан узвий боғлиқ. Тўғрилиқ одоблиқ белгиси бўлиб, ҳалол ва самимий одамларгина ана шу фазилатга эга бўла олади.

Мутафаккирлардан бири айтганидек, ҳалол одам учун энг огир ҳақорат уни ноҳақликда гумон қилишдир. Шунинг учун болани ноҳақдан уришсангиз, у йиғлаб юборади. Ҳалол одамлар доимо ҳақиқатгўй бўладилар ва унга интиладилар.

Ҳақиқатга интилган камолатга албатта эришади. Софдил, тўғри одамнинг сўзи билан иши бир бўлиб, унинг ҳаёт йўли ҳар доим тўғри ва равондур. Бундай шахс учун ҳақиқат қанчалик аччиқ бўлса ҳам, у ҳамма нарсадан юқори. У унга топширилган вазифани адолатли ва рўйирост ҳал қилишни, кишилар ўртасида ишонч ва ўртоқликнинг гарови деб билади.

Алдаш, ноҳақлик шундай ярамас иллатки, у жамиятга жуда катта зарар етказиб, энг аввало, кишилар ўртасида ишончсизлик туғдиради.

Самимият табиийликни тақозо этади. Табиий бўлмоқ – ҳар қандай ясамалиқ, сунъийликни инкор этади. Бунинг учун эса одиллик, ҳақиқатгўйлик, виждонлилик керак бўлади.

Иймони бут, покиза қалбли инсонлар одатда “Бундай қилишга виждоним йўл қўймайди” дейишади. Дарҳақиқат, хоҳ ошқора, хоҳ пинҳона бировларнинг ҳақига хиёнат қилиш, бақрайиб туриб ёлғон гапириш, ваъдага вафосизлик, юлғичлик, тухматчилик, иккиюзламачилик каби бадахлоқликлар чин инсоннинг қўлидан ҳеч қачон келмайди.

Виждон соҳиби ўз дилидаги орзу-ҳаваслари, мақсадлари, ўйларига тўғри, ҳалол йўл билан эришишни кўзлайди. У наларга мушарраф бўлса, ҳамма вақт ўз ҳисобидан яъни ҳалол меҳнати, ақли, истеъдоди эвазига эришади. Виждон соҳиблари шу сабабдан ҳам кўпинча иккиюзламачи, буқаламун (хамелеон) кимсаларнинг қаршилигига дуч келишига қарамай, ўзлари муқаддас ва тўғри деб билган йўллардан ҳеч қачон қайтмайдилар.

Ҳадиси шарифда: “Сизларни қай бирингиз бирор гуноҳ иш қилаётган одамни кўрсангиз, уни аввало қўл билан, бунга имкон бўлмаса, тил билан қайтаринг, бунга ҳам кодир бўлмасангиз, дилингизда нафратланиб туринг” дейилган.

Умри давомида ҳаётнинг аччиқ-чучигини кўрган, ўзи ҳалол, соф виждонли бағри кенг ва меҳнатсевар инсонлар ҳар бир жамоада бор. Буларни авайлаб асраб, улардан маънавий озуқа олиш барчамиз учун ҳаётинг заруратдир.

Афсуски, кўпинча эътиборсизлик туфайли бундайлар назардан четда қолади. Шу боисдан ҳам истеъдодли шоира Саида Зунунова “Одамлар, кадрларинг бир-бирингизни, гул ҳам, муҳаббат ҳам тирикка керак”, деган эдилар.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев нуфузли йиғилишларнинг бирида “Бизнинг барча давлат идораларимиз, кадрларимиз оддий бир ҳақиқатни ўзлаштириб олишлари керак. Улар одамлар учун, уларнинг эҳтиёжлари ва юмушларини ҳал этиш, манфаатларини ҳимоя қилиш учун яшайдилар ва ишлайдилар”, деган эди. Буни чуқур уқмоқ ва унга амал қилмоқ лозим.

Бахтли бўлиш орзусида яшаган кишининг қалби пок бўлиши, нафсини тия билиши зарур. Киши қалбидан жой олиш энг улуг бахт. Шу боисдан меҳрли инсонларни “кўнглининг табиблари” дейишади.

Мақсуд Шайхзоданинг қуйидаги ўғитлари ҳамма учун шиор бўлиши керак:

Дўстлар, яхшиларни авайлаб, асранг,
“Ассалом” деган сўз салмогин сақланг.
Ўлганда юз соат йиғлаб тургандан,
Тириклик чоғида бир марта йўқланг.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Бир ғариб кўнглини қилаолсанг шод,
Яхшидир ер юзин қилгандан обод.
Лутфингла бир дилни қул қила олсанг,
Афзалдир юз қулни қилмоқдан озод.
2. Яхши сўз илонни чиқарармиш индан
Ёмон сўз инсонни чиқарармиш диндан
Қаранг, бир оғизнинг ажиб хикмати
Гоҳ шакар, гоҳ захар тўкилур ундан.

ОНАНИ НОРИЗО ҚИЛГАНЛАР...

Пайгамбаримиз Мухаммад алайҳиссалом замонларида Ал-Кома деган бир саҳоба жангда оғир ярадор бўлибди. Уни оғир аҳволда уйга олиб келишибди. 3-4 кундан сўнг Ал-Команинг хотини Расулulloхнинг олдиларига келиб, йиғлаб: “Ё, Расулulloх, эрим Ал-Комани жангдан оғир аҳволда олиб келишди. У бир неча кундан бери азобда, жон таслим қилолмай беҳад қийналаяпти, нима қиларимни билмай сизнинг олдингизга келдим” дебди.

Шунда Расулulloх саҳобаларидан сўрабдилар:

- Ал-Команинг онаси борми?

- Бор,- деди саҳобалардан бири.- Шу яқин орада, ёлғиз бир ўзи яшайди.

- Бориб Ал-Команинг онасини чақириб келинглр,- дебдилар.

Орадан бир мунча фурсат ўтгач, Расулulloхнинг ҳузурига 80 ёшлар чамасидаги озғин бир кампирни олиб келибдилар.

-Эй она, ўглингиз борми?- сўрабдилар Мухаммад алайҳиссалом.

- Бор. Исми Ал-Кома. Мен ундан ҳафаман.

- Нега ҳафасиз?

-Ҳафталаб, ойлаб у мендан хабар олмайди. Дунёда бормисан, она, ейиш-ичишга нарсанг борми? деб сўрамайди.

Хотинининг гапига ишониб, менга озорли гапларни айтади,- дебди.

- Рози эмасмисиз ундан?- сўрадилар Расулulloх.

- Ҳа рози эмасман.

- Ўглингиз жангда оғир жароҳат олган, аҳволи оғир. Ўлим тўшагида ётибди.

- Баттар бўлсин, дебди кампир йиғлаб, мени норизо қилгандан сўнг шунақа бўлади-да.

Шунда Расулulloх саҳобаларига буюрибдилар:

- Ал-Комани олиб келиб, ёқинглр.

Шунда кампирнинг ранги оқариб:

- Нега ўғлимни ёкишади?- сўрабди у овози қалтираб.
- Онасини норизо қилган фарзандни ёкиш керак, бошқа илож йўқ. Жазоси шу,- дебдилар пайғамбаримиз.

- Йўқ йўқ. Боламни ёқманглар. Майли мен гуноҳларидан кечдим. Мингдан-минг розиман ундан. Фақат уни ёқманглар. Кечирдим уни.

- Шунда Расулulloҳ Ал-Команинг хотинига дедилар:- Энди уйингизга бориб, эрингиздан хабар олинг.

Хотин югурганича уйига кетибди ва орадан бироз вақт ўтгач келиб, Ал-Команинг беозоргина жон таслим қилганини билдирибди.

Иккинчи бир ривоятда келтирилишича, кунларнинг бирида Сарвари олам (С.А.В.) қабристон ичида юрган эдилар, бир қабрдан: “Остимда олов, ўнг ёнимда олов, сўл ёнимда олов”, деган овозни эшитдилар.

Ҳазрати Пайғамбаримиз (С.А.В.) Макка шаҳрига хабар бериб, ҳар ким ўзига тегишли гўр олдига келиб ўтиришларини буюрдилар. Халқ келиб ўтирди. Бир кампир келиб, ҳалиги қабр ёнига чўқди. Пайғамбаримиз (С.А.В.) кампирдан:

- Бу қабрдаги сизга ким бўлади? – деб сўрадилар.
- Ўғлимдир, лекин мен бундай фарзанддан безор бўлганман, - деди кампир.

Пайғамбаримиз (С.А.В.):

- Ундан нега рози эмассиз? – деб сўрадилар.

Кампир деди:

- Шунинг учунки, у менинг кўнглимни оғритган.

Набий (С.А.В.):

- Эй, бор Худоё, ундан хижоб (парда)ни кўтаргил, то ўглининг аҳволини кўрсин! – дедилар.

Ўша онда хижоб кўтарилди. Онахон ўглининг қабри олов билан

тўлдирилганини кўрди. Фарзанд олов ичида куярди. Уни кўриб она

беҳуш йиқилди. Фурсат ўтиб, ўзига келгач у деди:

- Худоё, Худовандо, мен ўғлимдан розиман, ўз қамоли қараминг билан ундан рози бўлгин!

Мунис онахон сўзларини тугатмаган ҳам эдики, ўғил азобдан халос бўлди.

Кўрдингизми, онани норизо қилган, унинг дилига озор берган инсоннинг умри ниҳоясида хатто жон беролмай кийналганлигини.

Шу ўринда бир кекса отахоннинг қуйидаги сўзларини келтиришни лозим деб топдим. У айтади: “Мен ҳаётим давомида кўп бор иллатли, кечириб бўлмас ишларнинг гувоҳи бўлганман. Каъбаси, жаннати бўлган онасини хор қилганларни кўрдим. Кекса онасини қалтиратиб, хотинига хизматкор қилганларни, бола-чақаси, хотини олдида онасини жержиб, беобрў қилганларни кўрдим. Ойлаб онасининг ҳолидан хабар олмай, изига зор қилганларни кўрдим. Хотинининг оғзини тишга, бўйинини тилла занжирга тўлдириб қўйган ўғил онасининг устидаги чопони тўкилиб кетай деб турганига эътибор қилмаганини, қўшни турадиган ночор онасига уйда қайнаб турган ёғлиқ шўрвасидан бир коса илинмай, онанинг ҳолидан бағри тилинмай, бемалол томоғидан ўтказган номардларни кўрдим. Ўзи ҳамма шароити мухайё бўлган, қасрларда яшаб, онасини кишда совук, ёзда эски уйларга қўйиб қўйган бемехр фарзандлар бор. Азизлар, бундай кимсаларга шундай дегим келади: Эй кўзи эмас, қалби кўр одам! Онанинг оқ сунни оқламаган зот! Шу она ўлимини бўйнига олиб, сени дунёга келтирди. Бир парча гўшт эдинг, мана шундай одам қилди. Ўзи емай едирди. Ўзи киймай кийдирди. Минг бор азобларни бошдан ўтказиб, камолингни кутди. Оқибат сендан олгани шу бўлдимми? Сенда юрак борми? Қайтар дунё қайтиб, ўзинг эртага шу ҳолга тушсанг, кипригинг остида авайлаб ўстирган фарзандинг сени шу ҳолга солса, ҳолинг не кечади? Оналаримиз ҳам беш кунлик дунёда меҳмон. Эртага дунёдан ўтган кунни оёгин гардини ҳам топа олмайсан. Пушаймонда дод солиб йиғлаганинг, қозон-қозон ош дамлаб, маърака ўтказганинг бефойда.

Ота-она қадрига етмаган, отага каттиқ гапирган, онага қўл кўтарган фарзандларнинг бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам азобга, таҳқирга маҳкум бўлиши аниқ. Фарзандлар ота-онасига доимо итоат этиб, ҳар бир фурсатни уларнинг ризолигисиз ўтказмасликлари лозим. Ҳар бир саодатли ва азиз фарзанд ота-

она кайфиятини розилик белгиси билан хандон қилиши, ота-она хурсандчилигини ўзига келадиган яхшиликнинг дебочаси деб билиши лозим.

Тиббиёт фанлари доктори, профессор Эркин Шомирзаев оналар ҳақида шундай дейди:

Парча этни жисмида, инсон қилган онадир,
Гоҳо қону жон бериб, бағрин тилган онадир.
Туллари мижжа қоқмай, алла айтган онадир,
Оқ сутига меҳрини кўшиб чайган онадир.

Ўраб-чирмаб, оқ тараб, ўстирган ҳам онадир,
Оқ-қорани ёшлиқдан танитган ҳам онадир.
Бутун умрин фарзандга, фидо қилган онадир,
Бошимизга қалбини, хумо қилган онадир.

Замин узра ягона, бағри қуёш онадир,
Фарзандини кўз каби, асраган қош онадир,
Пойида жаннат ётган, жонга малҳам онадир,
Бир умрлик кўшигим, дилда илҳом онадир.

Нажот эшигининг калити ва саодат гулзорининг насими ота-она туфайли ҳосил бўлади. Фарзанд ўстиришдан муддао шулки, улар имкони борича ота-она хизматини қилсинлар ва ҳеч қачон уларга уят ва шармандалик келтирмасинлар.

Ота-она тириклигида уларни хушнуд этиш, вафотларидан кейин эса тирикликларида айтган насиҳатлари ва маслаҳатларига амал қилиш, уларни яхши ҳислатлари билан ёдлаб туриш содиқ ва вафодор фарзандларнинг энг яхши одатларидандир.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Онангни норизо қилма, боқишда азият чеккан,

Сени гам ила, ташвишинг алифдек қоматин эгган.

Сира рўёбга чиқмайдур, она кўнглини оғритган,

Жаҳонда соғ юрай десанг, дилин қилма сиёх, ўғлим.

2. Айтчи дўстим, ҳаётда қандай бўларди?
Қизлар туғилмаса, она бўлмаса.
Ўзинг ҳам дунёга қайдан келардинг,
Онанг сени туғиб, катта қилмаса.
3. Ўзинг улғайгандек, кўксинг тоғ этма,
Алла айтган волидангни койитма.
Оқ сут берган онанг дилин оғритма,
Бил, эй фарзанд ота-онанг ганимат.

ОТАНИ НОРОЗИ ҚИЛГАНЛАР...

Бир донодан: “Дунёдаги энг улуг бахт нима?”, деб сўраганларида, у: “Фарзанд учун ота-онанинг ҳаётлиги”, деб жавоб берган эканлар.

Ҳар бир инсон, агар у виждонли, ҳақиқий инсон бўлса, яхшилаб ўйлаб кўриши керак: Хўш, мен отамга, онамга қандай яхшилик қилдим, деб.

Ҳаёт қарздор ва бурчдан иборат. Инсон ота-онасига нима қилса, қариганда ўз фарзандларидан шуни кўради.

Ота-она дунёдан кўз юмганларидан сўнг қабрига неча сўмлик тош қўйиб, хайри-эҳсонлар қилгандан кўра, тириклигида бир пиёла сув тутиб, кўнглини овлаш афзалдир. Уламолар: “Ота-онани ўзидан ризо қилган фарзандлар бу дунёда завол кўрмайдилар, у дунёда жаннат эшиклари улар учун очиқ бўлади. Бундай инсонларни эл-юрт ҳам азиз тутуди, дуолар қилади”, дер эканлар.

Айтишларича, Фазл Ибн Яҳё Бармакий деган Боғдод шаҳри ҳукмдорини кўкрагида кичкинагини оқ доғ пайдо бўлиб, у бундан қаттиқ қайғуга тушган. Бир куни надимларни йиғиб: “Шу кунларда Ирок, Хуросон, Шом ва Форсда энг машҳур табиб деб кимни тан олишади”, деб сўрабди. Шунда надимлар: “Форслик Жосалик!” деб жавоб беришибди. У Форсга одам юбориб, ҳақим Жосаликни Шероздан Боғдодга олдиртириб келибди. Табиб бу касаликка қилиниши лозим бўлган барча ишни қилибди, орадан анча вақт ўтса-да, аммо беморда ҳеч қандай ўзгариш сезилмабди.

Шунда ҳаким Жосалик: “Бу мен учун жуда осон иш эди, нега даволаниш узоққа чўзилаяпти”, деб жигибийрон бўла бошлабди.

Бир куни у Фазл Ибн Яҳё билан танҳо ўтирганларида шундай дебди: “Эй улуғ ҳукмдор! Мен даво учун нима лозим бўлса, ҳаммасини амалга оширдим, аммо таъсири сезилмаяпти. Наҳотки сиз ўз отангизни норизо қилган бўлсангиз? Агар шундай бўлса, уни рози қилинг, шундагина мен сизни бу дарддан қутқара оламан!”, дебди. Ҳақиқатан ҳам ҳукмдор отасини норизо қилган экан. Ўша куни кечқурун Фазл Ибн Яҳё қаттиқ аҳд қилиб, отасининг ҳузурига бориб, ўзини унинг оёғи остига ташлаб, узоқ кечирим сўрабди. Кекса ота уни ноилож кечирибди.

Ҳаким Жосалик уни яна ўша эски усул билан даволашга киришибди. Иллат аста-секин тузала бошлабди ва орадан кўп ўтмай, оқ доғ бутунлай йўқолиб кетибди.

Шундан сўнг Фазл Ибн Яҳё ҳаким Жосаликдан: “Бу иллатнинг сабаби – отамнинг норизо эканлигини қаердан билдинг”, деб сўрабди. Жосалик: “Мен қандай усул билан даволамай фойдаси бўлмади, шунда ўзимча дедим: “Наҳотки бу улуғ зот дуоибадга қолган бўлса?!”. Атрофни кузатиб, ҳеч бир кимсанинг сиздан норози эканлигини билмадим, Шунда ҳукмдордан норози отасимасмикан, деган хулосага келдим”, деган экан.

Азизлар! «Ота» деган сўз бизда бениҳоя юксак мақомда юради. Чунки аجدод, уруғ, қабила, оиланинг энг шоҳ супасида, қон-қардошлик шажарасининг бошида ота тимсоли туради. Ота ҳар биримизнинг умуртқа поғонамизнинг энг устки қисми – бош ҳисобланади. Пушти паноҳ. Буларни ҳеч ҳам ёддан чиқарманг!

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Она кечирмаса, мумкиндир, аммо
Ота кечирмаса чора йўқ асло.
2. Ноқобил ўғилдан душман афзалроқ,
Ота англасайди буни аввалроқ...

ОТА-ОНА ҚАРҒИШИ – ОТИЛГАН ҰҚ

Азизлар! Дуонинг яшнатишини ҳам, қарғишининг қақшатишини ҳам англаш учун одам аввало ўзини ушбу гуноҳлардан покиза деб билмаслиги керак. Одам тили билан эмас, дили билан интилган нарсасига эришади. Одам олам билан дили орқали боғланади. Дил эса руҳнинг мактаби саналади. Дуо ҳам, қарғиш ҳам руҳ маскан тутган дилдан бўлса борми?

Унинг шарофатини севинчла адо этиб, бало-офатини эса қоруннинг мол-дунёси билан ҳам даф қилиб бўлмайди. Ҳақ қарғиш қақшатади. Ўшанда албатта дилозорнинг ёдига кимга, қачон, қандай азоб берганини эслатади.

Бугунги кунларимизда битта-битталаб қайтадан кашф этилаётган маънавий булоқларнинг шифобахш оби зам-замлари фарзандларимизни хидоят йўлига бошламоқда, кўнгилга яхшилик уруғларини сочмоқда. Лекин, қайсидур хилватларда ёмонлик ҳам ўз умрини яшаб юрибди. Ҳар яхшиликка мукофотни ҳам, ҳар ёмонликка жазони ҳам аввало яратганнинг ўзи беради. Аммо бир ўртада виждон тарозиси бор. Инсон қачондир ўз қилмишларини шу тарозида бирма-бир ўлчашга мажбур. Виждон судининг ҳукми то умрининг охиригача авф этилмайди, жазолайверади, жазолайверади...

Инсон умри нақадар қисқа. Ҳаётда виждон оғриқларисиз, оддий бир одамдек яшаб ўтмоқлик лаззатига не етсин. Аслида инсон номини кўтариб юришнинг ўзи бир масъулият.

Ота-она чирогим ўчмасин, умрим боғи ҳазон бўлмасин деб, зурриёд ниҳолини камолига умрларини бағишлаб ўтади.

Айтишларича, қадим замонларда бир йигит маишатдан қайтгач бешикдаги фарзандига “алла” айтиб ўтирган хотинига дебди: “Сен хунуксан, тўрт томонинг қибла. Мен истасам ҳозир янғисига уйланиб оламан”. Ёш она зор-зор йиғлаб дашт-биёбонга бош олиб чиқиб кетибди. Йўл юрибди. Онанинг томоғи қақшабди, хатто чақалоғига ҳам сийнасида сут қолмабди. Хориган ҳолда бир дарахт соясида ўтирган чоғида, қаердандир оқ соқолли мўйсафид пайдо бўлиб. она ноласини тинглабди-да, унга бир дона олма бериб, дебди: “Шу олмани есанг, дунёдаги энг гўзал аёлга айланасан, аммо фарзандинг кўз юмади”. Она бу

гапни эшитиб, фарзанди камолини ўйлаб, дунёдаги энг гўзал аёл бўлиш бахтига мушарраф бўлишдан воз кечган экан.

Саволлар туғилади. Ёруғ дунёга келиб, ақлини таниган фарзандлар ота-онанинг мақсад ва ниятларини ҳозирда қандай тушунаётдилар? Муштдек чақалоқлигидан минг машаққатлар ила катта қилиб, унга бутун меҳрини берган, едириб-кийдирган, оқ ювиб-оқ тараган ота-она олдидаги бурчларини тўғри англаётдиларми? Уларнинг қадрига етиб, ҳурматларини ўрнига қўя олаётдиларми? Улар мушқулини енгиллаштиришга эътибор қилишяптдиларми?

Бу саволларга жавоб беришдан олдин қуйидаги ҳикоятларга қулоқ берайликчи:

Ўғил бироз топармон бўлди. Хулқи ўзгара бориб, уйга кеч келадиган, айрим ҳолларда эса ичиб келадиган одат чиқарди. Укаларини ҳам бўлар-бўлмасга уришиб, сўкиб уларни безиллата бошлади. Ҳолат шу даражага бориб етдики, ота-онаси олдида ҳам тап тортмай оиласини, укаларини куракда турмайдиган сўзлар билан сўкишни одат қилиб олди. Кунлардан бир кун отаси панд-насихат қилмоқчи бўлиб, ҳали оғиз очмасдан: «Қоч... кўзимга кўринма, менга ақл ўргатма»,- деб ўшқириб отасига тик боқди. Шу пайт онаси югуриб келиб, эрига илтижо оҳанг билан “жон отаси, шайтонга хай берингу, ўғлингизни қаргаманг”, деб ёлворди.

Ота! Минг бўлса ҳам ота! Ўз фарзандига ёмонлик тилармиди? Ёшлиқ қилгандир, ақли кириб қолар, деб, эр-хотин таскин топдилар. Йўқ, бўладиган бола бошидан деганларидек, йиғит ўз одатини ўзгартирмади. У арзимаган нарсалар учун ҳам бақириб, жанжал чиқариб, ота-онасини назар-писанд қилмай қўйди.

Ҳар қандай одобсизликни, хўрликни ҳам чеки-чегараси бўлади. Бир кун ота олдида у хотинини, укаларини ёмон сўзлар билан ҳақоратлаб, уйда жанжал кўтаргандан сўнг, ота кўнглидан: “Илоҳим ўсма, кўкарма!”- деган қарғиш кечди! Ота бу ўғил билан гаплашмай қўйди. Орадан йиллар ўтди. Укалари ақлли бўлиб улғайишди, фарзандли бўлишди. Бу орада бу йиғит икки бор уйланиб, фарзанд кўрмади. Сигинмаган жойи қолмади.

Хотинига айб қўйган эди, у бошқа бировга турмушга чиққач, фарзанд кўрди. Ҳамма гуноҳ ўзида эканини билди.

Бир куни кекса бир ақлли оқсоқолга дил дардини айтади. Шунда оқсоқол: «Отанг билан онанг сендан розими?,- деб сўрайди. Йигит улар билан гаплашмай қўйганлигини айтади. Ота рози- худо рози, деганлар. Отангни дуосини ол, мушкулнинг осон бўлади»,- деб маслаҳат берибди мўйсафид. Йигит отасининг хузурига бош эгиб келганда, отаси кенжа ўғилларини чақириб, васият қилмоқда экан. Отасининг оёғига тиз чўкиб: «Отажон, мен гумроҳ ўғлингизни кечиринг»,-деб йиглаб ёлворибди. Шунда отаси: «Эҳ, ўғлим, энди кечикдинг. Гишт қолипдан кўчган. Ота-она қарғиши отилган ўқ, дейдилар. Отилган ўқ, қайтиб ўқдонга кирмайди. Мен кечирган билан яратган Аллоҳим кечирмайди сени» деб жон берибди. Шундай қилиб бу йигитнинг бири икки бўлмабди.

Иккинчи бир ҳикоятда айтилишича, бир одамнинг уч ўғли бор экан. Оналари вафот этган, отаси эса оғир дардга чалинган экан. Бир куни ота ўзининг вафоти яқин эканини сезиб, уч ўғлини хузурига чорлаб:-ўғилларим, вафотим яқинлашиб қолганга ўхшайди, мenden кейин уччовингиздан биттангизгина меросхўр бўла оласиз, шаҳар қозиси ва улуглари қайси бирингизга ҳукм қилса, ўша ворис бўлади, улар менинг кўнглимдагини топиб ҳукм қиладилар деб ўйлайман-дебди.

Бир неча кундан сўнг у мўътабар инсон вафот этибди. Уч ўғил отадан қолган меросни талашиб, қози хузурига келишибди, отанинг айтган сўзини билдиришибди. Қози бу масалани ечишга ожизлик қилиб шундай дебди:

-Мен бу масалани ҳал қила олмайман. Отангиз қайси бирингиз меросхўр бўлишингизни очик айтмаган. Шу шаҳарда бир донишманд одам бор. Унинг хузурига бориб, отангиз васиятини айтинг, у қандай ҳукм чиқарса, мен уни тасдиқлайман.

Ўғиллари донишмандни топиб, унга воқеани баён қилибдилар.

Донишманд ғазабланган бўлиб: Шу хилда ҳам мужмал васият бўладими? Боринглар, шундай тутуруқсиз васият қилган отангизни қабрини бузиб, ер билан яқсон қилиб, сўнгра

хузуримга келинлар, келганингиздан кейин тўғри, ҳаққоний ҳукмимни эшитасиз,-дебди.

Эртаси куни икки катта ўғли кетмон, белкурак кўтариб, кичик ўғил эса қўлига қилич олиб, оталарининг қабри олдига келибдилар. Икки катта ўғил қабри бузишга ҳаракат қилган эканлар, кичик ўғил қилич кўтариб, уларга:

-Қандай одобсиз, тарбиясиз, виждонсизсизлар. Мол-дунё деб отамизнинг қабрини бузишни истайсизлар. Мен бундай ифлос ишни қилишингларга йўл қўймайман. Мен меросдан кечдим. Сизларга қолақолсин. Ота-онамиз ҳаёт вақтларида сизлар уларни ҳурмат қилмадинглар. Энди қабрда ҳам тинч ётгани қўймайсиз, эй номуссиз, акалар, дебди. Катталар кичик ўғилнинг қиличидан кўркиб, қабри бузишга ботина олмаптилар.

Улар донишманд олдига боришиб, бўлган воқеа баён қилишибди. Шунда донишманд: «Сизларни синаш учун отангизни қабрини бузишга буюрган эдим. Сиз икки ноқобил ўғил шу жирканч, гуноҳ ишни бажаришга рози бўлдинглар, укангиз бу ишдан сизларни қайтаришга ундади. Энди инсоф қилиб айтинглар-чи, ҳақиқий меросхўр сизларми ёки уми?- деб кичик ўғилнинг пешонасидан силаб айтибди.- Офарин, ўғлим, отангнинг чин фарзанди сен экансан, ота меросига сен эга бўласан. Менинг ҳукмим – шу.

Бу ҳикоятларни келтиришдан мақсад, ҳозирда ота-оналарини хор-зор қилаётган, дилларини оғритаётган номард фарзандлар ҳам учраб турибди. Улар нима қилаётганликларини ўйлаб ҳам кўрмайдилар. Хатти-ҳаракатларининг нақадар даҳшатли эканлигини ҳис қилмайдилар. Айримлари вақтинчалик топган бойликлари олдида эсанкираб, шундай йўл тутадилар, ўз укалари, сингилларини хўрлайдилар, кондошларига шафқатсизлик қиладилар.

Қадимдан бир нақл бор: "Ота ўнта болани боқади-ю, ўнта номард бола ота-онани боқа олмайди". Бу нақлнинг мазмуни жуда чуқур. Уни ҳар бир фарзанд ўйлаб кўриши, ёдидан чиқармаслиги лозим.

Яна шуни унутмаслик керакки, қадимда ота юзига фарзанднинг тик қараб гап қайтариши қатъий тақиқланган. Падари бузрукворлари томонидан лаънатланган ўғил ва қиз эса

эл-юрт олдида бошини кўтариб юра олмаган, юзи шувут бўлиб, маҳалла-кўй, қариндош-уруғ олдида унинг обрўси тўкилган. Бундай фарзанддан барча нафратланган.

Боланинг касби отасининг хунарига ўхшамаслиги мумкин, бироқ, одоби, юриш-туриши, отасига ўхшаса, инсонлар фахр билан уни «отасининг боласида» дейишади. Одоби – интизомли инсоннинг фарзанди бўлсаю, у ҳақда бирон ножуя гап оралаб қолса, «Бўлмаган гап, мен у одамнинг отасини танийман, ким биландир янглиштираяпсиз шекилли» деб ишонишмайди, «ноўрин гапларга дарров чек қўйишади. Агар шу гап рост чикса, бу болани шайтон йўлдан урган, бирон бир тасодиф қурбони бўлган, адашган деб унинг химоясига шайланадилар, керак бўлса ҳеч иккиланмай кафилликка ҳам оладилар. Ота-онасининг ҳурматини жойига қўйган фарзанд бой-бадавлат бўлмаса-да, эл орасида кам бўлмайди, юзидан доим нур ёғилиб туради.

Киши ким бўлишидан қатъий назар, у аввало ҳақиқий инсон бўлиб қолиши керак. Унинг инсонлиги эса эгаллаган мансабига эмас, балки жамиятда тутган ўрни, одамларга қайишиши, одамийлик фазилатларига қараб белгиланади.

Шунинг учун донолар: “Ота-онангиз билан мулоқим муносабатда бўлинг. Улар билан ҳар бир чоғ охишта сўзлашинг. Зинҳор-базинҳор овозингизни кўтарманг. Улар бекордан-бекорга сизга жабр етказсада, барибир тавозеда туринг. Асло одоб қоидаларини бузманг”, - дейишади.

Яхши фазилат ва ажойиб хислатларни етук ота-оналардан, қолаверса бағри кенг меҳнатсевар халқимиздан доимо ўргана боришимиз керак.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Шул ҳаётдан ризоман, чекмадим андух алам,
Шунга боис шу, азизлар, хўб дуо қилган отам.
Ким отасин ва она, ҳеш-ақрабосин қилса шод,
Мен кафилман унга минг бор, кўрмагай бехуда
гам.

2. У вафодорларни доим амрида юрган эдим,
Қўл очиб минг раҳмат айтиб лутф ила қилди
карам.

Пандини тинглаб, улар режасида юрган эдим,
Ўтди умрим хўб фаровон, бўлмадим харгизда
гам.

3. Отанинг қарғиши-отилган бир ўк!
Она қарғишининг ҳам давоси йўқ,
Эй фарзанд, уларнинг дуосини ол!
Яшнаё десанг, қарғиш олишингдан қўрқ.

ТЎҒРИ ТАРБИЯ - ОИЛА БАХТИНИНГ АСОСИ

Дунё дунё бўлгандан бери инсон гўзалликка, покликка, ҳар томонлама баркамол бўлмоққа интилади. Гўзаллик бамисоли дарахт, япроқлари ахлоқ, илдизи ички дунё, меваси яхши фазилат.

Одам боласидаги гўзаллик табиат ато қилган ҳусн-жамолдан ташқари, яна яхши хулқ-атворни, яхши фазилатларни ўз ичига олади. Одамзот ўз ибтидосидан бошлаб ҳозирги кунгача бир ажойиб фазилатини ёруғ юз билан сақлаб келадики, бу фарзанд тарбияламоқ бурчидир.

Ота-она учун фарзанддан ширин ва азиз нарса йўқ, фарзанд учун эса ота-онадан яқин, қадрдон ва ғамхўр киши йўқ. Шундай экан, жондан азиз фарзандимизни ҳар томонлама ҳаётга тайёрлашдек вазифани адо этиш осон эмас. Бу учун тарбиянинг жуда “қалтис” томонига эътибор ила қарамоғимиз зарур.

“Қуш уясида кўрганини қилади” деганларидек, рўзгор бошлиғи бўлган ўғил отанинг, бекаси бўлган қиз эса онанинг одат ва хислатларини ўз кўрган оиласида такрорлаши шубҳасиз.

Қиз бола шундай хилкатки, унда барча гўзалликлар, англаб бўлмас сеҳр, нбо, ҳаё мужассамдир. Уни шундай мукамал қилиб улғайтирмоқ онага катта масъулият юклайди.

Авалло киз болани янада нафис, янада кўркам, малоҳатли этадиган хусусиятларидан бири-унинг хушхулқлиги, ширинсуҳанлигидир. Хонадонда қизлар ўзаро сўзлашаётганда

овозларини баланд этмасдан, ўта назокат билан гаплашишлари лозимки, бу уларнинг фазилатларини янада мукамал этади.

Кулгу-инсоннинг дилидан яйраб, хурсанд бўлишини ифодаловчи воситадир. Лекин, кулганда ҳам бақириб кулмасдан, аксинча ним табассум билан атрофдагилар диққатини жалб этмасдан, қийқирмасдан кулсалар, бу уларнинг яхши тарбия топганларидан далолат беради.

Қиз болани жуда кичиклигидаёқ рўзгор юмушларига ўргата бориш, кизалогиннинг эртами-кечми ширинсўз, хушахлоқ, пазанда, тadbиркор ва уддабурро уй бекаси бўлиши зарурлигини ҳеч қачон унутмаслигимиз лозим. Қиз болада иффат ва назокатни камол топтириш, унинг ички оламини гўзал қилиб тарбиялашнинг ўзи бўлажак беканинг турмушда ҳеч қокилмаслигига қафолатдир. Хотинини ишдан борганда очилиб-сочилиб кутиб олишини, уйни озода тутиб, мазали таомлар пишириб дастурхонга қўйишини қай бир эркак истамайди, дейсиз.

Тўйдан олдин йнгит қизнинг хусну-малоҳатига маҳлиё бўлса, тўйдан сўнг бу муносабатлар бир мунча жиддийлашади. У ўз турмуш ўртоғини синчиклаб кузатади, унинг рўзгор тутишга қай даражада уқувли эканини фаҳмлай бошлайди. Агар эр киши кутган натижа чиқмаса, бора-бора ғаш келади, онладаги тотувликка путур этади.

Бизнинг миллий хонадонларимизда деворга миҳ қоқиб юрган аёлни ёки қўйлагига тугма қадаб юрган эркакни кам учратамиз. Аммо шундай бўлмас экан, умуман бу оилани мустаҳкам деб бўлмайди. Меҳнат айрибошлаш шикаст топса, бу ҳол янги оиланинг умумий руҳиятига аста секин таъсир қилиб, уни ичкаридан емириб боради.

Бундай номатаносибликлар оила аъзолари ўртасида келишмовчиликларга олиб келади.

Келин тушган жойга бир қулол сифатида кириб келади. У ердаги шарт-шароит билан ўзидаги маҳоратни аралаштирган ҳолда ҳаммага хуш келадиган шаклу-шамойилдаги муносабатларни ясаб, безаб бораверади.

Аёл келинчаклик шодиёнасини ўтгач, вафодор хотин, меҳрибон она ва ниҳоят доно қайнона бўлгунича оила ташвиши

билан яшаши, хонадон кам-кўстини бутлаш, эр хурматини жойига кўйиш, қаноатли ва тадбиркор бўлиш, охири жанжалга олиб борадиган исрофгарчилигу бебошликлардан қочиш, болаларга меҳрибон она ва ғамхўр мураббий, қайнонага эса келин эмас, тоабод қиз бўлиб қолишни уддалаши лозим.

Бу шартларнинг бевуқсон бажарилиши учун ҳар бир бўлғуси уй бекаси ўзи туғилиб ўсган оиласида мукамал бошланғич тарбияни олган бўлиши зарур. Масалан “эрни кўриб хотинга баҳо бериш керак” дейдилар. Хеч қаерига гард юқтирмасдан чакмоқдек кийинган эркакни кўриб “хотини покиза аёл экан” деган ҳаёлга борамиз. Аслида ҳам шундай. Уйда аёл эрига қанчалик эътибор билан қараса, қай тарзда муомоала қилса, шу оилада ўсаётган қиз ҳам бу ҳолни назардан қочирмайди. Умуман рўзгор ишларини, айниқса пазандаликни “қойиллатиб” бажариш, бунинг устига ширинсухан бўлиш эрни уйга боғлаб турадиган воситадир.

Буюк қомусчи олим Абу Райхон Бериуний ҳам оила қураётган қизларга ота-онасининг панд насиҳатларини келтириб, оиладаги тинчлик, тотувлик, оиланинг бахтиёрлиги кўпроқ аёллар зиммасига тушишини таъкидлайди ва шундай ёзади:

- “Эй қизим! Сен ўз ўрганган уйингдан кетиб, нотаниш хонадонга тушмоқдасан, сен бўлажак куёвингнинг ҳамма хислатларини билмайсан! Сен ер бўл, у эса осмон бўлади. Демак, сен у билан шундай йўл тут, унинг олдида ер каби камтар бўлсанг, у осмон каби олийжаноб бўлади. Осмон шифоли ёмғири билан ерни кўкартиргани каби, у ҳам ўз меҳру-шафқати билан сени хушнуд этади. Эринг сендан фақат ширин сўзларингни эшитсин».

Оиладаги ёмон тарбия, фақат шу оиланинг ўзигагина салбий таъсир қилиб қолмасдан, балки атрофдаги бошқа оилаларга ҳам ёмон таъсир қилиши мумкин.

Демак, тўғри тарбия оила бахтининг асосидир.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Ақлли аёл эр жаҳлини ўз табассуми ва чиройли муомаласи билан юмшатади.
2. Эр зардали бўлса, хотин пардали бўлади.
3. Эрининг қариндош-уруғларига иззат ва ҳурмат кўрсатишни билмайдиган аёл, ҳузур ичида яшаш йўлларини билмайдиган аёлдир.

ОНА АЛЛАСИ

Мустақил юртимизда “Соғлом авлод” дастурининг амалга оширилаётганлиги жамият зиммасига ота-она ва болалар ўртасидаги меҳр-оқибат, соғлом турмуш, соғлом маънавий дунё, Ватан туйғусини тиклаш, баркамолликка эришиш заруриятини юклайди.

Асримиз шубҳасиз илм-фан, техника тараққиётининг янги уфқларига кўтарилди. Инсоният авлоду аجدодлари ҳаёт тарзини нечоғлик тараққиёт эттириб бормасин, эскилар янгиларга жойларини қанчалик тез ёки секин, бўшатмасин, шундай миллий қадриятларимиз борки, улар асрлардан-асрларга сайқалланиб ўтаверади. Шулардан бири боқий ва бокира, дарёдек уйғоқ, мангу кўшиқ – она алласидир. Она қалбидаги яхшилик, эзгулик, поклик нури алла билан фарзанд қалбига ўтади. Ёруғ оламни илк бор кўрган чақалоқ, ҳамиши она алласига ташна бўлгандек туюлади. Хатто иситма чиқиб, безовта чақалоқни она алласидан ором топганининг гувоҳи бўлганмиз. Она алласи сеҳрдан хатто табиат ҳам осуда бўлади.

Алла... Дунёдаги энг соф, энг оҳангдор, эрка туйғули, қалб нури билан қуйланадиган оналик кўшиғи. Аллада илтижо сеҳр, қалб садосию, Ватан навоси, бу дунёдаги жамияки эзгу тилаклар мужассам.

Айтишларича, алланинг илк талаффузи Аллоҳдир. Қадимда оналаримиз “Боламга инсоф, иймон, умр бергин Аллоҳ” деб илтижо қилишган. Орадан вақтлар ўтиши билан муқаддас исм талаффузвий эврилишлар оқибатида “Алла” шаклига эга бўлган экан.

Она алласининг шаклланиши хусусида доно халқимиз хилма-хил ривоятлар, афсоналар, дoston ва эртақлар тўқишган.

Шулардан бирида **ривоят қилинишича**, бир юрт остонасига ёв бостириб келибди ва шу ерлик аҳолини ваҳшийларча қиличдан ўтказа бошлабди. Қишлоқнинг етти ёшдан етмиш ёшигача бўлган барча ёшу қариси жон сақлаш учун дуч келган томонга қараб қоча бошлабди. Бутун қишлоқни қон қақшатиб келаётган ваҳшийлар бир уйнинг остонасига етгач, лашкарбошиси беҳосдан ортидагиларга жимлик ишораси сифатида бармоғини лабига босибди. Лашкарбоши кулоқ солса, ичкаридан онанинг мунгли алласи эшитила бошлабди:

Алла айтай, жоним болам, кулоқ солгин, алла,
Худойимга нола қилай, катта бўлгин, алла.
Катта бўлсанг ёв бўлмагин, посбон бўлгин, алла,
Шавкатлию меҳрибон бўл, аллаё, алла.

Аёл алласи ёв бошлигининг кулогига ўз онасининг фарёди бўлиб туюлибди. Шу боисдан унинг қалбидаги нафрат алангаси ўчиб, унинг ўрнини меҳру шафқат эгаллабди. Она алласининг сеҳри билан шамширлар ғилофга тушибди.

Кўриниб турибдики, ривоятда чинакамига ҳақиқат яширинган. Бобокалонларимиз “Она алласи тошни ҳам эритишга кодир” деб бекорга айтишмаган бўлса керак.

Иболи аёл рўзгорда сув келса симириб, тош келса кемиради. Она хонадоннинг яхшисини ошириб, ёмонини яширади, не савдоларни ичига ютади. Аламини тинимсиз ўзингга олганингдан кўра, кимгадир баъзан-баъзан кўнгил ёрган сихатлик учун фойда экан. Бироқ момоларидан, оналаридан уй сирини кўчага олиб чиқмасликни мерос қилиб олган ўзбек аёли ҳасратларини ўзгалар олдига дастурхон қилавермайди. Бундай пайтларда алладан ортиқ дилдош топилмас.

Жамики сўзлар султонидан териб айтилган «алла» ёлгиз кўнгиллардаги ғам-андухларни бироз енгиллаштиради, зарга тўкнаш келавериб толиққан кўзларга дам беради, ёлгонларни кечиб бораётган қадамларни тўхтатиб кўяди.

Табобат илмининг султони ва асосчиси Абу Али Ибн Сино: “Боланинг мижозини кучайтирмоқ учун унга икки нарсани кўлламоқ лозим, бири болани аста-секин тебратиш, иккинчиси уни ухлатиш учун одат бўлиб қолган алладир”, деган экан.

Айтиш лозимки, ер юзидаги жамики оналарни ўз алласи бўлади. Уни она бутун борлиги билан чин юракдан хиргойи қилади. Бола уни рухан хис этади. Ўғил болаларга нисбатан айтиладиган аллаларда ботирлик, жасурлик, мардлик, дўстга садоқат ва Ватан хисси устунлик қилса, қиз болаларга айтиладиган аллаларда кўпроқ гўзаллик, хусн, латофат, назокат ва оқилалик тиланади.

Афсуслар бўлсинки, аждодларимиз камолотида ўзига хос тарбия мактаби бўлган, руҳий озуқа, куч-қудрат ато этиб келган аллаларимиз кейинги йиллар мобайнида хонадонларимизда кам янграйдиган бўлиб қолди.

Ҳозирги ёш аёлларимизнинг кўпчилиги алла айтишни умуман билишмайди. Бола ухлатиш учун радиони баландлатиб кўйиб: “Нима фарқи бор, онанинг алласини эшитдими, хонанданинг кўшигини тинглаб ухладими – тил укмас гўдакка бари-бир эмасми?” – деганлар ҳам йўқ эмас.

1986 йили АҚШда она қорнидаги гудаклар махсус дастур асосида ўқитиш бўйича ўтказилган тажрибаларда қатнашган бўлгуси оналар, гўдакнинг қорнидаги пайтидаёқ эшитиш ва хатто сўзлаша олишига ишонганлар. Демак, дунёга келган чақалоқ ўз онаси айтган аллани барча кўшиқлар, мусиқалардан ажрата олиши табиийдир.

Бола кўнгли она меҳрини, қалби тафтини ҳамиша қумсаб туради. Алла тинглаб, улғайган бола ҳақиқий юрт фидойиси, Ватан посбони эзгуликка мойил инсон бўлиши шубҳасиз.

Донолар : «Она билан бола кўнглининг ришталаридан бири ҳам алладир. Алла айтилмаса, демак, бу ришталардан бири узилади – бола она меҳрига қонмай, такаббур, ялтирок нарсаларга ихлосманд, кадр-қимматни баҳолай олмайдиган,

ибосиз бўлиб вояга етиши мумкин. Алла эшитмай ўсган болалар орасида ҳар хил кўнгилсизликлар, жиноятчиликлар кузатилади. Меҳрсизлик, оқибатсизлик, гиёҳвандлик, спиртлик ичимликларга ружу қўйиш, таносил касалликлари ҳам уларда кўпроқ учрайди» дейишади.

Ўсмирлигида беҳаё гап-сўзлар билан тили қотган, қотаётган йигит-қизлардан эртага қандай чоллар, қандай кампирлар вужудга келишини бир кўз олдингизга келтириб кўринг-чи.

“Мен Америкада бўлганимда, “Нью-Йоркдан тахминан 200-чакиримлар узоқда жойлашган ва ўзбеклар хонадонининг катта бир қисми истиқомат қиладиган ғоят гўзал шаҳарча – Нью-Жерсидаги гурунглاردан бирида 70 ёшлардан ошган бир мўйсафид мени фарзандининг тўй маросимига таклиф этди”, деб ёзади Ёқуббек Яқвалхўжаев. Бу мўйсафид 20-йилларда Тошкентни тарк этган маърифатпарвар бир инсоннинг ўғли экан. Тўй дастурхони кўп чиройли, тўкин-сочин, мусикалар янграмоқда. Давра олов бўлиб қизиётган бир паллада, эшик томондан оппоқ, узун тўй либосида келин, чиройли қора костюм кийган куёв ва улар ортидан келин-куёвнинг боши узра Қуръони Каримни баланд ушлаган йигит келганларида, жамики оҳанглари босиб келгучи, юракларни ларзага солиб, кўнгилларни ажиб хушнудлик сари бошловчи “ёр-ёр” айтилиб колди. Ғалати ҳолат. Бир зум қайда ўтирганлигимни унутдим. Ахир, бу каер, - дейман ўзимга ўзим. – Америками ёки Ўзбекистонми?!

Ахир ўша “ёр-ёр” айтаётган аёллар Ўзбекистонда туғилмаганлар, Тошкенту, Фарғонани, Самарқанду, Бухорони кўрмаганлар. Кейин билсам, бу аёллар “алла”ни ҳам қойилмаком қилиб айтарканлар. Уларнинг қалбига бу улуғ оташларни 1920 йилнинг уқубатларидан, 30 йилларнинг қаҳатчилигию, қатагон даҳшатларидан қочиб, узоқ юртлардан бошпана излаган халқимизнинг бир қисми бўлган. Оналар сингдиришган экан. Улар вужудини ўз она юртига бўлган муҳаббат тарк этмаган, бу муҳаббат ўша “ёр-ёр” билан, “алла” билан жисму-жонига синган.

Бугун уларнинг фарзандлари “ёр-ёр”, “алла” айтаётган эканлар, бу улуғлик, муҳаббат учун уларга таъзим қилмоғимиз лозим.

Биз уларга “ёр-ёр”, “алла” ларни шундай айтингки, токи овозларингиз еру-кўкни ларзага солсин, бу ларзага тушган ер ва кўкнинг нидосидан бизнинг аёлларимиз ҳам озуқа олсин. Ўз она юртида “алла”ни, “ёр-ёр” ни унитаётганлар ҳаққи ҳам айтингки, уларнинг жисмида ҳам сизлар каби янглиг жунбуш пайдо бўлсин дегим келди, деб ҳикоясини тугатади Ёқуббек ака.

Замонлар, одамлар ўзгараверади. Лекин онанинг фарзанд келажаги ҳақидаги орзу-ўйлари юксаклигича қолаверади. Қизларимиз шуни унутмасликлари керакки, фарзанд тирноғига зор ота-оналар яратганга илтижо қилиб, азиз-авлиё, муқаддас жойларга сигинадилар. Хайр-садақа бериб, зурриёт учун қайгурадилар. Ҳар бир аёл фарзандлик бўлганига шукрона айтиб, уй юмушлари кўп, шароит ўзгача каби баҳоналар кидирмай, алла орқали унга ўз меҳрини бермоғи, келажак авлодни ҳам жисман, ҳам руҳан баркамол улғайишини таъминламоғи лозимдир.

Шу боисдан мустақиллигимиз туфайли миллий кадриятларимизнинг тикланишига катта йўл очилган экан, мактабларда, ўрта маҳсус ва олий ўқув юртларида “алла” кўрик танловларининг тез-тез ўтказиб борилишини мақсадга мувофиқ деб биламан.

Юқоридаги саъй-ҳаракатлар билан ҳар бир жамоа мустақил давлатимизнинг “Соғлом авлод” дастурини бажаришга ўз хиссасини қўшган бўларди.

Мухтарам Президентимиз таъкидлаганларидек, соғлом авлод йўлида қўйилган ҳар бир қутлуғ қадам, эртаси порлоқ, кучли ва қудратли мамлакат истиқболига хизмат қилади.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

Алла гўдак илк бор тинглар кўшиги,
Сингади сут ила нурбахш бу садо,
Сукунатга чўмади бу борлик, мавжудот,
Чунки бутун олам унинг ошиги.

Она барча орзу-умидин куйлаб,
Жигаргўшасига тақдим этади.
Кексайган одам ҳам эшитса ногоҳ,
Соғинчдан кўзда ёни қалқиб кетади

ЖИГАРЛАР РИШТАСИ УЗИЛМАСИН

Ҳаёт бир мактаб. Инсон хохлайдими, хохламайдими узун ва машаққатли ҳаёт йўлидаги баланд ва паст йўллари босиб ўтиши керак. Бунда яхши ва ёмон кунлар, ҳушчақчоқ ва ташвишли онлар учрайди. Бундай ҳолларда инсон ўзини қандай тутишлиги, нималарга эътибор қаратиши лозимлиги тўғрисида баён қилинган **кексалар ўғитлари** қўл келади.

Жигарлар (бир қориндан тушганлар) муаммоси ҳар доим долзарб масала бўлиб келган. Бу борада кўп ва ҳўб ёзилган. Лекин шундай бўлсада, бу мавзуга яна қайтиш фойдадан холи эмас, деб ўйлайман.

Ҳар нарсанинг ибтидоси ҳам, интиқоси ҳам бор. Қодир табибнинг ҳеч ўзгармас қонуни – тугилмоқ ва бир куни ўтмоқ ҳам бор. Ажал ҳеч кимни : шохни ҳам, гадони ҳам, эркагу- аёлни ҳам, гўдагу-кексани ҳам аямайди, вақти қазоси етганда ҳамма ҳам бандаликни бажо келтиради, ундан ҳеч ким қутила олмайди. Бу тақдиру азалнинг ҳукми.

Ота ёки она вафот этар олдидан оиланинг тўнғич фарзандига: „ Сен каттасан, укаларингнинг бошларини қовуштириб тур, мендан кейин аҳил-иноқ яшанглар” , деб сўнги ўқинч билан унга насиҳат қилади.

Шу ўринда бир воқеа тавсилотини айтиб ўтишни жоиз деб билдим.

Тошкент вилоятининг туманларидан бирида бир инсон вафот этибди. Уни учта ўғли бор экан. Ҳамма жаноза намозига саф тортибди. Тобутни олиб чиқишибди. Имом тобут олдида келиб: „Отанинг қарзларини гарданига оладиган катта ўғил олдинга чиқсин” дебди.

Марҳумнинг иккита ўғли олдинга чиқишиб: „ Катта акамиз Тошкентда яшайдилар. Биз қишлоқда отамиз билан бирга яшаймиз. Отамизнинг олди-бердиси бўлса, биз кафилмиз ,тақсир” дейишибди.

Имом амироа охангда яна сўзини такрорлабди: „Катта ўғил олдинга чиқсин!”. Катта ўғил имомнинг олдида келибди. Имом баланд овозда: „Кўпчилик, отанинг қарзларини гарданига

оладиган катта ўғил олдинга чиқсин! деганимда, бу икки ёш йигитлар айтганидек, бировларнинг олди-бердисини тушинишади. Унақа қарзни узиш кийин эмас, берган қарзларини айрим шахслар кечиб ҳам юборишади. **Мен бошқа қарзлар ҳақида ҳам гапиряпман.** Катта ўғилни олдимга чақиришимдан мақсад шуки, марҳум ота адо қилаолмаган вазифалар энди тўнғич ўғилнинг гарданига тушади. Укалари уйланмаган бўлса, уйлантириш, уларни ўқитиш, қизлар қолган бўлса, уларни турмушга чиқариш, укалари, сингилларидан отанинг ўрнида вақти-вақти билан хабар олиб туриш, уларнинг қийналиб қолишларига йўл қўймаслик унинг зиммасига тушади. Катта ўғил укалари ва сингилларига ота ўрнида бўлади. Шу боис, марҳумнинг ёнига катта ўғилни чақириб: „Отангизнинг қарзларини гарданингизга оласизми?” деб сўраяпман. Катта ўғил : „Ҳа, гарданимга оламан” дегандан кейингина жанозани ўқийман. Хозир вафот этган инсоннинг руҳи ёнимда турибди, у ўғлини жавобини кутаяпти. Руҳлар ўлмайди, улар кўриб, эшитиб турадилар. Ўғилнинг „Ҳа” деган жавобидан сўнгигина марҳумнинг руҳи тинч бўлади, охири сафарига хотиржам кетади” деган экан. Кўрдингизми, катта фарзанд бурчларини.

Юқоридаги ҳолатда айтилганидек, ҳаётда ота-онадан кейин, ука ва сингилларни бир-бирига қовуштириб, худди ота-онадек қатъиятли, **ҳаммага баробар эътиборли ва жонсарақ** яшашлик катта фарзанд зиммасига тушаркан. Ота-онадан сўнг оилага бош бўлиб қоладиган фарзандга осон бўлмайди. Лекин унинг бажараётган ҳар бир амалларидан аввал Оллоҳ рози бўлади, қолаверса ота-она руҳлари рози бўлади. Бу эса шу катта фарзандга ҳаётида пайдар-пай яхшиликлар келтираверади.

Оилада ўғил фарзандлар ота-оналари каби опа ва сингилларига ҳам меҳрибон бўлиб, бот-бот улардан хабар олиб туришлари лозим. Уларни қўллаб- қувватлаш, ардоқлаш Оллоҳ ризолиги йўлида қилинган хайрли иш ҳисобланади.

Ҳадисларнинг бирида: „Опа ёки сингилни излаб чиққан ака ёки ука то уларнинг манзилларига еткунча жаннат боғларида юргандек бўлади” дейилади. Яна айтадиларки: „Бугдой нон муқаддас. Уни увол қилиш, устидан босиб ўтиш мумкин эмас. Аммо агар ака сингилсини, ука опасини кўриш учун шу

буғдойзорни кесиб ўтиш керак бўлса, бунга руҳсат этилар экан”. Бу сўзларни қадрига етмоқ лозим.

Қуръони Каримда айтилишича, энг катта гуноҳ Оллоҳга ширк келтириш бўлса, иккинчиси ота-онага „Оқ бўлишлик”, учинчи катта гуноҳ „Қатъу раҳм” дейилади. Бу жигарлар билан алоқани узиб, меҳр –оқибати бўлмаган инсонлар гуноҳидир. Жигарлар ҳурмати ота-онадек азиз инсонлар билан бир мақомда тураркан.

Жаноби Расулulloҳ (с.а.в.) марҳамат қилиб:„То бир-биримизни, жигаримизни севмагунимизча жаннатга кира олмаймиз. Намоз ўқиймиз, рўза тутамиз, Ҳажга борамиз, закот берамиз. Аммо уларни Оллоҳ хузурида қабул бўлишлиги меҳр – оқибатга боғлиқ. Қалбида жигарларига нисбатан меҳр-оқибати йўқнинг хатто Лайлатул Қадр кечасида қилган ибодатини ҳам Оллоҳ қабул этмайди” деган эканлар.

Мусо алайҳиссалом Тур тоғида Оллоҳ билан сўзлашгани келиб, Яратган Эгамдан сўраган эканлар :“Ё Раббим, жигарларини ризо қилганларга нима мукофотинг бор?. Шунда Оллоҳ:„Умрини узоқ қилиб, иқболини кенг қиламан” дебди. – Эй Оллоҳим, жигарлар билан алоқани узиб қўйган бандаларинга қандай ажримлар бор? деб яна сўрабдилар. Шунда Оллоҳ: „Ундайларнинг умри, ризқи кам бўлади” деган эканлар.

Бир йигит Расулulloҳдан сўрабди:„Ё Расулulloҳ, ота-онам дунёдан ўтса, улар руҳларини нима билан шод этиб тураман?”. Шунда Расулulloҳ: „Ака-укаларинг, опа-сингилларинг холидан хабар олиб туришлик, ўзбошимчалик қилмай, улар билан маслаҳат ила иш кўришлик билан”деб жавоб берган эканлар.

Оллоҳнинг розилигини олиш, охиратини обод бўлишлигини хоҳлаган инсон ўзи яхши кўрганини жигарларига ҳам раво кўради.

Донолар:„Бу дунё -синовли дунё, ундан қанд еган ҳам, панд еган ҳам ўтади. Оллоҳ сизга бойлик бериб синайди. Сизни мурувватингизни, сахийлигингизни имтиҳон қилади. Агар сиз „Худо берди” деб осмонга кўтарилиб кетмасангиз, **жигарларингизга** мурувватли бўлсангиз, шунда Оллоҳ Таоло бойликларни сизга давомли қилиб беради. Лекин, аксинча сизда кибр пайдо бўлиб, босар-тусарингизни билмай қолсангиз, бемеҳр

бўлсангиз, ўзибилармончилик қилсангиз, катталар билан бамаслаҳат иш кўрмасангиз, Парвардигор оламан деса бир кунда, бир дақиқада олиб кўяди” дейишади. **Дарҳақиқат, биз бу имтиҳондан йиқилганларни ҳам ҳаётда учратаемиз.**

Сиз аввало **жигарларингизга мурувватли ва саҳий бўлинг. Улардан ошсангиз, бошқаларга мурувват қилинг.** Шунда бу харакатингиз Оллоҳга хуш келади. Мурувват олган жигарларингиз дуолари сизга янада кўп бойлик келтиради” деганлар.

Халқимизда: „Бир қориндан тушган, бир кўрпада катта бўлган, битта нонни бўлиб ейишган” деган гаплар юради. Вақти-вақти билан оға-инилар, опа-сингиллар бир-бирларини йўқлаб: „Қалай юрибсиз, ишларингиз қалай, жиянларим яхшими?” деб хол – ахвол сўраб қўйишликнинг ўзи: „Менинг сўрайдиганларим бор” дея шу инсонга маънавий озуқа бўлади, меҳр-муҳаббат уйғонади.

Халқимиз севган маънавият тарғиботчиси Турсуной Содикова бу борада ўзининг бир мақоласида: „Шуни билинглarki, оға-ини, опа-сингилларнинг ҳар бирининг вужудида она юрагининг бир парчаси бор. Жигарлар бир-бирларини йўқлаб уйларига борганларида, улар жигари вужудидаги онасининг розилигини олгани боради. Ҳар сафар оға-ини, опа-сингиллар бир-бирларига яқинлашганларида улардан ота-онасининг хиди сезилади. Шундай пайтларда вафот этган ота-она руҳлари зиёрат қилувчиларни кучоқласа керак ва улардаги яйраш фарзандларига ўтса ажаб эрмас. Келинлар, куёвлар, эшитиб қўйинглар. Ота-онамиздан қолган энг қиммат мерос-бир қориндан тушганларимиз. Агар рўзгорингизни яхши бўлишлигини хоҳласангиз, жуфтингизни жигарларидан узоқлаштирманг! Ораларига совуқчилик солманг! Аксинча, вазиятни ямаб, андавалаб юриб, йўқ муносабатларни бор қилинг! Агар умр йўлдошингизни узоқ яшашини истасангиз, унинг жигарлари томон итаринг, жигарини топса, у онасини топади, отасига яқин боради. Уларнинг руҳи ҳам мададкор, ҳам муолажадир.

Билингни, ҳамма бола- чақа деб уриниб юради. Хеч кимнинг ортиқча пули йўқ. Жигарларни бир-бирларига ёрдам

беришлари мажбурий деган жойи ҳам йўқ. Имкони бўла туриб, ўз **жигарларига** ёрдам бермаганларни суд ҳам қилмайдилар. Аммо қонда Худо суйган саҳийлиги бор инсон агар қодир бўлса биринчи навбатда ўз **жигарларига**, улар сўрамасалар ҳам мурувват қилаверадилар. Аслида оғизни очиб турган болаларининг ризқидан қийиб, жигарининг камига сарфлаш катта фидойилиқдир. Лекин мурувватли инсон бирни берса, Оллоҳ унга ўнни беради. **Бу ҳолатларни ҳам ҳаётда кўп кўрмоқдамиз.** Яна шуни эслатиб ўтмоқчиманки, **мурувват қабул қилувчи жигар** бунинг учун Оллоҳга шукрлар айтиб, мурувват қилгучига чин дилдан дуо қилсин, миннатдорчилик билдирсин. Яна у: „Эй Худо, мени ҳам қодир қил, бир кун мен ҳам қутилмаганда жигарларимни бир қувонтирай , деб дилдан яхши ният қилиб юрса, у ҳам шу ниятига албатта етади. Шунда жигарлари ҳам бу ишдан яйрайдилар, меҳрлари янада ошадилар. Ношукурчилик Оллоҳга ёқмайди, ҳар бир инсон хасад билан эмас, ҳавас билан яшамоғи керак” деган эди.

Агар жигар жигарини излаб борса, унга етмиш минта фаришта қўшиларкан ва улар томонидан: „Қадамнинг қутлук бўлсин. Жойингни Оллоҳ жаннатдан тайёрлаб қўйсин” деган бир нидо бўларкан.

Жаноби Расулulloҳ (С.А.В.) саҳобаларга қарата : „Жаннатий одамлардан сизларга хабар берайми” дебди. Шунда саҳобалар: „Ё, Расулulloҳ, хабар беринг” дейишибди. Шунда Расулulloҳ: „Пайгамбарлар, Сиддиқийлар жаннатийдирлар. Оллоҳ ризолигида жигарларини зиёрат қилгани борганлар ҳам жаннатийдирлар” деган экан. **Ана жигарларга меҳр оқибатни баҳоси.**

Оллоҳ Таоло: „ Кимки қон-қардошлик муносабатларини мустаҳкамласа, мен уни раҳматимга муяссар этгайман ва кимки бу муносабатларни узса, мен ундан раҳматимни дариг тутгайдирман” деган экан.

Кўрдингизми? Жигар, бир қориндан тушганларнинг азизлигини! Шу боис, ақаси ё уқаси, опаси ё синглиси борлар Оллоҳга шукрона келтириб, бир-бирларини излашлари, бир-бирларидан ўз меҳр – мурувватларини аямасликлари керак! Рисоладаги жигарлар бир-бирларини доимо қўллашлари, бир-

бирларини яхши кунларида, тўй-хашамларида бош-қош бўлишлари, ёнларида камарбаста бўлишлари керак. **Бойлик, амал учун ўртоқ, дўст тутинган муғомбир, иккиюзламачи инсонлар** гапларига кириб, жигарлар билан алоқани узишлик-энг ёмон гуноҳ эканлигини билмоқ лозим.

Биз осий бандалар ҳар бир кечираётган кунимиз ҳар доим шундай такрорланмаслигини, ҳар бир жигар бир-бирига ганимат эканлигини айрим ҳолларда унитиб қўямиз.

Пайғамбаримиз Расулulloҳ (с.а.в): „ Ким ризқи мўл бўлишини, **ажали орқага сурилишини** истаса, жигарлик алоқаларини узмасин” дея марҳамат қилганлар.

Шу ўринда Мусо алайхиссалом давридан қолган бир ривоятни келтирмоқчиман.

Бой-бадавлат бир йигит ҳаётда ўзи орзу қилган ҳаёт тарзига эришади. Унда ҳамма нарса мавжуд. У баъзан бойлигини бир қисмини ночор, етим-есирларга улашиб тураркан. Ортиқча бойликдан закот бериш лозимлигини ҳеч ҳам унутмаскан. Аммо кўшни кишлоққа келин бўлиб тушган ёлғиз, ночорроқ ҳаёт кечирувчи синглиси ҳақида ҳеч ўйламаскан. У ўзи қилаётган хайрли ишларни ҳар жойда ҳаммага сўзлаб, мақтаниб юраркан.

Ўз ҳаётидан мамнун бу йигит бир куни Мусо алайхиссаломга мурожаат этиб, дебди: „Оллоҳдан сўраб беринг мен яна қанча умр кечирарканман”.

Унга Мусо алайхиссалом шундай жавоб қилибди: „ Сени уч кунлик умринг қолибди , уч кундан сўнг ҳаётдан кўз юмасан.

Йигит безовта бўлиб, ўзини у ёққа урибди, бу ёққа урибди. „ Наҳотки мен ҳаётдан кетсам , наҳотки умрим тугаган бўлса, ахир мен жуда кўп хайрли ишларни қилдим, савобли амалларни бажардим, буни мукофоти шуми?”.

У нима қилишини билмас , жисми-жони безовта, руҳи тушган ҳолатда экан, вақт эса ўтиб борар, агар башорат тўғри бўлса, унинг қазо вақтига уч кун қолган экан, холос.

Шунда бирдан туғилган жигарғўшаси, кўшни кишлоққа турмушга чиққан синглиси кўз ўнгидан ўтибди. Унда шу синглисини кўриш , уни ҳузурига бориш истаги пайдо бўлибди. У билан видолашиш мақсадида уни уйига ташриф буюрибди.

Синглиси акасини кўриб, боши осмонга етибди, хурсандлигидан кўзига ёш келибди.

Йигит синглисига қарата: „Сингилжон, қанча вақт ўтибди, сендан хабар ололмадим, хафа бўлма, мени кечир“ дебди ва синглисига катта инъомлар берибди, жиянларини йўқлабди.

Синглисини уйдан қайтаркан, йигитни безовталиги бироз босилибди, лекин юрагидаги қўрқув, ваҳима уни тарқ этмасмиш. Вақт ўтиб бораверибди: уч кун, беш кун, ўн кун, лекин йигит ўлмади. У хайрон бўлар, ўз қазосини кутиб, хаяжонланар экан. Шунда у ўлим хабарини келтирган Мусо алайхиссаломга рўпара бўлибди ва сўрабди: „Мен ўлмадимку, бу ҳолатни сир-синоати нимада, тушинтириб беринг?“. Пайгамбар жавоб берибди: „Эй банда, сен билмайсанми? Оллоҳ раҳмдил. У ҳар нарсага қодир. Сен ёлғиз синглингни йўқлаган, унга ёрдам берган, кўнглини кўтарган кунингни эслайсанми?. Ўша кун синглинг сени ташрифидан қувонган, боши осмонга етган ва сени кузатиш чоғида Оллоҳга йиглаб мурожаат қилиб: „Эй Оллоҳим, ўзинг қодирсан, акамни умрини зиёда қил, уни паноҳингда асра, бахтимга акам соғ бўлсин“, дея илтижо қилган эди. Ёлғизликда, ночорликда қилинган дуо, чин юракдан айтилган тилак, опа-сингилларни ўз жигарлари (ака-укалари) хақида қилган дуолари ижобат бўлгусидир“ деган экан.

Бу йигитни бир умр қилган хайрли ишлари, савобли тadbирлари бир даража бўлса, синглисига қилган бир марталик, ҳа, бир марталик муруввати даражаси юқори бўлиб, уни ўлимдан олиб қолган бўлса ажаб эмас.

Фақат ота-онани эмас, балки ака-ука, опа-сингилларни (яъни жигарларни) бир-бирларини ризо қилишлари, уларнинг дуосини олишлари ҳам инсонни ўсиши, улғайиши, камол топишида, обрў-эътиборга эга бўлишида хизмат қилувчи амаллардан эканлигини унутмайлик!

Дарҳақиқат, қайси онлада жигарлар алоқалари мустаҳкам бўлса, шу онлада вафот этган ота-оналар руҳи авлодларнинг силаи раҳми билан боғланганларидан қувонади, агар аксинча бўлса, улар руҳи азоб чекишини бир ўйлаб кўрайлик. Қон-қариндошлик ришталарини узган инсон фақат ўзига жабр қилмай, унинг қасри бутун қавмга ҳам урар экан.

Азизлар! Сиз шоирнинг қуйидаги мисраларига бир эътибор беринг-а.

Қадрига етинг-е, бўлса акангиз,
Қўлини тутинг-е, бўлса укангиз.
Бир куни куриса мадор, тинкангиз,
Бегоналар томон чопа олмайсиз,
Улардан бошқани топа олмайсиз.
Бошингизда тутинг мушфиқ синглингиз,
Кўтарар шу кисча бир кун кўнглингиз.
Ғамли кун келганда, шуни билингиз-
Ташвишлар эшигин ёпа олмайсиз,
Улардан бошқани топа олмайсиз.

Агар ёнингизда бўлса опангиз,
Пойини эмаклаб, суйиб ўпингиз!
Мусибат чоғида ҳар ён чопингиз,
Бозордан бошқа бир она олмайсиз,
Улардан бошқани топа олмайсиз.

Яхши кунда қадрин билинг ёрингиз,
Дард келса шу бўлар ҳамбеморингиз.
Тарқалиб кетганда йўғ-у борингиз,
Кўз ёшни бировга сепа олмайсиз,
Шу ёрдан бошқани топа олмайсиз.

Бугун шўх югурган жажжи болангиз,
Артади бир куни кўзда жолангиз.
Суйкалиб келса гар, бошин силангиз,
Бировнинг боласин ўпа олмайсиз,
Улардан бошқани топа олмайсиз.

Оҳ, каттиқ авайланг бўлса онангиз,
Дуосини олинг бўлса отангиз!
Тузатинг, шу бугун айб-у хатонгиз,
Кейин кеч бўлади, хафа бўлмайсиз,
Улардан бошқани топа олмайсиз.

Юқоридаги ҳадис, ривоятлар, донолар фикрлари ҳам ақлимиз,
ҳам қалбимизга таъсир қилиб, ишимиз ва турмушимизни, фъел
атворимиз ва одобимизни, адашиб ёки билиб туриб йўл қўйган
камчиликларимизни тиниқ кўзгуда кўрсатгандек қилиб қўйди,

деб ўйлайман. Буларни маъноларини чакиб, уларга амал қилсак, ҳар биримиз ўз одамийлик бурчимизни адо этган бўламиз.

Бугунги кунларимизда битта-битталаб қайтадан кашф этилаётган маънавий булоқларнинг шифобахш оби-замзамлари фарзандларимизни хидоят йўлига бошламоқда, кўнгилларга яхшилик уруғларини сочмоқда. Ҳар ким ёшлиқдан халқ одобномасига қулоқ солса, кексаларнинг ва оқил мураббийларнинг юқоридаги каби панд-насиҳатларига амал қилсалар, оқибати хайрли бўлади.

УСТОЗНИ УЛУҒЛАШ

Устоз ва шогирд бурчлари, фазилатлари ҳақида кўп мақолалар, ривоятлар битилган. Устозни улуглаб кўплаб мутафаккирлар пурмаъно фикрлар айтганлар. Уларда ўзларининг чуқур самимияти, жўшқин эҳтироси, энг яхши орзулари ва беғараз ниятларини акс эттирганлар.

Буюк мутафаккир шоир Алишер Навоий, устози Абдурахмон Жомий яшайдиган маҳаллага яқин келганда отдан тушиб, у яшайдиган маҳалла аҳли билан қуюқ саломлашиб, ҳол-аҳвол сўраб, шу кўйи отига минмай Жомий уйигача пиёда борар экан. Шунда бир темирчи сўрабди: “Амирим нечук устоз уйига етмай туриб, отдан тушиб оласиз. Ахир сиз вазир аъзамсиз-ку. Сизга бундоқ юриш ярамайди”. Навоий жилмайиб шундай дебди: “Йўк биродар, мен ҳозир устозим яшайдиган маҳаллага келдим. Демак, бу ерда яшовчи ҳар бир фуқаро устозимнинг тобуткашлари ҳисобланади. Шундоқ бўлгач, нечук мен улар, яъни сиз мухтарамлар олдида ҳурматсизлик қилишим керак. Устозимни қандай авайлаб, эъзозласам сизларни ҳам шундоқ кўргумдир”.

Буюк Жаҳонгир Амир Темур ўз қабрини устози, пири Саид Баракани пойига кўйилишини васият қилган. Бу васият адо этилган. Бунинг маъноси чуқурлигини сўз билан таърифлаш қийин.

Устозлар бу хурматларга ўзларининг камтарлик, меҳрибонлик, эзгулик, ростгўйлик, ҳалоллик, фидойилик каби ҳислатлари билан эришганлар.

Бу борада яна бир қанча ҳаётий мисолларга назар ташласак бўлади: Имом Аъзам (Абу Ханифа ан-Нўъмон Ибн Собит)нинг номлари, илмлари у киши тўғрисидаги ривоятлар асрлардан асрларга ўтиб келади. Имом Аъзам дарёи илм мақомига эришган пайтларида ҳам ўзларини бечора, шикаста нафслик билан бир гўшага чекиниб, оломон назаридан пинҳонликни одат қилганлар. Шунда тушларига Муҳаммад алайҳиссалом кирадилар. Сарвари олам у кишини ҳаракатга даъват этадилар: “Ё Абу Ханифа, сени Аллоҳ таоло менинг суннатларимни зоҳир қилмоқ ва раванқ бермоқ учун яратгандур. Сен гўшанишинлик қасдни қилмагин”. Шундан сўнг Имоми Аъзам одамларга таълим бера бошлаган эканлар.

Имом устозларини ота-оналари билан тенг қўйганлар. У киши бирор марта устозларининг уйлари томонга оёқ узатиб ўлтирмаган эканлар, ҳолбуки, устозларининг ҳовлилари етти маҳалла нарида экан.

Имом Аъзам шогирдларига бениҳоя мушфиқ, ғамхўр ва меҳрибон бўлган экан. Айтишларича, иттифоқо бир шогирдлари баланд жойдан йиқилиб, қаттиқ азоб чекиб, фарёд солади. Устоз масжиддан ялангоёқ чиқиб, унинг ҳовлисига етиб боради ва “Агар имкони бўлса, унинг озорини ўзимга олар эдим”, деб бошида йиглаб ўтиради.

Шогирдлар у киши ҳақида шундай хотирлайдилар: “Устоз сўзламоқда ҳаммадан иболи, иродаси комил, тиниқ сўз ва ширинсуҳан эдилар. Таъмадан узок юрардилар, кечирувчилардан эдилар”.

Устозларнинг сабрлилигини, матонатлилигини педагог устозлар мисолида ҳам кўриш мумкин. Маълум бир даврларда ўқитувчининг обрўси тушиб кетди. Айрим раҳбарлар таълим тарбия ишларига иккинчи даражали масала деб қарай бошлаган эдилар. Ёшларга таълим тарбия беришга ўзини бағишлаган ўқитувчилар ана шундай қийинчилик даврларида ҳам матонат билан ишладилар. Андижонлик педагог устоз Мамажон Абдурасулов шу даврларда ўзининг маҳорат мактабини ярата

олди. Педагоглар Одилжон Акбаров, Майрамхон Ёқубовалар устоз номини юксак кўтариб ишладилар. Улар фидокорона меҳнатлари эвазига ҳукуматимизнинг катта мукофотларига сазовор бўлдилар.

Шогирд ҳурматига сазовор бўлиш учун устоз шогирдга нисбатан талабчан бўлмоғи жоиздир. Ёшларда мутахассисликка, ижодий изланишга қизиқиш уйғотиш учун уларда авваламбор устозга муҳаббат туйғусини уйғота билиш керак. Лекин бу нарса ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Педагог доимий равишда ўз устида ишламас экан, маҳоратини кундан-кунга оширмас экан, обрў-эътибор қозона олмайди. Ўқитувчиларимизнинг авторитар услубдан фойдаланган ҳолда дарс ўтиши, жаҳолатга берилиши ҳали ҳам учраб туради. Бу эса ёшларимизнинг фаол фикрлашларига таъсир кўрсатиши мумкин.

Ўқитувчи ўқувчи муносабати сифатида қуйидаги мисолни келтираман: Бундан 30 йил муқаддам мен Қуйбишев тиббиёт институтида малака оширишда бўлганимда шу институтнинг микробиология кафедраси мудир, профессор бир воқеани сўзлаб берган эди. Шу кафедранинг ёш педагогларидан бири профессор хонасига ҳаяжонланган ҳолда кириб, у ўқиётган гуруҳдаги бир талабани дарсга тайёргарликсиз келишидан, интизомсизлигидан шикоят қилиб, уни бошқа гуруҳга ўтказишларини, агар иложи бўлмаса у бу гуруҳни бошқа педагогга алмаштиришини катъий оҳангда айтган.

Профессор уни диққат билан тинглагач, сиз гуруҳ олдига кириб тураверинг, мен ҳозир сизнинг дарсингизга кираман, деб талабанинг исми фамилиясини сўраб олибди. Профессор бироз ўтгач, шу гуруҳга кириб талабалар билан танишади. Шу кунги дарснинг мавзуси танглайдаги бодомсимон без ялиғланганда уни қандай микроблар чақирганлигини суртма тайёрлаш усули билан аниқлаш экан. Профессор “Ҳозир мени томогим оғриётган эди, дейди у ўша талабага мурожаат қилиб, томогимдаги безнинг ҳолатини кўриб, ундан суртма олиб, лабораторияда касалликни қайси турдаги микроб чақирганлигини аниқлаб берсангиз деб, уни ўз хонасига чорлабди. Шунда бошқа талабалар профессор ниҳотки шу қоқоқ талабадан ўзини текширишини сўрапти, уни қоқоқлигини билмайди-да, деб қулишибди.

Профессор хонасида талаба жуда қийинчилик билан, хаяжонланган ҳолда томоғининг безидан суртма олиб, уни лабораторияга олиб борибди. Таҳлил қилишни билмаганлиги туфайли кафедра лаборантларидан кўмак олибди. Уйга бориб, китобни бир неча бор варақлабди. Таҳлил 2-3 кундан кейин тайёр бўлар экан. У масъулиятни сезиб ҳар кун эрталаб, дарсдан сўнг шу лабораторияда бўлибди, ниҳоят у профессорга таҳлил натижасини айтибди. Профессор унга, тўғри аниқлабсиз, яшанг энди ўзингиз менга керакли муолажаларни айтинг, деб талабани ёлғиз қолдириб, бошқа хонага чиқиб кетибди. Бир оздан сўнг у талабанинг ёзган муолажаларини ўқиб кўриб, “яхши мен бу тавсияларни албатта бажараман. Сиз менинг олдимга тез-тез кириб, хабар олиб туринг”, деб уни кузатиб қўйибди.

Шу кунлар мобайнида талаба шу касалликка оид бир неча қўлланмаларни ўқиб чиқибди. Бир неча кундан сўнг профессор яхши бўлиб қолганини айтиб, талабага миннатдорчилик билдирибди ва: “Сизда шифокорликка қизиқиш жуда кучли экан, мен сиздан хурсандман. Сиз бизнинг кафедра тўғарагига қатнашинг. Сизнинг келажагингиз порлоқ бўлади”, деб кизиқтирибди. Қолоқ талаба профессорнинг ширин сўзларидан мамнун бўлиб, унинг сўзини қайтара олмабди ва тўғаракка ёзилибди. Талабанинг бу фанга қизиқуви кун сайин ошаверибди, ўзлаштириши яхшиланибди, яхши ўқийдиган талабалар қаторидан ўрин олибди. Институтни битиргач, шу кафедрада лаборантликдан тиббиёт фанлари доктори, профессор даражасига кўтарилибди.

Мана кўрдингизми, инсоннинг шаъни, кадр-қимматини кўтариш, унга ишонил натижасида бир инсон шаклланиб, етук даражага эришибди.

Ҳалқимизда у менга дарс берди, деган тушунча бор. Бу дегани факатгина аудиторияда, синфда ўтиладиган машғулот эмас. Дарс кенг маънодаги тушунча бўлиб, унинг таркибига таълим-тарбия, панд-насихатлар, устоз-шогирдлик муносабатлари, донишмандларнинг давра суҳбатлари, жуда катта ҳаётий тажрибалар сабоғи киради. Зеро, дарс иборасининг этимологияси ҳам бу фикрни тасдиқлайди: Д-донмий ҳаракат, А-азият, Р-риёзат, С-саёхат маъноларини билдиради. Демак,

толиби илмлар бу йўлда азият, риёзат чекиб ҳаракат қилмоқлари, вақти-вақти билан эса саёхатга чикиб турмоқликлари лозим.

Айрим ҳолларда, калтабин шогирдлар шошилиб ўзларини тез орада устоз даражасига етдим, деб ўйлайдилар.

Эмишки, бир йигит устозининг ҳамма кураш усулларини ўрганиб бўлдим, энди ўзимни “устоз” деб эълон қилсам бўлади деган экан. Кураш тушиш бўйича унинг олдига тушадигани топилмай қолибди-да. Бироқ бу хабарни эшитган устози у билан кураш тушиш учун енг шимариб келса, шогирди ҳайрон бўлибди. Сўнг, устозимни ҳам енгсам, кейин ҳурмат қозонаман деган ўйда майдонга чиқибди. Устози уни оддий усул билан чирпирак қилиб юборибди. Шунда устозига тан берган шогирд сўрабди: “Устоз, сиз менга қирқта усулнинг ҳаммасини ўргатган эдингиз, нега бу усулни ўргатмадингиз” деса, устози: “мен бу қирк биринчи усулни сенга ўхшаган маҳмадоналарга сабоқ учун олиб қўйганман”, деган экан.

Иккинчиси бир мисол: Ибн Синонинг обрў-эътиборини кўролмаган шогирдларидан бири устозини заҳарлаб ўлдириш ва шу йўл билан мамлакат амири олдида эътибор топиш мақсадида заҳарли дори тайёрлайди, уни Ибн Синога беради. Шогирдининг разил ниятини синчковлик билан сезиб қолган устоз аллақачон у дорини рад этувчи бошқа бир дорини тайёрлайди. Аммо шогирдига ҳеч нарса демайди ва бир хизматкорга шу шогирдининг дарвозаси олдига бир арава қум олиб бориб ташланглар деб буюради. Ноқобил шогирд ҳар куни бу қумда қимматбаҳо бир нарса бордир, деб уни элатади. Шу давр ичида ўйлайвериш, чанг еб, озиб-тўзиб кетади, сочлари оқаради. Охири устози олдига келиб сўрайди: “Устоз, мен бу қилгиликнинг боисини тушунмадим”.

Ибн Сино жавоб қилади: “Мен оталик қилиб сени вояга етказдим. Устозлик қилиб эгри йўлингни тўғриладим. Хунар ўргатдим, меҳримни бердим. Сен бўлса камтарликни унутиб, манманлик, шон-шаҳратга берилиб, устозинг жонига қасд қилмоқчи бўлдинг. Мени сени урмадим, сўкмадим. Аммо чанг ва ўй-ғам чангалига гирифтор этдимки, бу оғир дарддир”.

Устоз – буюк зот. Улар ҳурматини қимқи жойига қўя олмаса завоқ топади, жойига қўя олганлар эса камол топади.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Устозни чин маънода маънавият шифокорига ўхшатишади. Чунки гамгин онларда ҳам, шодлик айёмларида ҳам инсонга мадад беради. Унинг дардига малҳам бўлиб, бардошини мустаҳкамлайди, қалбига ҳаётбахш қудрат завқини муҳрлайди.

2. Ҳақиқий олим шундай кишики, унинг сўзи, ўйи, фикри ва ниши бир хил бўлади.

ЯХШИ СЎЗ – ЖОН ОЗИҒИ

Мустақил давлатчилигимиз пойдеворини юксак маънавият асосида қуришни мақсад қилиб олган Ўзбекистон ҳукумати истиқлолнинг илк йилларидаёқ маънавиятга катта эътибор қаратиб, уни давлат сийёсати даражасига кўтаргани бежиз эмас.

Тарихий манбаларга қанчалик чуқур назар ташланса, мозийнинг ўқилмаган саҳифалари шунчалик кўплиги, маънавиятнинг серкирралиги намоён бўлаверади. Чунки тарих яхшини ҳам ёзаркан, ёмонни ҳам.

Маълумки, ҳақиқий инсонда ҳаёти давомида одамийлик мезонлари бўлган меҳр-оқибат, бир-бирига кераклиги ва елкадошлик, бошига кулфат тушса, ҳамдардлик, самимият, мухаббат хислатлари шаклланиб боради.

“Бу дунё ҳикматга тўла” деганлари тўғри. Унинг мағзини чақиш учун китоб титиш шарт эмас, ҳаётнинг ўзи тенгсиз устоз. Кўрган-кечирганларининг ҳаёл ойнасидан ўтказсанг, “инсон” деб аталувчи улуғ зотнинг янгидан-янги кирралари намоён бўлавераркан.

Сиз сокин соҳилда бир лаҳза бўлганмисиз? Дарё шундай оқмайди. У ўзининг сир-сивоатларини қирғоқларга айтади. Қалб аталмиш хилқат ҳам бежиз ўтиб кетмайди. У ҳам кўрган-кечирганларини самимият номли соҳилга битиб қолдиради. Дунё эса қадим кўшигини айтаверади.

Мақола ёки китоб, таъбир жоиз бўлса, ёзувчининг инсон билан юзма-юз бўлиш воситасидир. Бу учрашувда юрак тилга

киради. Умр деб аталмиш машаққатли йўл узра ортга қолган эзгуликлар, алам, изтироблар, мунгли лаҳзалар сизга нимадандир сабоқ беради.

Инсон деган яхши номга муносиб бўлиб юришнинг, сўзсиз, масъулият юки мавжуд. Шу номга муносиб ишлар билан эл-юрт орасида хурмат қозонишдан савоблироқ бирор нарса йўқ дунёда. Одам одамга ганимат. Дунёда одам бўлиб келдикми, одам бўлиб яшайлик. Шу боисдан ҳам қадимги битикларда “Кимки бўлса, хуш чирою, хуш килик, доимо кўргай жаҳонда яхшилик” деган сўзлар бор.

Атоқли олим ва адиб, буюк ахлоқ соҳиби Хусайн Воиз Кошифий: “Ҳар бир вақтнинг, ҳар бир ҳолатнинг, ҳар бир мақомнинг ўз одоби бор, кимки шу одобни сакласа, мардлар мақомига етади”, деган экан.

Бас, шундай экан, сўзлашишнинг ҳам ўз одоби бор.

Ўзбек халқи ўзининг бой маданияти билан бир қаторда бой тилига ҳам эга. Азалдан ота-боболаримиз ҳар бир сўзни ўз ўрнида қўллашга, айниқса, кўп маъноли сўзлар орқали мулоқот қилишга катта аҳамият берганлар. Улар нозик ички кечинмалари ва хис-хаяжонларини сўз санъати орқали жуда усталик билан ифодалай олганлар. Шунингдек, айтилаётган сўздан ташқари, унинг ортида ётган маъноларга ҳам чуқур эътибор билан қарашган.

Ривоят қилишларича, бир подшоҳ туш кўрибди, тушида оғзидан барча тишлари тўкилиб кетганмиш. Тушни таъбир қилувчини чақириб: “Тушнинг таъбири недур?”, депти. У: “Эй шоҳим, сенинг олдинда барча хеш, ақрабо ва қариндошларинг ўлгусидир. Андоғким, сендан ўзга ҳеч ким қолмағувсидир”. Буни эшитган подшоҳ: “Менинг юзимга бундоқ дардлиг ва андухлиг сўзни айтдинг. Менинг барча қариндошларим ўлсалар, сўнгра мен қандоғ ишга ярарман ва на янглиг рўзгор сурарман?”-деди ва унга юз таёқ урмоқ буюрди. Сўнгра бошқа бир тушни таъбир қилувчини чақириб, муддаони сўзлабди. У: “Эй шоҳим, сенинг умринг барча ақраболаринг умридан узок бўлур”, депти. Подшоҳ депти: “Барча ақлнинг йўли бирдир ва икковининг таъбирларининг негизи бир ерга борур, аммо сўздаги ибораларнинг орасида фарқ бағоят кўпдир”. Подшоҳ сўнги

тушни таъбир қилувчининг сўзамоллиги, етти ўлчаб бир сўзлашини тақдирлаб, унга юз тилло берган экан.

Оилавий ҳаётда, жамоада, ёр-дўстлар орасида, севги-мухаббатда дилни-дилга боғлайдиган, кишиларни бир-бирларига қовуштирадиган, ўзаро муносабатни мустаҳкамлайдиган нарса – **яхши сўз**дир. Шу боис “Яхши сўз – жон озиғи” деб бежиз айтишмаган.

Маълумки, сўзнинг ёмони ҳам, яхшиси ҳам бир оғиздан чиқади. Баъзан бир оғиз сўз кишига қуч-қувват ва бир олам завқ-шавқ бағишлайди, унинг ҳаётга бўлган ишончини янада оширади, аксинча, андишали инсон учун бир оғиз ёмон сўз уни оғир дардга, ҳатто ўлимга ҳам олиб келиши мумкин. Айтишадик: “Ёмон сўз тарсакидан ёмон”, деб. Тўғри сўз дилдан чиқади. Дилдан сизиб чиққан дил розлари эзгуликка, яхшиликка етаклайди.

Баъзан ҳаётда ўйламай-нетмай гапириб, чув тушириб қўяётганлигимизни сезмай қоламиз. Ножўя айтилган бир оғиз сўз кишининг қалбини яралайди, ҳеч бўлмаганда таъбини тиррик қилиши мумкин. Бошдаги яра битиши мумкин, лекин қалб ярасининг битиши қийин.

Халқимизда “Ёвлашмоқ осон, ярашмоқ қийин” деган нақл бор. Бундан “Ўзингни тий, бир-бирингни тушунмаган, англашилмовчилик ҳолларида жаҳлингга, тилингга эрк берма” деган маъно келиб чиқади. Шу боис ҳар бир гапни ақл тарозисида ўлчаб, мулоҳаза билан гапириш маъқулроқдир. Унда сиз ўзингизни ҳам, рўпарангиздаги инсонни ҳам авайлаган бўласиз.

Ота-боболар бир туркум мақолларда кишининг юксак ахлоқ одоб эгаси, виждонли, ор-номусли, соф кўнгилли бўлишга даъват этганлар. “Дили тўғрининг тили тўғри”, “Тили тўғрининг йўли тўғри”, “Оқ кўнгиллининг юзи кўркам”, “Бирни кўриб фикр қил, мингни кўриб шукр қил” каби мақоллар шулар жумласидандир. Шундай экан, мумкин қадар кўнгил қолар иш қилишдан сақланмоқ керак. Демак, инсонлар бир иш қилишдан олдин унинг орқа-олди оқибатини ўйласалар, ёмонликдан ўзларини тийиб, яхшилик ила ҳаётларини безасалар, асло кам бўлмайдилар.

Ахлоқ-одоб, камтарлик, ширинзабонлик фазилатлари инсон маънавиятидаги кони хазина, қуримас булоқдир. Бу хазина инсоннинг гўзаллигига латофат кўшади, кадр-қимматини оширади. Шунинг ўзиёқ инсонни яхшиликка эришгани, деб айтиш мумкин.

Сиз иқтидорли актриса Саида Раметовани яхши биласиз. Унга: “Ҳамиша қувноқсиз. Ёшингизга нисбатан анча ёш кўринасиз, бунга сабаб нима?” деб савол беришганида, У: “Менинг қалбим гўзалликларга ва яхшиликларга бой. Бировни асло ранжитмайман. Фақат яхшилик сари интиламан. Шов-шувни ёмон кўраман. Ҳар бир муаммони ақл билан бартараф қилишга ҳаракат қиламан” деб жавоб берган экан.

Дарҳақиқат, одамларга ҳурмат кўзи билан боқмоқ ва раҳм кўзи билан қарамоқ ақллилик ва донолик белгисидир. Сабр ва чидам эса барча мушкул ишларни енгиш калитидир.

Инсондаги **манманлик, таъмағирлик, калондимоғлик, дилозорликдан** эса ҳеч ким манфаат кўрган эмас. Бу ҳислатлар бир кунмас-бир кун албатта кишини қулатади. **Дил оғритувчи киши** куни келиб хасрат қонини ичиши муқаррар. Шуни унутмаслик керакки, кимки алам ва ситам дарахтини экса, албатта азоб-уқубат мевасини териб олади, бу – ҳаёт қонуни.

Ўз кашфиётлари орқали инсонларнинг космосга учишдек орзусини рўёбга чиқишига кўмаклашган олим Циолковский: „Агар инсонлар бир-бирлари билан курашишга сарфлаган маблағларини бирлаштириб, ундан саломатлик йўлида фойдаланилганда, оламда ҳеч бир касаллик қолмасди“ деган эди. Олимнинг бу сўзларига амал қилинса, кам бўлинмайди. Бир-биримиздан камчилик қидириш, дилимизни оғритиш ўрнига яхши сифатларимизни кўпайтирайлик.

Ҳар қандай йўқотишларнинг ўрнини балки қопласа бўлар, лекин маънавий йўқотишларнинг ўрнини ҳеч нарса билан тўлдириб бўлмайди.

Жамоадаги ҳар бир кишининг кадр-қиймати, ҳақ-ҳуқуқлари ҳамма нарсадан устун туриши керак. Шу боис ҳам Юртимизнинг биринчи Президенти И.А.Каримов нуфузли йиғилишларда: “Бизнинг халқимиз – сабр-тоқатли, бардошли, ориятли халқ. У

хамма нарсага чидаши мумкин, лекин ҳеч қачон адолатсизликка чидамайди” деган сўзларни қайта-қайта такрорлайдилар.

Ҳар биримиз қандай лавозимда ишламайлик, Юртбошимизнинг шу сўзларига амал қилиб, адолатлироқ бўлсак, дилозорликдан қочсак, шуринсуханроқ бўлсак, жамоада аҳиллик, ишимизда муваффақият ва оиламизда тинчлик-тотувлик ҳукм суради.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Ножинс суҳбатидан илондан қочгандай қоч!
2. Гўзал сўзлар фақат амалга оширилгандагина чиройли натижалар беради.
3. Ношукур бўлиш яхши эмас. Сабр қилиб, нафсни тия билиш керак. Кимки бунга қобил экан, сув сойликни, ўрдак қўлни топгани каби, хушбахтлик ва саодат эшиклари унга очилади.
4. Ғазаб – шундай бир оловки, у ўз соҳибини ёндиради. Жавобни юмшоғи ғазабни сўндиради, сўзни қаттиғи эса, одамни ўлдиради.
5. Ғазаб – шундай бир дарахтки, унинг меваси пушаймонликдан иборатдир.

КАМТАРЛИК – БУЮК ХИСЛАТ

Кишилар Мажнунтол олдига ҳадеб келаверганидан Мирзатеракнинг ғаши келиб, такаббурлик билан:

- Ёнимга, савлатимдан ҳайиқиб, унча-мунча одам кела олмайди. Сенга ҳайронман, олдингдан одам аримайди, ё сени назар-писанд қилишмайдимми? Бунинг устига сени қўшиққа солганларига бало борми? – дебди.

- “Сен, кибру ҳаво билан осмонга қараб интиласан. Соянг ҳам ўзингга яраша. Мен бўлсам ўзимни вояга етказган замин билан қаттиқ боғланиб, унга ҳурматда-ю, таъзимда бўламан.

Ёнимга кишиларнинг кўплаб келиши балким, ана шу камтарлигимдандир. Сен кибрликни касб қилиб олиб, манманликка берилмаганимда эди, бунчалик эътибордан қолмаган ва охири кесилаб, оёқ остига тушмаган бўлар эдинг” деб жавоб берган экан мажнунтол.

- **Камтарлик** – инсон қиёфасини безовчи бебаҳо фазилатлардан биридир.

Камтарлик – буюк бир ҳислат, яхши ҳаёт кечириб, инсон деган номни оқлаш, эл-юрт томонидан ардоқланишнинг бирдан-бир манбаи.

Камтарликни ўзига “либос” қилиб олган инсонлар ҳаётдаги энг яхши, соф виждонли кишилар бўлиб, ҳар қандай шароитда, ҳар қандай лавозимда тўғри ва ҳаққоний йўл тутадилар. Тўғри сўзлаб, тўғри юрадилар, олижаноб ва раҳм-шавқатлидирлар, ҳамма ишни саранжом, осойишта бажарадилар, манманликка, дабдабазликка, ёлғон-яхшиликка йўл қўймайдилар. Шу боисдан донолар: “Доимо камтар бўл, камсуқум бўл, кам бўлмайсан” деб уқтирадилар. Чинакам камтар кишилардан ҳар қандай буюкликни, ҳар қандай фидойиликни кутиш мумкин.

Хожа Яхмад Яссавий ўз ҳаётларида жуда камтарин бўлган, ўзини ўзгалардан устун қўймаган экан. Валиман деб кибру ҳавога берилмаган, ўзини ва ўзгаларни камтарликка чакирган экан. У ер юзида пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломдан ортиқ яшашни нокамтарлик билиб, ботиний яшашга аҳд қилганлар ва тириклай ер остига кирганлар. Ер ости хужрада яшай бошлаган шоирни зиёрат қилиш учун узоқ-яқиндан одамлар келишган, лекин Ахмад Яссавий улар қошига онда-сонда чиқар ва ўз ўғитларини айтар эканлар. У ўз ўғит ва ҳикматларида камтарлик, ростлик, покликни, баланд тутган эканлар. Кўнгил ва тил бирлигини қадрлаганкан.

Алишер Навоий инсонлардаги камтарликни юқори баҳолаган.

Шайх Баҳоуддин Нақшбанд камтарликни ҳамма нарсдан юқори қўйиб, кўнгилни ранжитишни қабоҳат деб билган.

Баҳоуддин Нақшбанднинг камтарлигини унинг яшаш мазмунидан ҳам кўриш мумкин:

Баҳоуддиннинг уйи, оиласи йўқ бўлган экан. Бир бурда нон, бир културм сувга қаноат қилган эканлар. Хизматкор сакламаганкан. XIV-XV асрларда Мовароуннахр ва Хуросонда кенг тарқалган Нақшбанд таълимоти одамларга бегараз ёрдам бериш, ўз меҳнати билан фақирона ҳалол яшаш, ҳаммага раҳм-шавкатли бўлишни тарғиб қилган.

Яқин ўтмишдаги буюк алломаларимиз Абдулла Қодирий, Чўлпонлар ҳам заҳматқаш кишилар сифатида ҳамиша элу юрт ардоғида бўлганлар. Бугун биз уларнинг қолдирган мерослари билан ҳақли равишда фахрланамиз, уларнинг муборак номларини гурур билан ёд этамиз.

Шарқ донишмандларидан бири: “Ҳар кишининг бўйнида иккита занжир бўлур. Бирининг учи етти қат замин қарида. Кимки тўғрилиққа эътиқодли бўлса, юқоридаги занжир тортилуру. Бундай одам ҳалқ ичида улуг ва азиз бўлур. Кимда ким эгрилик ва такаббурликни одат қилса, пастки занжир тортилуру ва ундай инсон эл орасида хор ва безътибор бўлур” деган эканлар.

Бу хусусда шоир Эркин Воҳидовнинг куйидаги шеърий мисралари ҳам ибратлидир:

Гарчи шунча мағрур турса ҳам
Пиёлага эгилар чойнак.
Шундай экан манманлик нечун,
Кибру ҳаво нимага керак?

Камтарин бўл, хатто бир кадам
Ўтма гурур остонасидан.
Пиёлани инсон шунинг-чун
Ўпар доим пешонасидан.

Камтарлик кишиларни бир-бирига яқинлаштиради, такаббурлик эса узоклаштиради. Зеро ҳалол, камтарона меҳнат билангина эл ҳурматини қозониш мумкин.

Камтар инсон бошқалардан ўзини устун қўймайди, ўзига бино қўйиб, сохта шуҳрат кетидан қувмайди, ютуқлардан эсанкирамайди, мағлубиятдан ўзини йўқотмайди ва мақтанчоқлик қилмайди.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Йўқ нарса ҳам бор бўлур, сен камтар бўлсанг,
Бор нарса ҳам йўқ бўлур, сен манман бўлсанг.
2. Мақтанган панд ейди, камтарин қанд ейди.

ҲАЁТНИ ТИЛИНГИЗ БИЛАН АЧЧИҚ ҚИЛМАНГ

Ривоят қилишларича, бир куни Пайгамбар алайҳиссалом саҳобаларига қараб: “Сизлар эсон-омон ухлаб турсаларингиз, нафас олсаларингиз, қўл-оёқларингиз соғ-саломат қимирласа, баданларингиздаги ҳар бир бўғим эвазига биттадан садақа вожиб бўлади”, деган эканлар. – “Бунча садақани қаердан оламиз”, - дейишибди саҳобалар. Шунда Расулуллоҳ: “Яхши сўз ҳам садақадир”, - деган эканлар.

Бир одам билан учрашиб, икки оғиз ширин сўз билан унинг кўнглини кўтарсангиз, сиз унга катта маънавий ҳадя инъом этган бўласиз, шунда ҳамма бўғимларингизнинг саломатлиги эвазига берилган садақадан хорижсиз.

Бир ҳадисда Пайгамбаримиз: “Эр кишининг чиройи тилининг ширинлигидадир”, деган эканлар. Дарҳақиқат, “Тили ширин бўлганни эли ширин бўлади”, деб бежиз айтишмаган.

Маълумки, бу тил дегани ҳамма жонзотларда ҳам бор. Лекин, сўзлашмоқ, нутқ бутун жонзотлар ичида фақат инсонга насиб этган. Инсон ҳар бир сўзни фаҳм, фаросат билан гапирсин деб, унга ақл берган.

Агар ақл билан ўйлаб, сўнг гапирилса, мулоҳаза билан сўзлашилса, обрў ошади, мартаба кўтарилади. Ўйламай сўзлаган сўздан, одамнинг боши балоларга қолади. Битта бетайин гап билан, неча йиллик обрў бир дақиқада йўқолади. Бефаҳмлик билан гапирилса, дўст душмангга айланади.

Ҳазрат Лукмондан шогирдлари: “Ҳазрат, сиз сўзлаганингизда одам ҳеч бир хато топа олмайди. Бунчалар ширин ва ҳақ каломни кимдан ўргангансиз?”, деб сўрашибди.

Ҳазрат Лукмон: “Кўзи ожизлардан ўргандим. Эътибор берсангиз, кўзи ожизлар оёқ кўйишдан аввал, ҳассаси билан тимирскилаб, текшириб, кейин оёқ кўяди. Мен ҳам сўзлашдан аввал, ичимда гапириб кўраман. Гапимни кишига қандай таъсир этишини ўйлаб оламан, сўнгра тилимга чиқараман”, деб жавоб қилган эканлар.

Ширинсуҳанлик инсонларга адо этилган бир фазилатки, кимда-ким шу фазилатни маҳкам тутса, у катта бойликка эга бўлади.

Ҳадисларда, “Сиз биров билан учрашиб, сўзлашсангиз, сўзлаган одамнинг савлатига эмас, унинг оғзидан чиқаётган сўзларнинг мазмунига боқинг”, деган ибратли сўзлар бор.

Инсонлар билан ширинсуҳанликда бўлиш – ҳикматнинг бошидир.

Ота-боболаримиз: “Тўрт кунлик дунёда ширин бўлиб ўтинг”, деб бекорга айтишмаган. “Ширин бўлиб ўтиш” – бу ширинсуҳанлик, мулойимликдир.

Мулойим инсонларда ҳикматлар кўп бўлади. Шу боис улар узок умр кўрадилар. Ширинсуҳан, мулойим одамлар доимо атрофни ибрат кўзи билан кузатадилар. Ҳаёт тажрибаси – бу энг зўр воиздир.

Жохиллик, қовоқ солиш, кўзларни олайтириш, бақариш, гердайиб ҳақорат назари билан қараш – ёмон хулқлар қаторига киради.

Ҳаммада ҳам бир феъл бор. Озми-кўпми аччиқ бор. Ғазаб келганда, иложи борича ўзни тиймоқ лозим.

Айтишларича, бир куни бир аробий Пайғамбаримиз ҳузурига келиб: “Ё, Расулуллоҳ, мен илм ўқий десам, ёшим ўтиб қолган. Менга осон, яхши амал ўргатингки, мен ўша амал шарофати билан жаннатга кирай”, дебди. Шунда Расулуллоҳ: “Ғазабингни ют”, деб жавоб берибдилар. Бу савол 3 марта такрорланибди. Ҳар сафар ҳам шу бир хил жавобни эшитибди.

Одам ҳар нарсага аччиқланмай, асабларини сақлашга одатланса, ҳар хил ҳасталиклардан йироқ бўларкан, еган овқатлари эса тез хазм бўларкан.

Арзимаган нарсага асабийлашадиган, серзарда, жоҳил, аччиқ тилли одамдан атрофдагилар эмас, хатто унинг оила аъзолари ҳам безор бўлиб қоладилар, дийдорини камроқ кўргиси келадилар.

“Биз жонсиз идиш-товоғимизни, янгисини олса бўладиган кийимимизни, янгисини курса бўладиган эшигимизни аяймиз. Лекин, тил захримиз билан рўпарамиздаги тирик инсонни аямаймиз. Агар улар бир синса, қайта бутун бўлмайди, бир сўлса, қайтиб очилмайди, бир кетса, қайтиб келмайди” дейди донолар.

Бировни сўкиб, унга таъсир ўтказган одам ҳеч қачон обрў топган эмас, аксинча, одамларда унга насбатан яширинча нафрат уйғонади, ундайлардан узоклашишга интилади.

Инсонга умр унча кўп берилмаган. Шундай экан, оз фурсатни, ширин ҳаётингизни ўз сўзингиз билан аччиқ қилманг.

Тилга эҳтиётсизлик ёшу-қари, яхши-ю ёмоннинг нақ юрагини мўлжалга олиб, аралашига ўққа тутиш билан тенгдир.

Сиз куйидаги ривоятларга бир эътибор беринг-а?

Ривоят қилишларича, Абу Лайс жаноблари бир неча юз талаба ўқитар эканлар. Кунлардан бир куни бир талабага “Ўғлим, сиз олим бўлдингиз, сизга рухсат, вақт ғаниматлигида сиз ҳам халққа маърифат тарқатинг”, дебдилар. Бошқа талабалар ҳайрон бўлишибди, шунда талаба устозидан фотиҳа олиб мадрасадан чиқиб кетаётса, устоз шогирдининг номини айтиб чақирибди. Шогирд устозига ўгирилиб қараган экан, устоз бошини ушлабди, шунда шогирд тилини чиқариб ўз йўлида давом этибди. Бошқа талабалар аччиқланиб, устозни беҳурмат қилди дейишибди. Устоз эса кулиб, бу шогирдим охириги имтиҳондан ўтди дебди. Чунки мен “бошни ким ейди” десам, у “тил ейди” деб жавоб қилди. Тилимиз ярим ризқимиздир. Тил дўстни душманга, душманни дўстга айлантира олади.

Иккинчи ривоятда айтилишича, Баҳром шохнинг учта ўғли бўлган экан. Баҳром шох тириклигида фарзандларидан бирини тахтга ўтказиб, хотиржам бўлмоқчи бўлибди. ва уларни синамоқ учун шундай дебди. “Ўғилларим, менга дунёдаги энг

кучли, ўта ширин ва энг ёқимли лаззатбахш нарсани топиб келинг”. Йигитлар ўша нарсани излаб чиқиб кетишибди. Бирин май, иккинчиси асал олиб келибди. Кенжаси эса тил кўтариб келибди. Шох сукут сақлаб ҳаммасини қабул қилиб олибди ва дебди: „Энди менга тигдан ўткир, захардан кучли, энг аччиқ ва энг зиёдли нарсани олиб келинг”. Ҳамма ўғиллари тарқабди. Кенжаси яна тил олиб келибди. Баҳром шох кенжасини тахтга лойиқ деб топибди. Чунки тилдан кучли нарса йўқ. Эй, тенгсиз кудрат эгаси Аллоҳим, бизга тилни неъмат қилиб берибсан. Энди шу тилни элга зиёни тегадиган тиг бўлишидан асагин.

Донолар: „Киши турмушда турли-туман ҳолатларга тушади. Гоҳо муваффақиятсизликка дуч келади. Гоҳ хурсанд, гоҳ хафа бўлади. Шунинг учун одам боласи ўзига шукронани касб этмоғи лозим. Яхши ҳолатда яхшиликка, ёмон ҳолатда бундан ҳам ёмонроқ аҳволга тушиб қолмаганига шукр қилсин. Даставвал у инсон бўлиб дунёга келганига, унга ақл ва тафаккур берилганига шукр қилсин. Чунки у ўз тафаккури билан ҳар қандай мураккабликлар, мушкулликлардан қутулмоққа қодирдир. Биров сизни ҳақорат қилиб, сизга озор берди. Сиз уни уриб, ағдариб юборишга қодирсиз. Сиз ундай қилманг, уни авф этинг, унга мулоҳим жавоб қилинг, “Сендан мен камми”, деган тушунчага борманг, ундан паст келинг. Шунда сиз **олийжаноблик** қилган бўласиз” дейдилар.

Ҳар ким астойдил, ирода билан ҳаракат қилса, ўз феъл-атворини кузатиши ва тузатиши мумкин.

Биз мусулмон фарзандимиз. Мусулмон деб, шундай одамни айтишадик, у кўлидан ҳам, тилидан ҳам бошқаларга озор бермайди.

Унутмангки, дунёда ҳисоб-китобсиз нарса йўқ. Ҳар ким нима экса, шуни ўради.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Заррача яхшилик бежавоб бўлмас,
Ёмонлик ҳам билгин, жазосиз қолмас.
Атрофга қарагин, ҳисоб бўляпти,
Нени қилса инсон шуни кўряпти.

2. Оғиз ичидаги тил, кин ичидаги яширинган қиличдир.
3. Тил тезлигидан, кадам тезлиги яхши.
4. Тил борки бол келтиради, тил борки бало келтиради.
5. Кишининг тойиши оёғини қонатади, тилнинг тойиши барча неъматлардан маҳрум этади.

САВОБ ОЛМОҚ – ХАЙРЛИ ИШДИР

Ривоят қилишларича, бир подшо юртга муносиб вазир танламоқ учун хузурига кўпчиликни чорлаб, “Осмонда, ерда ва ер остида нима кўп”, деган саволни ўртага ташлабди. Юртнинг таникли олиму-фозилларининг жавоблари подшога маъқул бўлмабди. Йнгин охирида бурчакда ўтирган оддий бир киши ўрнидан туриб, изн сўраб, рухсат этилгач, ўз жавобини қуйидагича ифода этибди: “Қуёш ерни иситади, ой ёритади, булут ёмғир тўкиб яшнатади. Бунинг эвазига ердан ҳеч нима талаб этмайди. Эвазига ҳеч нарса талаб этилмайдиган яхшилик, савобга лойиқ. Шу боис осмонда савоб кўп. Ер юзидаги ҳар бир тирик жон бирон-бир орзу, бемор-соғайиш, ёлғиз уйланиш, камбағал-бойиш, оч-қорин тўйдириш ва ҳоказо билан яшайди. Шунинг учун ерда орзу кўп. Орзусига ета олмаганлар армон билан кетадилар. Шу боис ер остида армон” кўп, дея сўзини тугатибди. Унинг жавоби подшога маъқул бўлиб, уни вазирликка тайинлаган экан.

Ҳозирги ташвишли ва ҳаяжонли ўтаётган ҳар бир кунимизда савоб олмоқ учун осмонга чиқишимизга ҳожат йўқ. Агар зийракроқ назар ташласак, шундоққина оёғимиз остидан савоб олмоғимиз учун урдасидан чиқадиган хайрли ишлар кўп.

Дарвоқе, савоб-нима, дегани? У авлоддан авлодга мерос бўлиб келаётган, олийжаноб инсонларга хос ноёб туйғу ва фазилатдир. Ҳар биримиз ёруғ дунёга келиб, эс-хушимизни таний бошлаганимизданоқ ота-оналаримиз: “Болам, ундоқ қилма, бундоқ қил, савоб бўлади деб насиҳат қилишларининг боиси шунда эмасми? Савоб-бу қўлингдан келганича бошқаларга яхшилик қилиш, ҳеч кими йўқ, кимнидир кириб келишига зоринтизор, кўзлари тўрт бўлиб эшик пойлаб ўтирган ёлғиз бир ғарибни йўқлаб, кўнглини овлаш, бошига мусибат тушган

дилафгорни йўқлаб, ҳамдардлик билдириш, ота-она ва яқинларимизга меҳр-оқибат кўрсатиш, одамларга ғамхўр ва эътиборли бўлиш, демакдир.

Савоб-бу бир сўз билан айтганда, ўзлигиндан кечиб кўпнинг бахт-саодати, тинчи, хотиржамлиги ҳақида ўйлаш, қайғуриш дегани.

Шундай савоб ишлардан яна бири вужуди шабададан тебраниб турган, ҳазон япроқдек омонатгина турган бир беморни йўқлаб, икки огиз ширин сўз айтишдир. Инсонки огирми, енгилми касал бўлиши мумкин. Унинг руҳияти соғлом киши руҳиятидан фарқ қилиб, инжиқ, асабий, кўнгли жуда нозик бўлиб қолади. Чунки ҳалқ ибораси билан айтганда “дард келганда, дармон кочади”, киши толикади, баъзи ҳолларда умидсизликка тушиб қолади. Хаста киши учун шифокорнинг эътибори нечоғли кадрдон бўлмасин, у барибир ўзининг яқин кишиларини, дўст улфатларини, ҳамкасб кадрдонларини қўмсар, уларнинг меҳрибонликларига жуда муҳтож бўлар экан. Шу боис унинг ёнида бўлиб, икки-уч огиз ширин сўз айтиб, кўнглини кўтариш, яхши гаплар билан овутиш, дардига малҳам бўлиш зарур. Ҳалқимиздаги “Беморнинг кўнглини кўтариш, унга ярим соғлик бахш этишдир” деган хикмат ростдир.

Ҳаётдан мисоллар келтираман.

Шифохонамизда бола-чақалари, қариндош-уруғлари жуда кўп бўлган бир бемор огир юрак хасталиги билан даволанарди. Уни кўргани кўп яқинлари, ҳамкасблари келиб турарди. Лекин у соғлик пайтида тез-тез учрашиб турадиган бир дўстини келмаётганини айтиб қолди. Ундан хабар олинглар, нега келмаяпти, дея ўғилларига тайинлади. Ўғиллари:-келиб қолар деб уни юпатишар, лекин бемор у дўстини кўп эсларди.

Шунда ўғилларидан бири шу дўстини иш жойига бориб, отасини кўриб қўйишлигини, зеро уни кўргач, аҳволида яхши ўзгаришлар бўлиши ажаб эрмаслигини ундан қаттиқ илтимос қилади. Лекин у дўсти ҳар хил баҳоналарни рўқач қилиб, уни кўргани кела олмайди. Бемор шифохонадан чиққанидан сўнг ҳам уйига бориб кўрмайди. Орадан бир ой ўтиб-ўтмай бемор вафот этади. У дўстини дийдорини кўра олмай ўтиб кетади.

Иккинчи бемор зиёли, 62 ёшда, кексалик гаштини сурадиган пайти, вилоятимиз туманларининг бирида истикомаг қилади, олтита фарзанди бор. Уларни уйлаб, чиқарган. Укалари, сингиллари яхши лавозимларда. Турмуш ўртоғи меҳнатга яроқли. Охирги пайтларда у касал бўлиб, тез-тез туман шифохоналарида даволаниб турган. Лекин яхши натижа чиқавермагач, шаҳарга олиб бориб даволатишларини укаларидан илтимос қилган. У бизнинг шаҳар шифохонамизда 3-4 кун даволангач, аҳволи яхшилана борди, кайфияти кўтарилди, ҳаётга умид кўзи билан қарай бошлади. Лекин ундан шу кунлар давомида бирон кимса хабар олмади. Буни эътиборга олиб, бўлимдаги шифокорларнинг барчасига, хамшираларга унинг олдига тез-тез кириб, кўнглини кўтариб туришларини сўрадим. Ўзим ҳам уни олдига тез-тез кириб турдим. Лекин шунга карамай, унинг кайфияти чўка бошлади, ҳеч ким билан гаплашгиси келмай қолди. Уни ёлғиз қолдиришларини илтимос қилди. Шифохонада даволанганини ўнинчи куни, бир беморни кўргани келган танишини учратиб қолибди. Кечки пайт экан. Навбатчи шифокорга айтиб, уни рухсат бермаганлигига карамай, танишидан ўз уйига олиб бориб қўйишлигини илтимос қилибди. Ана сизга меҳр, ана оқибат.

Шуни унутмаслик керакки, одамнинг одамга меҳрибонлиги, дўстлиги, қавму-қариндошига, самимийлиги, ҳамдардлиги, бемор ёнига бориб, ҳол-аҳвол сўраганда аниқ рўёбга чиқади.

Савоб-бу дилдан қилинадиган иш. У асло миннат қилинмайди. Миннат қилинса, худбинликка айланади.

Куни-кеча автобусда олдинги ўриндикда ўтирган аёлнинг: “Қаёққа кетаяпсиз овсин” деган саволига иккинчиси захархандалик билан: “Қуриб кеткур, қудам шифохонада ётувди. Эртами-индин чиқиб қолар экан... Шунга бирров бориб келмасам, кўрганда сасиб юради”... деб қолди.

Беморни кўргани борган одам самимий, чин юракдан ҳол сўрамас экан, дил огритишни, сунъий мулозаматларни нима хожати бор!

Беморни йўклаш удуми ёлғиз хаста учунгина аҳамиятли бўлмай, балки бориб кўрувчи соғлом киши учун ҳам муҳимдир.

Негаки ҳар ким ўз саломатлигининг кадрига кўпроқ бемор ёнига борганда етади.

Бундан ташқари, донолар фикрича бемор кўргани борганларга уларнинг бориб келгунларича бошларига нури хидоят ёғилиб турармиш. Шунинг учун эл дуосини олиш, кўлларидан келганча бошқаларга яхшилик, эзгулик, меҳрибонлик қилиш орийатли инсон бурчидир.

Шуни эсда тутмоқ лозимки, инсондан экилган кўчат, қазилган арик, яхшиликлар қолади. Донолар: “Арзимасдай туйилган эътибор билан чўккан кўнгилларни тоғдай кўтармоқ мумкин”, дейдилар.

Ҳа, меҳр-мурувват олами одамга ҳаётдай зарур. Инсон меҳр билан тирик. Одамларга маънавий, моддий гамхўрлик ва эътиборли бўлиш одамийликни юксак белгиловчи инсоний бурчидир. Чунки бу фазилат инсон умрига умр кўшади. Ана шу инсоний бурчни эринмасдан адо этаётганлар битмас туганмас савобга эга бўлавердилар.

Ривоят қилишларича, Мусулмонкул деган содиқ одам бўлар экан. У дустлари билан хажга сафар қилиш ниятида пул жамғарибди. Жўнаш олдидан нима бўлибди-ю, ниятидан қайтибди. Ночор бир кўшниси бор экан. Уни угли мактабга борадиган бўлиб қолибди-ю, аммо кашшоқлиги туфайли, уни қўлини ҳалоллай олмапти. Мусулмонкул ўз ҳисобидан тўй қилиб, шу болани қўлини ҳалоллапти. Қўшинининг кўнгли тоғдай кўтарилибди. Эл-юрт Мусулмонкулнинг ҳақкига дуо қилибдилар. Ҳажга борганлар қайтишаётганларида сафарлари қабул бўлганларни рўйхатлари эълон қилинибди. Дустлари карашса, рўйхатнинг бошида Мусулмонкулнинг номи зикр этилган эмиш. Ҳамма ёқа ушлабти – “Ахир Мусулмонкул хажга келмадику, бу не хол, не сиру – синоат?” Шунда уларнинг қулоғига ғойибдан садо келибди: - “Мусулмонкул 10 марта хажга сафар қилганидан ҳам хайрли иш қилди. Энди у сизларнинг пирингиз. Унинг йўл – йўриғидан чиқмангиз.”

Улар келиб суриштиришса, Мусулмонкул бир ночор боланинг кўлини ҳалоллаб, хажга бормай, хожи бўлган экан.

Иккинчи: ривоятда айтилишича, қадим замонда дехқончилик билан шуғулланувчи бир одам оламдан ўтгач,

ундан икки ўғил қолибди. Катта ўғил оилали бўлиб, ота уйдан кўчиб чиққан бўлишига қарамай, укаси билан отадан қолган ерда дехқончилик қилар экан. Марҳум отаси уларга доим: “Бир – бирингизга меҳр – оқибатли бўлинглар, чунки меҳр – оқибатда хосият кўп” деб насиҳат қилар экан. Ўша йили ака – ука эрта кўклардан тер тўкиб, меҳнат қилишибди. Уларнинг меҳнатлари бесамар кетмабди ва кузда яхшигина хирмон кўтаришибди. Ака – ука хосилни тенг иккига бўлиб уйларига таший бошлашибди.

Акаси хирмонга келса, укаси ҳали қайтмаган экан, шунда ака: “Укам ҳали ёш, уйланмаган тўй қилиши керак. Мен эса рўзгоримни тиклаб олганман. Кел, укамга мендан ёрдам бўлсин”, деб ўз хирмонидан бир неча челақ бугдойни укасининг хирмонига кўшиб қўйибди ва ўз идишини тўлдириб, уйига равона бўлибди. Шу пайт укаси ҳам хирмон бошига етиб келибди ва ўзича: “Мен ёлғиз ўзимман, акамнинг эса болалари кўп. Менга нисбатан хосилнинг купроғи акамники бўлгани маъкул”, деб бир неча челақ бугдойни акасининг хирмонига кўшиб қўйибди ва ҳеч нарса кўрмагандай ўз ишини давом эттираверибди. Ака – ука ҳар гал келиб кетишида бу ҳолни такрорлай беришибди.

Ака – ука қанчалик ташишмасин, хирмон ҳеч камаймасмиш. Чунки улардаги бир – бирига бўлган оқибатни кўрган Худо хирмонга барака назари билан боққан экан.

Машойихлар: “Савобнинг ҳиммати улуг” дейдилар. Ҳикматона бу иборада ҳар бир мўминнинг икки дунё саодати ўз ифодасини топгандек. Бонси, савоб кетидан қувганининг дили равшан, юзи ёруғдир. Бекорга: “Одам билан тирикдир одам, одамсиз на даркор олам” дейишмайдику.

Болалигимизда ҳовлидан-ҳовлига ўтадиган бир неча дарчалар бўларди. Момоларимиз тайёрлаган таомлардан кўшнилари “Ҳамсоя товок” қилиб чиқарилиб туриларди. Бир-бирининг аҳволидан ҳамиша хабардор бўлишарди. Хуллас, бир майизни қирқ киши баҳам кўрарди. Бу ҳамжиҳатлик иноқлик, бир-бирига муҳаббатли бўлиш, дўстлик рамзи эмасми? Боболаримиз одамийлик, инсонийликни авайлаб асраганлар. Нега биз аجدодларимиздан ўрганмаймиз, улардан ўрناк олмаймиз?

Замон ўзгарди. Мустахил бўлдик. Қадриятларимиз билан боғлиқ бўлган таълим-тарбия, одоб-ахлоқ қайта тикланыпти. Йўқолиб кетган кўпчилик урф-одатлар, миллий қадриятлар кенг кулоч ёзмакда. Шундай экан қаерда, қайси соҳада бўлмайдик бир-биримизга мададкор бўлиб, кўнгилни кўтарайлик, оқибатли, меҳрли бўлайлик, тинч диёримизда кўпроқ савобли ишларга бел боғлайлик.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Ёшимни сўраманг, яхшилар,
Муҳиммас нечага кирганим.
Сўраманг не эзгу иш қилдим,
Ёшимни сўраманг яхшилар.

2. Яшаган йилларнинг ҳисоби,
Бўлаолмас тарози узра тош.
Ҳақиқий инсоннинг қийматин
Ўлчамас, ўлчаолмас асло ёш,

3. Жамият бўйнига юк бўлган
Юз йилни қилмайман ҳавас.
Одамлар жонига жон бўлиб,
Бир нафас яшашнинг ўзи бас.

4. Кимда гар саҳийлик одати йўқдур,
Яхшилик кутмоқнинг хожати йўқдур.

ОДАМИЙЛИКНИНГ ГЎЗАЛ ФАЗИЛАТИ

Ҳар нарсанинг ибтидоси ҳам, интиҳоси ҳам бор. Қодир табибнинг ҳеч ўзгармас қонуни – тугилмоқ ва бир куни ўтмоқ ҳам бор. Ажал ҳеч кимни – шоҳни ҳам, гадони ҳам, эркагу-аёлни ҳам, гўдагу-кексани ҳам аямайди, вақти қазоси етганда ҳамма ҳам бандаликни бажо келтиради, ундан ҳеч ким қутила олмайди. Бу тақдири азалнинг ҳукми. Тақдирнинг тақозосига сабр

қилиниб, марҳум қабристонга дафн этилади. Расм-удумимиз шундай.

Ота-боболаримиз инсон вафот этгандан сўнг унинг руҳларини ёд айлаб, қабрларини тавоб айлаб эслаганлар. Мозорга гуллар экилган, қабрлар атрофи тоза, покиза тutilган. Қабристондаги гул-гиёҳларга марҳум озор топмасин деб тегилмаган. У ер гоят мўътабар жой, зиёратгах сифатида эъозланиб келинган.

Халқимиз мазорга таҳоратсиз киришни, чиқинди ташлашни, таҳорат ушатишни, қабр дўнги устига ўтиришни гуноҳ ҳисоблаганлар. Ёшларни қабристонларга олиб бориб, у ерни зиёрат қилиб туриш кераклигини уқтирганлар.

Донолар: “Ғам андух қийнаганда дарё бўйига, бахтинг тошиб, завқинг ошиб кетса қабристонга бор” деб насиҳат қилганлар. Чунки ғамгин одам дарё бўйига борса, соф ҳаво, сув тафти ва жилваси билан дилидаги андух ёзилади. Бойлиги ошиб кетиб, босар-тусарини билмай қолган бандаси қабристонга борса ховуридан тушади, манманликдан қайтади.

Ривоят қилишларича: Мавлоно Алишер Навоий яшаган замонда авом халқ бебош бўлган, улар шариат қонунларидан кўрқмас эканлар. Навоий вазир бўлгандан сўнг жамики сайлутомошалар мазор бошига ўтказилсин деган фармони олий чиқарибдилар. Зеро, бундан мақсад шуки, ҳалойиқ мазорга боргач, ўтган ота-она, қавму-қариндошларининг қабрларини кўради, уларнинг атрофини супуради, тозалайди, обод қилади, гул ва кўчатлар экади. Ана шу юмушларни қилаётганида инчунун ўзича охири келиб бизларнинг ҳам ётар еримиз шу жой бўларкан-да деб ўйлайди ва шу тариқа инсофга келади.

Дарҳақиқат, ушбу фармон Алишер Навоий ўйлаган мақсадга мувофиқ натижа бера бошлабди. Қабристонларга одамлар боравериби, у ерларни обод қилибдилар.

Ўша пайт Хирот шаҳрида учта ўткир ўғри бўлган экан. Энг катта ўғрибоши икки йил бурун қазо қилган экан. Бу ўғрилар баҳор байрами кечаси бир бойнинг ҳовлисини босишга маслаҳат қилганлар. Улардан бири бундоқ дебди: - “Оғайнилар, сайил мазор устида бўлади. Сайилга борайлик, томоша қилайлик, ўғриликка сўнги кеча ҳам борурмиз”. Бу маслаҳат шерикларига

хам маъкул тушибди. Эрталаб учала ўғри оломонга қўшилиб мозорга борибдилар. Қарасалар, одамлар эрта озондан келиб ҳар бири ўз қавму-қариндошларининг қабрларини зиёрат қилиб, супуриб, гул - кўчатлар экиб юрибдилар. Ҳалиги ўғрилар бир-бирларига қараб, тўғри ўша ўғрибоши қабри устига борибдилар. Қарайдиларки, қабр чўкиб, ундан шўра, қамиш ўсиб чиқибди. Бир вақтлар бирга нон туз еганмиз деб, улар қабрнинг атрофини тозалаб, устига тупроқ ташлаб, шўра-қамишларни ўриб ташлабдилар. Шунда гўё қабрдан: “Эй инсон, фоний дунёга алдамчи ишратларга кўп берилиб кетма, ўзингни билмай қолар даражага тушма, ҳаммасини одамлар қатори меъёрда тутгин. Менинг ҳолимни кўр ким эдим, нима бўлдим. Ҳамма ҳам бир сиким тупроққа айланар экан. Агар одамий-одам бўлай десанг кўзингни катта очиб, яхшиликни, мусулмончиликни ва умрингни интиҳосини ўйла” деган садо келгандек бўлибди. Шунда ўғриларнинг каттароғи хўрсиниб дебди: - “Эй оғайнилар, ўғрилик билан ном чиқарган бу ўғрибошининг охир оқибати шу бўлса, эртага биз билан сиз ҳам ўламузу, бундан гўримизни тепкилаб ўтадилар. Келинлар, энди ўғриликни ташлаб, қолган умримизни ҳалол ишлаб ўтказайлик, тавба қилайлик, шояд бизларнинг гуноҳимиз кечирилса. Шу бўлибдию, ўғрилар ўзларини меҳнатга урибдилар. Ана ўшандан бошлаб халқ орасида “Ҳаддингдан ошсанг мозорга боргин” деган нақл қолган экан.

Бобоқалонимиз Амир Темур: “Азиз авлиёлар, саҳобалар мақбараларни, қутлуг қадамжойларни зиёрат этмоқни ҳам фарз, ҳам қарз билур эдим. Қайда бўлмай зиёратгоҳлар олдида отдан тушиб, таҳорат олгач, яланг оёқ билан зиёратни ўринлатдим. Арқону давлат, барча мулозимларим ҳам зиёратгоҳларни ана шундай тавоф этмоқни одат қилишди” деб ёзади.

Инсон яхшилик учун яратилган, яхшилик билан яшайди ва яхшилик билан хотирланади.

Дунё ўткинчи. Дўппини бир бор айлантиргунча неча йиллар ўтиб кетади. Ўзлигини англаб етган, қалбига кулоқ солган ҳар бир инсон марҳумларни хотирлаб, қабрларини тавоф этиб турса, мен бу фоний дунёда нима иш қилдим, яна қандай ишлар қилишга қурбим ва вақтим етади деган саволни берса, унинг

қалби тозаланади, ёмон йўллардан, фикрлардан қайтади, инсофга келади, шу билан бирга одамийликнинг гўзал фазилатини бажарган бўлади.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Кўнгилни равшан эт меҳру вафодан,
Ўғирма юз бурунги ошнодан,
Агар ошнанг факир бўлса, унутма,
Унга ёрдам этишдан қўлни тортма.
2. Ожизу дардмандларга қил қарам,
Токи бўлмагайсан жаҳонда муҳтарам.
Сен бу иш бирла агар бўлсанг мудом,
Мақсади аълода тутгайсан мақом.
3. Мардларнинг ишларин андеша қил,
То тириксан яхши ишни пеша қил.

ВАТАННИ СЕВМОҚ ИМОНДАНДИР

Мустақиллигимизнинг илк кунларидаёқ юртимизда маънавият ва маърифатга алоҳида эътибор қаратилганидан кўзланган асосий мақсад – ўзликни англаш, тарихий хотира ёрдамида келажакнинг нурафшон йўлларига чиқиб олиш, одамлар қалбида Ватан, миллат, мустақиллик тамойилларини қарор топтириш, мустаҳкамлаш эди.

Ўзбекнинг боласи Ватанни ҳали бешикдалигидаёқ сева бошлайди, уни ўз хонадониди, маҳалласида, мактабиди кўради.

Эътибор берган бўлсангиз, аскарликка кетаётган йигит ўз онаси тутган нонни бир тишлаб кетади. У қайтганида ўша нон уни азиз Ватан бўлиб кутиб олади. Ўзбек қизини турмушга чиқаётган пайтида йиғлаш одатини биласиз. Бу кўз ёшлар севган йигитига узатилаётган, яхши хонадонга келин бўлаётган қизнинг ота-онасига, қизлик уйига – илк Ватанига бўлган меҳр-садоқат рамзидир.

¶ Она ер, она Ватан одамларга ҳар доим куч-қувват бағишлаб келган. Ҳар бир халқнинг чинакам фарзандлари Ватан учун жон

фидо килишни ўзлари учун катта бахт деб билганлар. Киши учун Ватандан азиз ҳеч нарса бўлмайди. Ватандан жудо бўлмоқ оғир бахтсизликлар. Тақдир тақозоси билан Ватанидан узокка кетган кишилар бир умр она ерларини қумсаб ўтганлар.

Андижонда туғилиб, ўсган буюк ҳукмдор, шоир ва мутаффакир Захириддин Муҳаммад Бобур Хиндистонда подшо бўлса ҳам, Ватандан жудоликни бебахтлик деб ҳисоблаган. Машҳур маърифатпарвар шоир Зокиржон Холмуҳаммад ўгли Фуркат, улуғ мутаффакир, табиатшунос олим Абу Райҳон Бериийлар умрларининг кўп қисмини она юртидан олисда ўтказганлар. Аммо улар кадрдон она юртлири бўлмиш Қўқон ва Хоразмни ҳаминша қўмсаганлар, уни ҳеч қачон ёддан чиқармаганлар.

Саудия Арабистонидан бўлмиш бир ватандошимиз 1990 йилда юртимизга ташриф буюрган чоғларида: “Ота-оналаримиз тақдир тақозоси билан хижрат ихтиёр қилганларида акаларим 3-5 ёшда, мен эса 1 ёшда эканман, деб ҳикоя қилади. Албатта, ҳаммамизнинг саводимиз араб тилида чиққан, бироқ, мана орадан 60 йилдан кўпроқ давр ўтган бўлсада, ўзбек тилимизни унутганимиз йўқ. Падари бузрукворимиз, волидан меҳрибонимизнинг урф-одатларимизни сақланглар, тилимизни унутманглар, ўз она тилини унутган Ватанини унутади, Ватанини унутган одамнинг эса иймони бўлмайди, деб қилган васиятлари доим қулоғимизда. Биз буни ўз фарзандларимизга ҳам сингдирганмиз, ўз она Ватанимиз – Туркистон шаънига доғ туширмаймиз”.

Муборак ҳаж сафарида бўлган бир дўстимизни ҳикоя қилишича, Мадина шаҳрилик бир ватандошимиз: “акажон, онам бир неча кундан буён бетоб, оғир ётибдилар, Сизларнинг келганларингни эшитиб: “Ўғлим, ҳамюртларимиздан бир сўраб кўринг, она Ватанимиз тупроғидан олиб келганлари бўлса, бир кафтгина бериб юборишсин. Кўзларимга суртсам, сўнгра вафот этсам, армоним қолмайди, деб илтижо қилдилар” дебди.

Кўрдингизми, она Ватан қанчалик азизу-муқаррамдир. Она диёрнинг бир сиқим тупроғи ўзга ўлканинг барча бойликларидан афзалдир.

Мана бу масаланинг мазмунига ҳам бир эътибор беринг-
я:

“Бир жойга илдиз отиб туравермасдан сен ҳам мундок менга ўхшаб бир жойдан иккинчи жойга кўчиб юрсанг бўлмайдами, қолаверса кишилар назар эътиборидан ҳам четроқдасан”, дебди Қумғоқ Янтоққа.

- Кишилар назаридан узокроқ бўлсам ҳам шу заминга чуқур илдиз отиб яшаётганимдан мамнунман. Сенга ўхшаб, хиёл шамол турса, қаёққа юмалашни билмай титраб-қакшашдан тангри сакласин, - деб жавоб берибди Янтоқ.

Шу пайт бироз шабода эсибди, Қумғоқ учиб кетиб сойга қулабди ва сув юзида оқиб кетибди.

Ўзининг шахсий тақдирини халқ тақдири билан, Ватан тақдири билан боғлиқ эканлигини бевосита англаб етиш – инсоннинг юксак ахлоқий фазилатидир.

Ҳақиқий ватанпарвар атрофида юз бераётган воқеаларга лоқайд қарамайди, камчиликлар ва нуқсонларга чидаб тура олмайди. Халқ учун, Ватан учун доимий қайғуриш, ташвишланиш, ўзининг фидокорона меҳнати билан ўрнак кўрсатиш, намуна бўлиш, Ватан тақдирига бепарво қарамаслиқнинг далолатидир.

Маънавиятни бойитувчи ва унга қувват берувчи куч Ватан севгисидир. Ориятли киши фақат Ватанни севиш билан кифояланмайди, балки унинг бойлигига бойлик, шуҳратига шуҳрат қўшади. У она диёрнинг бир ховуч тупроғини ҳам ғанимларга раво кўрмайди. Зеро, Ватанга муҳаббат туйғуси бўлмаган инсонни на ақлли, на одобли, на маънавий гўзал дейиш қийин.

Биринчи Президентимиз И.А.Каримов: II-чақирик Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ўн тўртинчи сессиясида сўзлаган нутқида, биз ҳаётга катта орзу умидлар билан кириб келаётган ёшларимизга бир ҳақиқатни яъни, “Эй болам, сенинг Ватанинг битта – барчамизга азиз, бетакрор – мана шу Ўзбекистон. Ота-боболаринг хоки шу ерда ётибди. Шу муқаддас замин сени дунёга келтирган. Сен уни обод этишинг, химоя қилишинг шарт. Нафакат сенинг ҳаётинг, балки сенга умид кўзи тикиб турган ота-онанг, опа-сингилларинг, ёш

гўдаклар, нуруний қарияларимизнинг ҳаёти ҳам ана шу бурчингга нечоғли адо этишингга боғлиқ” деган тушунчани уларнинг қалбига, онгу-шуурига сингдиришимиз даркор, дедилар.

Ўзбекистоннинг ўғил-қизлари ҳаётга кўз очган фурсатидан тортиб, то узоқ яшаш йўлини босиб ўтгунча шу тушунчани кўнгилда жо этиб, иш тутсалар беармон яшаган бўладилар.

Шоир айтганидек:

Ёмон ҳам ўтар, яхши ҳам, яхши бил,
Сени яхши ном бирла ёд этсин эл.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Ғарибликни энди ҳавас қилмайман,
Дўстлар дийдори-ла бўлиш кўп хушдир.
2. Ватандан айрилиқ ўти – жаҳаннам ўтидан кучли.
3. Ватандан айрилиқ- ўлимдан ёмон.

АЖДОДЛАРИМИЗ ТУТГАН ТЎҒРИ ЙЎЛ (ХАЛОЛЛИК ХАҚИДА)

Ўқиганим бор. Чет мамлакатлардан бирида социолог олимлар галати синов ўтказишибди. Серқатнов кўча ўртасида пул тўла ҳамёнлар тез-тез “тушириб” қолдираверилган. Сўнг маълум бўлишича, аҳолининг тўқсон фоизи бу ҳолга эътибор қилмай ўтиб кетишган. Қолган ўн фоизи эса у ёки бу сабаб билан ҳамённи тезда “ўзиники” қилиб олишга уринганлар.

Агар шу синов ҳозирда бизда ўтказилса нима бўларди? деган саволни ўртага ташлаб, бир зум ўйга чўмдим.

Аждодларимиз азал-азалдан ҳалоллик йўлини тутишган. Қора меҳнат эвазига топган бир бурда нони-ю, бир коса оби-ёвғонини ҳам зарур бўлганда бева-бечораларга илинганлар. Кўчадан биров танга топиб олса уни эгасини топишга ҳаракат қилган. “Ҳаром юқмайди” деган ақида бор экан ўшанда.

Айтишларича, бир маҳаллада Хожи ота деган киши бўлган экан. У жуда одобли, обрў-эътиборли, кичик кўнгил, нуруний оқсоқол эканлар. Унинг ховлисида катта ариқ ўтар экан. Ёз келди дегунча ўша ариқнинг қўшниникига девор остидан ўтадиган жойига тўр сим жойлаштириб қўяркан. Пишиқчилик

бошланди дегунча шу ариқдан ўрик, олма, шафтоли, нок каби мевалар оқиб келаркан. Хожи ота бомдод намозидан қайтгач, сим тўрга илиниб қолган меваларни хис-чўплардан тозалаб ҳар бир тур меваларни алоҳида-алоҳида пақирларга соларкан. Бу меваларни ҳар бири юқоридан кимларнинг ховлиларидан оқиб келишини ҳам аввалдан биларкан. Сўнг пақирдаги мевани кўтариб ўша ариқ ўтадиган хонадонга бориб, унинг эшигини тақиллатиб, уй эгасини чақираркан. Унга: “Бу мевалар сувда бизниқига оқиб борибди, ҳаммасини тозалаб олиб келдим. Мана олинг, бу сизники, мусулмончиликда бировнинг ҳаққи деган гап бор”.

Уй эгаси: “Хожи ота, мевани сувга тушгани элики, нега овора бўлиб олиб келдингиз. Мен розиман”.

Шунда Хожи ота: “Шундайку-я, лекин рози ризолик деганлар, бундан ташқари луқмаи ҳалол деган гап бор халқимизда”.

Шундан сўнг Хожи отани кўнгли таскин топиб, иккинчи пақирни кўтариб, яна бошқа хонадон томон йўл оларкан. У ерда ҳам худди юқоридагидек савол-жавоблар кечаркан.

Шу ҳол ҳар куни такрорланар экан. Шунда ҳар бир турдаги меваларнинг эгалари: “Хожи ота биз бир эмас, минг бор розимиз, деб неча марта айтдик, ҳар куни овора бўлиб келиб юрманг” дейишса, шунда у “Шундайку-я, лекин ўртада шайтон деган маҳлук бор, кеча айтган сўингиздан бугун сизни у қайтарган бўлсачи – бу менга қоронгу” – деб жавоб қиларканлар.

Ҳар куни мева эгаларини розилигини олгач, ховлисидаги патнисларга меваларни тўкиб, ўзининг ва қўшнилариининг фарзандларига, невараларига қараб: “Мана болаларим, буларни ҳалоллаб келдим, энди есанглар бўлаверади” дер эканлар.

Ҳикоят қилишларича, бир камбағал мешқобчи яшаган экан. Уни мешидан бошқа ҳеч вақоси йўқ бўлиб, шу мешда сув ташиб, тирикчилигини бир нав ўтказиб турар экан. Кунларнинг бирида, мешқобчи кўчадан ўтиб бораётса, бир ёш бола унинг мешини миҳ билан тешиб қочибди. Сув тўкилиб, мешқобчи шу куни тирикчилигидан қолибди ва мешини ямабди. Бу ҳол кейинги кунларда ҳам бир неча марта такрорланибди. Охири меш ямаб бўлмайдиган даражага етибди. Чорасиз қолган

мешкобчи боланинг уйини топиб отасига учрабди, бўлган воқеани унга баён қилибди.

Боланинг отаси меши ҳамда, у беҳуда ўтказган кунлар ҳаққини тўлаб, мешкобчини жўнатибди. Бола тарбиялашда қачон ва қандай хотага йўл қўйдим, экан деб кўп изтироб чекибди. Чунки бу одам ҳалол яшаган, фарзандларини ҳам пешона тери эвазига боқаётган экан.

Жигарбандимга қачон ҳаром луқма егизиб қўйдим, экан дея қанча ўйланмасин, бундай ҳолни ҳеч эслаб олмабди. Хотини ҳам ўйлаб топа олмабди. Келаси кунни хотин: “Ёдимга тушди шу боламизга хомиладорлигимда қўшнимизни кимга чиққан эдим. Ҳеч ким йўқ экан. У ерда гарқ пишиб ётган анордан бирам егим келдики, сўрамай биттасини узиб егандим” дебди. “Э, ҳа кўрдингми, қаерда адашганмиз” – дебди эр. Ота қўшнисиникига чикиб, бўлган воқеани айтиб, уларни рози қилибди. Лекин буни ўглига айтишмабди. Буни қарангки, қўшнини рози қилган захоти бола беихтиёр михни улоқтириб юборган экан.

Иккинчи бир ҳикоятда айтилишича: Бир улуг қозиколон ўтган экан. Унинг бир покдамон, ҳалол боғбони бўлган экан. Кунлардан бир кун қозикалоннинг уйига нуфузли меҳмонлар ташриф буюрибди. Дастурхон тўкин, мевалар ранг-баранг. Меҳмонлар боғбонга таҳсинлар айтишибди. Аммо анорлар жуда нордон экан. Мезбон хижолат бўлиб боғбонини чақирибди ва меҳмонлар кўз ўнгида қойибди. Боғбон узрини айтибди: “Ҳожам, менга боғда ишлашни буюргансиз, мевалардан еб юр, демагансиз. Шунинг учун мен боғингизни парвариш қилдим, лекин мевалардан еб кўрганм йўқ”.

Боғбоннинг жавобидан меҳмонлар ҳайратга тушибдилар, ҳар бири бу боғбонни ўз боғида хизмат қилишини орзу қилибдилар.

Қози ҳам шундай ҳалол одамни кўлдан чиқаргиси келмабди, унга миннатдорчилик билдириб, уни ўзига қуёв қилиш нияти борлигини етказибди. Тўй ўтибди, хурсандчилик, тантана тугабди, лекин янгалар хайронмиш. Нима учун қуёв келинга яқинлашмаяпти? Ҳафта ва ундан кўпроқ кутишибди, лекин аҳвол ўша. Охири, гап қозига етибди. У киши боғбонни ҳузурига чақирибди-да, минг андиша билан дебди: “Ўғлим, ожизамизни ўзингизга муносиб кўрмадингизми, сизга беадаблик қилдингми?”.

Боғбон эҳтиром билан узр айтибди: “Эй мухтарам хоҷам, сиз энди менга ота ўрнидасиз. Каримангиз томонидан заррача нуқсон содир бўлгани йўқ. Мени минг бор манъзур тутасиз, қайлигим буткул покланиб, тозаланмагунича унга яқинлаша олмайман”.

Қози баттар ҳайрон бўлибди. Боғбон кўнглини очибди.

- Қизингиз қирқ кун пархез қилишлари, сизнинг парваришингизда еган таомлари қувватидан буткул ҳалос бўлмоқлари керак. Чунки сизнинг маишатингиз ҳамиша ҳам ҳалол бўлавермаганди, уйингизга жуда кўп нуфузли одамлар келишганди, совғалар, инъомлар қилишганди. Улар бу инъомларни ҳамиша ҳам рози бўлиб, чин дилдан тухфа қилмаган бўлишлари мумкин. Айрим “ҳиммат”лилар эса одатда бошқаларни норизо қилиб, тарозидан, ҳисобдан уриб қолиш ҳисобига бойиғанлар ва шу бойликларидан дабдабали зиёфатлар берганлар. Сизга ҳам совғалар келтирганлар. Шунинг учун менинг оилам, қайлигим ўз жисмидаги таом асоратидан ҳалос бўлгунича пархезда бўлмоғи лозим. Бу покланиш мену қизингиздан бўлак яна бир инсон – бўлгуси фарзандимизнинг ҳалоллиги учун ҳам зарурдир”.

Қозининг ҳайратига ҳайрат қўшилибди, куёвига ҳурмати ўн чандон ошибди. Вақт соат етиб, боғбон ўғил кўрибди. Отини Абдуллоҳ кўйибдилар. Мана шу Абдуллоҳ ислом оламининг энг улуг олим ва фозил кишиларидан бўлиб етишибди.

Момоннинг ҳикоя қилишича, даданнинг дадалари яъни бобомиз ҳалол, пок инсон бўлган эканлар.

У жуда камбағал яшаган экан. Бир бойдан пул қарз олиб, бўзи (маҳси) тикиб, зўрға кун кечирар экан. Бўзини сотиб, топган икки тангасини бирини бойга, иккинчисини рўзгор учун ишлатаркан. У ҳар куни эрталаб ва кечкурун маҳалла масжиди ҳовлисини савоб учун супуриб, сидириб юрар экан. Кунлардан бирида бобомиз бомдод намозидан сўнг ҳовлига кириб келганларида, момомиз унинг кавушига барг ёпишиб қолганини кўриб “Кавушингизга барг ёпишиб қолибди” деса у “Бай, бай, бай бу барг масжидники” деб уни тезда олиб бориб масжидга кўйиб келган экан. Момоннинг бу ҳикоясини эшитиб, хайратда қолдим.

Бобомнинг ўгли яъни отам раҳматли ҳам бош ҳисобчи бўлсада, ҳалол ва камтарона яшардилар. У каттага ҳам, кичикка ҳам бирдек ширин муомалада бўладиган, хушчакчақ инсон эдилар. Отам маҳалламиз оқсоқоли бўлган. Кимнинг бошида қандай ташвиши бор – ҳаммасидан хабардор эдилар. Тўймаъракаларга бош-қош ҳам шу киши эди.

Кўпчилики ҳайратга соладиган одатлари бор эди. Ҳеч кимга қаттиқ гапирмасди. Катта-ю кичикка сизлаб гапирарди. Кимдир ёрдам ёки маслаҳат сўраб мурожаат этса, ташвишларини енгиллаштиришга шошиларди. Сўзлари майин, киши кўнглига малҳам эди. У киши билан бироз суҳбатлашган одам дарди енгиллашгандек сезарди ўзини. Хуллас, юриш туришлари, рўзгор тутишлари, кишилар билан муомаласи бу одамнинг қандай инсон эканлигини ҳеч бир таърифсиз шундоққина кўрсатиб турарди. Бирор нарсадан ёки бирон кимсадан нолиб гапирганларини эшитмаганмиз. Маҳалла аҳли ўртасида обрўси бениҳоя катта бўлган.

Отам акам ва менга: (биз оилада икки фарзандмиз) “Ўғилларим, доимо адолатли бўлинглар, ҳаммани бир текисда кўринглар. Ҳалол ишлаш – бу дунёнинг зўр яхшилигидир, маърифатнинг шамчирогидир. Агар сизларга биров қаттиқ гапириб кўнгилларингни оғритса, қўлларингдан келса ҳам уч олишдан сақланинглар, уларнинг айбларини кечиринглар. Ҳаммага имкон борича яхшилик қилиб, яхши ном чиқаришга ҳаракат қилинглар”, деб бот-бот насиҳат қилардилар.

Мен “Ҳалол, пок инсонларни меҳрибонлари кўп бўлади, эл-юрт олдида обрўлари баланд бўлади” деган ибораларни тўғрилигига дадам вафот этган кун яна бир бор ишонч ҳосил қилдим. Кўчамиз тумонат одамларга тўлди. Ҳамма (катта-кичик) уни охири йулга изтироб ила кузатиб кўйишга шошиларди.

Ушбу сатрларни ўқиб, ҳозир ҳалоллик тўғрисида гап юритишга не ҳожат, замонни кўр, ким ҳалол яшайпти, маошга кун кўриб бўладими? дегувчилар ҳам бордир.

Тўғри, муаммоларимиз кўп, ўзбекнинг маросимлари эса бисёр. Буларни инкор этиб бўлмайди, лекин ҳалол пок одам донм поклигича қолади. Ундайлар яхши кунлар келишига ишонч билан яшайдилар, қаддини тик тутишга ҳаракат қиладилар.

Чунки барчамизнинг рўпарамизда ҳақнинг буюк ва асло адашмайдиган тарозиси турибди. Биз барчамиз ана шу улуғ ажрим кунига, буюк тарози қошига кунма-кун бораётган одамлармиз.

Мустақиллигимиз туфайли ҳалқимиз ўзлигини англаяпти, иймон эътиқод илдиз отаяпти. Ҳалқимизнинг қадимий урф-одатлари, хислатлари ҳақида гап кетганда мен ҳамиша фаришта мисол юқорида номлари зикр этилган шахсларни ҳурмат ила эслайман. Поклик, ҳалоллик, маънавий юксак баркамоллик тимсоли сифатида кўз ўнгимда намоён бўлади. Ҳалолликка йўл менимча юракдан бошланмоғи лозим.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Меҳнатдир кишига обрўю жамол,
Ҳақиқий меҳнатдан кишига камол.
Пок меҳнат нонида бошқача лаззат,
Ҳалолнинг rischi ҳам, бахти ҳам ҳалол.
2. Дунё йиғишга асло оғритмагин бошингни,
Айлаб қаноат донм ичгил ҳалол ошингни.
Эл чиқиб мабодо тўплар эрсанг зару мол,
Қилмас вафо у сенга керма қовоқ қошингни!
3. Ранж чекмасдан туриб, ганж эшигини очиб
мумкин эмас.

ШУКРОНА АЙТИБ ЯШАШГА ЎРГАНАЙЛИК

Аллоҳ одамини ажиб ва латиф қилиб яратди. Унга энг гўзал ҳушқларни, энг олий майлларни берди, атрофга ва бандаларга яхшилик қилмоққа, ҳаётдан завқланиб, шукроналар айтмоққа, ширин тил билан одамларни дилини равшан қилмоққа қодир қилиб яратди.

“Дунё – тангрининг даласи”, - дейди Ҳазрат Жалолиддин Румий. Демак, бизлар ҳам ўша даладаги турфа гиёҳлармиз. Унда бойчечагу-лоладан тортиб, сассиқ алаф ва захри қотилгача

мавжуд. Қай бири не буй таратади – бу, энди уларни Аллох синовидан қандай ўтаётганига боғлиқ.

Маълумки, инсон умри боқий эмас. Ҳамма нарса каби, инсон ҳам қарийди. Бировни афти, бировни соғлиғи, бировни тили чарчайди. Айрим ҳолларда шукронаси йўқ, иродаси бўш, сабри суст кишиларда бу ҳолат атрофдагиларга малоллик тарзида намоён бўлаётганлигини кузатамиз.

Бу борада, ҳаёт тажрибаси кўп бўлган инсонларни куйидаги фикр – мулоҳазалари, ўғитларига бир эътибор беринг-а:

Аллох инсонга дунё, амал бериб, уни синовдан ўтказаркан, қандай амаллар қилишини кузатаркан. Агар у ҳаддидан ошса, яъни ўз бурч ва масъулиятини унутиб, бировларни дилини оғритса, бойликка ружу қўйса, шунга яраша жавобини бераркан. Уни иши ўнгидан келмаскан, фарзандлари меҳрсиз бўларкан, уйдан барака қочаркан, омади чопмаскан, ҳар ишида ишқал чиқавераркан.

Бундан ташқари, Аллох ҳар бир бандасига синаш учун яна қувонч, ғам ва ташвиш ҳам бериб кўрар экан. Шунинг учун, инсон Аллох берган шу қувончли ёки ташвишли кунларга ҳам шукрона қилиб яшашга ўрганмоғи лозим экан.

Ҳар кун, ҳар лаҳза биздан шукрона сўрайди. Шукроналикда катта ҳикмат ва барака, ҳамжихатлик ва ҳамкорлик бор экан.

Шу бонс бўлса керак, Нақшбанд ҳазратлари ҳам: “Эй азиз, сизга ранжу-ғам юзланганда қаноат қилмоғингиз энг яхши ҳислат. Ҳақиқий мўмин ўзгалардан ҳафа бўлмайди, айбни ўзидан излайди ва топади ҳам. Улуғлик одамлардан ранжимасликдан бошланади, чунки ранжишда кибр бор, дейдилар. Ҳадисда ҳам “Яхши-ёмон кунларимизнинг муаллифи фақат ўзимиздадир”, дейилган.

Маълумки, инсон қалбини Оллохнинг мўъжизаси дейишади. Уни тафтиш қилиб, яхши фикр, шукр ила охорлаб турилмаса, киши бошига сезилмас офатлар ёғилавераркан. Улуғ кишиларнинг ёқимли ҳислатларидан бири **қаноатдир**.

Аммо қаноат қилиш ризқ қидириш ва касб билан шуғулланишдан тийилиш дегани эмас. Балки касб туфайли топган нарсасига шукр қилиш ва ортиқчасига интилмасликдир.

Доно кишилар: “Қаноат туганмас бойликдир, қаноатли киши ҳеч қачон камбағал бўлмайди, чунки уни ҳеч кимга иши тушмайди. Қаноатсиз киши эса гадойга ўхшайди, унинг ҳамма нарсаси бўлса ҳам, кўзи тўймайди, кўпроқ топишга интилади, нарса учун одамлар олдида бош эгади”, дейдилар.

Қаноатсиз кишининг кўнглида ҳасислик ўти тугён урган бўлади. “Фалончи уни олибди, пистончи бунни олибди, мен ҳам олишим керак, нега унда бўлади, менда бўлмайди”, деб жонини жабборга беради. Бу ҳол яхшиликка олиб келмайди, албатта.

Биз ҳатто қўшнимизнинг уйидаги тўкин-сочинлик, шод-хуррамлик учун ҳам ҳасад қилмай, шукрона қилайлик, бизга ҳам шундай эҳсон насиб қилсин, дея Аллоҳдан тилайлик.

Ношукурлик яратганга ҳам, бандасига ҳам ёқмайди. Шу боис, сабр қилиб, нафсни тия билиш керак. Сабр ва чидам – барча мушкул ишларни енгиш калитидир. Кимки унга қобил экан, сув сойликни, ўрдак кўлни топгани каби, хушбахтлик ва саодат эшиклари унга очилаверади.

Ривоят қилишларича Ҳазрат Сулаймоннинг “Бу дунёдаги ҳамма нарса ўткинчи” деган сўзлар ёзилган узиги бўлган экан. Ҳазрат Сулаймон ҳаётининг қайгули онларида узикдаги ана шу хикматли битикни ўқиб, таскин топаркан.

Бир куни уни бошига шундай бахтсизлик тушибдики, узикдаги сўзлар ҳам дардига малҳам бўла олмапти. Ҳазрат Сулаймон газаб билан узикни ечиб, отиб юборипти ва думалаб бораётган узукнинг ички томонида ҳам аллақандай битик борлигига ногаҳон кўзи тушипти. Ўрнидан туриб, узукни кўлига олибтида, битикни ўқибди. Узикнинг ички томонида: “Бу ҳам ўтиб кетади” деган ёзув бор экан. Ҳазрат Сулаймон аччиқ кулимсираб, узикни бармоғига тақиб, умрининг охиригача уни ечмаган экан”.

Инсонга ақл, қўл, оёқ, тил ва дил – фақат яхшилик қилиш учун берилган. Қасд, ҳасад билан бировни кўнгилини вайрон қилган одам, мўминликдан чиққан одамдир.

Сиз ишга бирор нарсадан кайфиятингиз бузилиб келдингиз, дейлик. Шунда Сиз бировларга асаб найзаларингизни худа-бехудага санчмай, ақл ва фаросатни ишлатиб, бу ҳолатдан чиқишга ҳаракат қилиб кўринг. Аке ҳолда, бир куни келиб кишилар ўртасида ўз ҳурматингизни йўқотиб, бебурд бўлиб

колганингизни сезмай коласиз. Шу боис, доим яхши сўзни, яхши ниятни куйлайвериш керак. Ҳадиси шарифда ҳам “Одамларга нисбатан ёмонлигингни тўхтат, шу ўзингга садақа бўлади”, дейилганку.

Кўпни кўрган инсонларни: “Сиз бировларни айбини кидирманг, дилини оғритманг, кишиларга берилган имконларга ҳасад қилманг, бировларни обрўсизлантиришга уринманг. Алқисса, ўзингдан обрў кетади. Бировларга тилаган ёмонлигингиз, ўзингиз томон юриб келади”. Шу боис, ниятингизни яхши қилинг, палончидан менинг нима кам деб, ўзингизни ўтга, чўгга урманг, беюзларча таъмагирлик йўлини тутманг. Ишларимдан Аллоҳ розимикин?, деб ўзингиздан кўнглингиз тўлмайд яшасангиз, Аллоҳ сизни доим қўллаб-қувватлайди, сиз бунга ишонинг. Ниятингиз мусаффо, тилингиз билан дилингиз бир бўлсин, нигоҳларингиз одамларнинг юрагига чўғ туширсин, юзингиздан фақат меҳрибонлик балқисин”, деб доимо эслатиб туришларини бонси ҳам шу бўлса керак.

“Умр оқар дарё. Бу дарёдан кимдир сузиб, кимдир оқиб, яна кимлардир чўкиб ўтади”, дейишади. Одам одамга ғанимат. Дунёга одам бўлиб келдикми, одам бўлиб яшайлик, бир-биримиздан яхши сўзни, яхши ниятни, меҳр ва мурувватни аямайлик

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Дунёда меҳмонлар дунё талашса,
Хешу ақроболар ола қарашса,
Бир-бирига ҳасад нигоҳ қадашса,
Ҳайқиргим келади шундайин дамлар:
- Бағри кенгрок бўлинг, азиз одамлар!

2. Она фарзандига меҳрин бёрмаса,
Ошиқ ёри учун гуллар термаса,
Фарзанд онасини йўқлаб келмаса,
Ҳайқиргим келади шундайин дамлар:
- Меҳрлирок бўлинг, азиз одамлар.

МЕҲМОНДЎСТЛИК – ХАЛҚИМ УДУМИ

Миллий қадриятларни, урф-одатларни эъзозлаш ҳар бир халқнинг муқаддас бурчидир. Йирик жамоат арбоби, буюк қирғиз шоири Чингиз Айтматов шундай ёзади: “Люксембург кўчаларида “Биз қандай бўлсак, шундай қолишни истаймиз” деган улкан шиорларни кўраимиз. Бу шиор ҳар бир люксембурглик учун: “Кўшилариға кўр-кўрона эргашмангиз, она тилингизни, маданиятингизни, санъатингизни, адабиётингизни кўз-қорачиғидай сақлангиз, ўз ўтмишингизни – томирингизни унутмангиз” – деган огоҳлантириш белгиси экан”.

Ҳар бир халқ тарихида минг йиллардан бери ўрин олиб келаётган анъаналар мавжуд. Шулардан бири меҳмондўстликдир. Бир-бирини йўқлаш, дўстлик, биродарлик ипларини боғлаш ва мустаҳкамлаш, шодликка шериклашишни халқ бир ибора билан “меҳмондўстлик” деб атаган.

Барча халқларда меҳмон эъзозланган, улуғ ҳисобланган. Меҳмонга ҳам, мезбонга ҳам қарата айтилган. “Меҳмон отангдан улуғ”, деган халқ хикмати бежиз эмас.

Куйидаги ривоятга эътибор беринг-а!

Қадим замонда бир хон яшаган экан. Бойлиги чексиз экан. Бир куни у мулозимлари билан овга чиқади. Ўрмон оралаб ўтиб, давондан ошиб тушадилар. Кўкқисдан улар қаршисидан чиройли сайғоқ чиқиб қолади ва отлардан кўрқиб қочади. Хон камондан ўқ узиб, сайғоқнинг орқа оёғини ярадор қилади. Хон мулозимлари ҳайқиришиб, сайғоқни жар ёқасига сиқиб бораверадилар. Ярадор сайғоқ иложсиз қолгач, олисда турган ўтовни кўриб қолади ва у ерга чопиб бориб, очиқ турган эшикдан киради-да, дастурхон устидан сакраб ўтади-ю, тўрига бориб йиқилиб, холдан тойганча оғир-оғир нафас ола бошлайди.

“Сайғоқни чиқариб юбор! – деб қичқиради отда турган хон уй эгасига қараб. – Мен уни чошгоҳдан бери қувиб юрибман. Бу – менинг ўлжам”.

“Тўғри, бу сенинг ўлжанг – дейди уй соҳиби, аммо у менинг уйимнинг тўрисида ётибди. Кўриб турибсан, дастурхоним ёзиғлик. Ҳеч ким дастурхонни хатлаб ўтолмайди. Хатто ашаддий душманлар ҳам дастурхон устида ярашадилар, гина қудратни

унутадилар. Муқаддас анъанамиз шундай. Сен хон бўлсанг ҳам боболаримиздан қолган удумни бузишга ҳақкинг йўқ”.

Хон ҳеч нарса дея олмай, от жilовини буриб жўнаб қолган экан. Бу ибратли ривоят. Бунинг тагида катта маъно ётади.

Халқлар ўртасида меҳмонга бориш меҳмон кутиш удумлари турли-тумандир.

Меҳмондўстлик-ўзбек халқининг олий фазилати. Бизнинг меҳмондўстлик қоидаларимиздан сабоқ олса арзигуликдир. Уларни яхши билиш, маъноларини уқиб олиш фойдадан холи эмас, албатта.

Меҳмонга хос бўлган одоблардан бири шундаки, кимки меҳмонга таклиф этса, иложи борица рад қилмай бориш керак. Чақирилмаган жойга бормаган маъқул. Меҳмонга уй соҳибининг руҳсатисиз, айтилмаган ёки нотаниш одам бошлаб келинмайди. Меҳмон одоби меҳмонга борилган уйнинг остонасидан бошланади. Бунда эшик қўнғироғи устма-уст босилмайди, таклифни кутмасдан ичкарига қирилмайди, овозни баралла қўйиб қичқириб чақирилмайди.

Уйга қирганда юқорига ўтишга уринмай, уй эгаси қаерни кўрсатса, ўша ерга ўтириш зарур. Қираётганда ва ўтираётганда таъзиму тавозени унутмаслик керак. Ўзлари хохламай турган икки одамнинг орасига суқилиб ўтирилмайди. Меҳмондорчиликда улуғ одамлар ўтирган бўлса, овқатга улардан олдин қўл узатилмайди.

Мезбон уйга меҳмон келса, “хуш келибсиз” дея очик чехра билан кутиб олади. Чунки меҳмон келиши хонадон учун бамисоли байрам. Халқимиз меҳмондўстликни яхшилик рамзи деб билгани учун уни лутф ила кутиб олиб, иззат-хурматини жойига қўйишни доимий одат тусига айлантирган.

Меҳмоннинг олдига қираётганда, чиқаётганда ёки таом ейилаётганда очик юзли, ширин сўзли ва хушфеъл бўлиш лозим. Меҳмонлар олдида ўз яқинларига қаттиқ гапирилмайди, уларга танбеҳ ва таъна сўзларни айтишдан тийилади. Шу боисдан бўлса керак, “Меҳмон келса мушугингни ҳам “пишт” дема”, дейди доно халқимиз.

Уйга тез-тез меҳмон келиб турадиган оиланинг маҳалла-қўй ўртасида обрўйи ортади. Уларнинг фарзандларида ҳам

хушфезллик, хушмуомалалик каби яхши сифатлар шаклланади. Меҳмон тўсатдан келганда ўзлари оч ўтирса ҳам меҳмон олдига чой дамлаб, уйда бор масалликдан бирор таом тайёрлаш ўзбек халқининг одати бўлган.

Шундай қилиб, меҳмонга ҳам мезбонга ҳам бўлган талабларни ўзига жо айлаб, унга амал қилиш ориятли инсон учун муҳимдир.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Уйга меҳмон келса кулиб чиқ дарров,
Шоду хуррамликка тўлиб чиқ дарров.
Бошингда чарх уриб турсада ғамлар,
Меҳмонга бошқача бўлиб чиқ дарров.
2. Мард киши ҳар ишни ҳаёда қилар,
Меҳмонга кулгисин зиёда қилар.
Мансабда бўлса ҳам, отнинг устида,
Шу қуни ўзини пиёда қилар.
3. Нур ёғар ҳар хонага келганда меҳмон яхшилар,
Хуш чиройли кутса кимки яхши мезбон яхшилар.
Келгувчи ким бўлмасин хеш-ақробони, ёт, бўлак,
Чехранг очиб қарши ол қилмай паришон, яхшилар.
4. Меҳмон келса эшикдан, риски келар тешикдан
5. Меҳмон келса чоптирар, бор йўғини топтирар.

АЁЛ ИБОСИ БИЛАН ЧИРОЙЛИ

Азиз ўқувчим! Аёл ибоси билан чиройлик деяпмиз. Фикрларимни баён қилишдан аввал эътиборингизга қуйидаги ҳаётий мисолларни келтирмоқчиман:

Вилоят тери-таносил касалликлари шифохонасида бир неча беморларни кўриб, улар билан суҳбатлашишга тўғри келди. Улар суҳбатидан қуйидагилар аён бўлди:

Биринчи бемор 25 ёшда, 3та фарзанди бор. Турмуш ўртоғи топарман-тутарман бўлган. Лекин охириги икки-уч йил ичида бир касалликка чалиниб, тез-тез шифохоналарда даволаниб турган. Аёл тирикчиликни деб енгил-елпи савдо-сотик ишлари билан шуғулланган. Қўлига бироз пул тушгач, эрини писанд қилмай қўйган. Шаҳарма-шаҳар юришни бошлаган. Енгилтак аёллар билан дўстлашган. Улар эридан ажралишини, эркин қуш бўлиб юришини маслаҳат беришган. Кунларнинг бирида у судга ажралиш учун ариза беради. Эр, қайнота, қайнонанинг панд насиҳатлари унга таъсир қилмайди. Ҳукуқ-тартибот идоралари ходимларининг оилани сақлаб қолиш борасидаги сайи ҳаракатлари ҳам зое кетади. Улар ажралишади, 3 бола тирик етим бўлиб қолади.

Тез орада аёл “дом”га ўтади. Кун, ойлар ўтаверади. Кейинчалик у чиройли кийинадиган, такинчоқлар такадиган ҳолда юрадиган бўлади. Ҳар куни, кун ора унинг уйдан кечки “меҳмонлар” аримайди. Бу уйдаги ҳолдан зийрак ички ишлар ходимлари хабар топиб, навбатдаги “меҳмонни” кузатаётганида уни ушлаб, шифохонага келтиришади. Унда захм касаллиги топилади. Эр, қайнота, қайнона қарғиши ўз кучини кўрсатади.

Навбатдаги бемор 19 ёшда, жуда хушрўй. Ота-онаси кекса бўлишларига қарамай, яхши умидлар билан уни қишлоқдан шаҳарга ўқишга жўнатишган. Лекин, у имтиҳонлардан ўтолмаган. Қишлоққа қайтиб боришни хоҳламай, ота-онасига: “Мен шаҳарда ишга кирдим. Бир йил ишлаб сўнг ўқишга албатта кираман” деб туриб олган. Ота-она бунга ноилж кўнишган. У бир бева аёл хонадонида ижарада турган. Аввал ҳар ҳафтада, кейин 2-3 ҳафтада бир қишлоққа бориб турган. Шу орада ота-она биз қариб қолдик, орзу-хавас кўришимиз керак деб, уни

кишлокдаги бир йигитга турмушга узатишган. Тўйдан бир хафта ўтмаёк, у шаҳарга қочиб кетган. Бундай шармандаликни кўтара олмаган ота-она тез орада оламдан ўтишган. Қиз шаҳарда саёк дугоналар орттирган. Айшу-ишратга берилиб, енгил-елпи ҳаётга ўрганган. Бу давр мобайнида хомиладор бўлиб қолганини сезган ва хомилани хуфёна олдирган ва ниҳоят навбатдаги айшу-ишрат пайтида ички ишлар бўлими ходимлари томонидан қўлга олиниб, шифохонага ётқизилган. Текшириб кўрилгач, унда сўзак касаллиги борлиги аниқланган.

Иккала бемор ҳам қилмишларидан пушаймонлигини, шу шифохонага тушганидан сўнг сезганликларини айтдилар. Бу сўзларга ишонса бўладими? Улар, мол-дунё, зебу-зийнат, айшу-ишратни ҳаё, ибодан афзал кўришган-ку.

Қадимдан маълумки, шарқ халқлари турмуш барқарорлигини ҳар қачон устун кўйишган. Ҳаётини осойишталик учун хатто жонларини аямаганлар.

Ривоят қилишларича, қадимдан улкан бир дарёнинг бўйида ахилу-иноқ эл яшаркан. Одамлари бир-бирига ардоқли, азиз экан. Даврлар ўтиб, шу юрт тупроғига душман оралабди. Тирик жон борки, қиличдан ўтказилиб, макону-масканлар кули кўкка совурилибди. Тасодифан тирик қолган бир аёл чакалогини бешикка белаб, сўнг дарёга оқизибди ва шамолга ёлворибди: «Сен уни тинч ва осуда жойларга етказ. Унинг томирида диёнатли бир халқнинг қони оқаётир!». Шамол бешикни охистагина илгари сурибди. Аёлнинг кўнгли тинчибди. Шунда ортидан овоз эшитилибди: «Сени ўлдирмаймиз, якинроқ кел...» Аёл ўгирилса, кўзи душманнинг оч нигоҳи билан тўқнашибди. Фаҳмлабди. «Эвоҳ, мен тирик қолиб, сўнг душман уруғини кўпайтириб берсам, бегуноҳ юртдошларим қони тўкилган ер мендан гина қилмасму? Йўқ, шундай қилайки, ҳоким шу она тупроқда қолсин!» Аёл шамолдай югуриб ўзини дарёнинг энг чуқур жойига отибди.

Айтадиларки, момоларимиз шундайин саодатли ва мард бўлишган!

Ҳар бир аёл ўз ибоси билан чиройли, лекин афсуслар бўлсинки, журъатсизлик қилиб, енгил-елпи яшаш йўлини танлаб, маҳалла-кўй, қариндош-уруғлар олдида шармандаю-шармисор

бўлганларга тез-тез дуч келяпмиз. Суюқ оёқлик кўпинча теританосил касалликларига асос бўлишини юқоридаги мисолларда кўрдик.

Донишмандлар: «Икки тонфадаги аёлни кечириб бўлмайди. Бири енгил оёқ, иккинчиси уй тутуми нопокиза», деган эканлар.

Энди эътиборингизни мана бу мисолга қаратмоқчиман: Яқинда рўзномаларнинг бирида турмуш ўртоғидан жудо бўлиб, 25 ёшида 3та бола билан бева қолган бир хушрўй аёлнинг мактуби эълон қилинди. Қарангки, эри вафотидан кейин 3 йил ичида қайнотаси, қайнонаси, қайинсинглиси вафот этибди. Уларнинг маросимларини ёлғиз бир ўзи ҳаракат қилиб ўтказибди. Кечалари дўппи тикиб, кундузлари аёл киши бўлса ҳам мардикорлик қилибди. Ҳа, мардикорлик қилибди! У ҳеч қачон, ҳатто қора кунларида ҳам виждонига ямоқ туширмабди. Бу мисолдан «Минг кишини енгган эмас, ўз нафсини жиловлаган – ҳақиқий марддир», деган хикматни нақадар тўғрилигига ишонч ҳосил қиласан киши.

Аждодларимизнинг зебо фазилатларини эслайлик, ўрганайлик, давом эттирайлик. Улар ҳам севганлар, севилганлар, ишқий шеърлар битиб, кўшиқлар айтганлар, лекин беҳаёлик қилмаганлар.

Одамзотнинг бутун умри синовларга тўла. Ҳар ким ёшлиқдан ҳалқ одобномасига қулоқ солса, ота-она сўзларига, катталарнинг панд-насихатларига, оқил мураббийларнинг маслаҳатларига ва яхши кўни кўшнилари йўл-йўриғини мағзини чақиб, дил-дилидан унга амал қилса, оқибати жуда хайрли бўлади.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Аёл уйининг султони, болаларининг ҳимоячиси, уларни тарбия этувчи мураббийдир.
2. Яхши аёл сиркани бол қилади, ёмон феълли аёл, болни сирка қилади.
3. Бир уйда аёлнинг овози баланд чикса, ул уйда хайр йўқдир, у ердан саодат кутма.

4. Ҳолига шуқр этмаган, турмуш ўртоғига меҳр ва ҳурмат кўрсатмаган
аёл қанчалик гўзал бўлмасин, оилага ҳузур ва бахт келтирмайди.

НАСЛИМ ТОЗА БЎЛСИН ДЕСАНГИЗ

Маълумки, сабзавотлар, турли ўсимликлар ва мевали дарахтлардан яхши ва мўл ҳосил олиш уруғларининг сифатига боғлиқ бўлганидек, инсонда ҳам насл тозалиги кўп жиҳатдан зурриёд қолдираётган киши шаҳватининг ҳолатига бориб тақалади.

Киши бирон дардга чалинганда бу хасталик қон ва сийдикда ўз аксини топганидек, одамнинг миждо маънавий ва моддий ҳолати шаҳватнинг сифатига таъсир этади. Шаҳватнинг сифати кайфият ва шароитга қараб бир-бирига ўхшамаган хусусиятларда шаклланади. Шу билан бир ота-онадан туғилган фарзандлар ақл гидроки, шакл ва шамойилли жиҳатидан турлича бўладилар.

Эр-хотин ўртасидаги кўнгилсизликлар, нафрат, қўрқув ва жаҳолат наслнинг бузилишига сабаб бўлади...

Бир оилада икки фарзанд ўсган. Бирини касалланд хасадгўй ва кўрмисиз бўлса, иккинчиси жуда қобилиятли, одобли, чиройли бўлган. Унинг онасидан биринчи болага қайси шароитда хомиладор бўлгани сўралганда, онаси уни онаси анча қийинчиликда, нотинчликда, хавотирда яшаган пайтда бўлганини айтган. Шунинг учун эр-хотин ўртасида муносабатлар анча совуқ тус олган экан. Табиийки, бу ҳолат наслга таъсир кўрсатган.

Онанинг айтишича, вақт ўтиши билан онанинг моддий аҳоли яхшиланган. Эр-хотин иккаласи тез-тез сайр-саёҳатларга чиқиб турганлар, тўй-томоша ва сайлларда бўлишган. Рухий хотиржамлик ва ҳаловатли қунлар бошланган. Эр-хотин ўртасида муҳаббат ва меҳрибончиликлар жўш урган. Эр-хотин ҳам руҳан, ҳам жисмонан бир-бирига талпинган, бир-бирини тўлдирган. Шундай кайфиятда юришганда хотин иккинчи ўғлига хомиладор бўлган. Оқибатда насл ҳам тўлик, ҳам бўлиқ бўлган.

Кўрдингизми, гарчи болалар бир ота-онадан туғилган, бир қозондан овқатланган ва бир хонадонда вояга етган бўлсаларда, ақл, феъл-атвор ва соғлиги жиҳатидан бир-бирларидан анча фарк қилишган. Бунга сабаб аёлнинг бир-бирига ўхшамаган шароитда ва ҳар хил руҳий ҳолатда хомиладор бўлганидир.

Яна бир мисол: Бир оилада аёл ёш боласини ташлаб, бошқа эрга тегиб кетади. Бола улғаяди. У ўз онасининг қилмишидан нафратланса ҳам, уни кўриб қолганда бағри-дили очилишини, суюнганидан еру кўкка сиғмай кетишини, ўша қуни мириқиб ухлашини айтади. Нега шундай? Бунинг сабабида ҳам насл дунёга келган пайтни эслаш лозим. Бу фарзанд ота-оналари ошиқ-мошиқ бўлган вақтларда дунёга келган. Бундай туғма соғинч, руҳий изланиш, изтиробни ҳеч қандай оғир шароит ёки жудолик йўқ қилолмас экан.

Меҳрсиз, нишқ-муҳаббатсиз дунёга келган фарзандлар, гарчи ўз ота-оналари бағрида, фаровонликда яшасалар ҳам, уларга нисбатан меҳрибонликни, гамхўрликни ва ҳурмат қилишни яхши билмайдилар. Уларнинг ашшадийлари ўзларининг ўта одобсизликлари ва жирканч қилмишлари билан ота-онасини ўтда ёндирадилар. Фарзанднинг отага меҳрибонлиги, онанинг отага меҳрибонлиги заминида қориндаёқ болага ўтади. Отанинг ўз хотинига меҳри болада онага нисбатан меҳрини шакллантиради.

Эр-хотиннинг руҳий тайёргарлигисиз, ҳавотирлик ва тахликада, пала-партиш, фавқулудда ёки маст ҳолда иш тутиши фарзандларнинг ҳам ҳоҳ яширин, ҳоҳ ошқор нуқсонлар билан туғилишига сабаб бўлади. Туғма хусусиятлар, ҳоҳ ижобий (фаросатлилиқ, инсофлилиқ, андишалиқ, меҳмондўстлик, хушмуомалалиқ ва х.к.) ҳоҳ салбий (хасадгуйлик, жоҳиллик, очкўзлик, димоғдорлик хийлакорлик ва х.к.) бўлишидан қатъий назар, ҳаётдаги шароит таъсирида эгилиб-буқилса-да, кўп ҳолларда ўзгармайди.

Қадимдан “Экканингни ўрасан” деган нақлнинг ҳаёт сабоғи ҳам шундан. Албатта, катта орзу билан яхши уруғ экан дехқон истагандек яхши сарҳил ҳосил олади.

Донишмандлар ҳамиша фарзанд кўришга ниҳоятда катта масъулият билан қараш кераклигини кўп бор таъкидлаганлар.

Бу дунё биз билиб, билмаган фоний дунёдир. Ҳаётда сабр қаноатли аёллар оз эмас. Улар оиланинг манфаатларини кўзлаб эркакларнинг ноҳўя ҳаракатларини билмасликка оладилар, дилларидаги норозиликларини пинҳон тутадилар. Уларга иззат-икром кўрсатиш, кўнгилларини олиш ва орзу ниятларини рўёбга чиқариш ҳар бир эркакнинг бурчидир. Шундагина хотинда ҳам эрга нисбатан муҳаббат ва ҳурмат ошади.

Ўзига нисбатан ҳурмат, меҳр, эъзозни сезган, хис қилган аёлнинг кўзи яшнайдди, юзида нур ёғилади, лабидан табассум аримайди. Икки яшноқ бахт уйғунлигидан пайдо бўлган фарзандлар фариштали, ақлли, истеъдодли, чиройли ва меҳрибон бўладилар.

Турмуш қуриш бўсағасида бўлган ёшлар бу нарсалардан бохабар бўлганлари мақсадга мувофиқдир.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Бир одамнинг тўғрилиги ва садоқатли эканлигини билиб олиш учун

унинг аждоди, ота-боболари ким эканлигини билиш керак.

2. Шоду хуррамлик билан, гам-ғуссанинг ораси бир қадам.

3. Қиз ва ўглингиз тақдирини ҳал қилишдан аввал узок ўйланг. Сўраб-

суриштиришдан тортинманг. Халқимизда: “Етти пушти ким бўлса

авлоди ҳам шу бўлади”, деган нақлни магзини чақиб иш кўрсангиз,

асло зарар кўрмайсиз.

3. Насл насабни суриштириш удуми оилада тотувлик ва покликни

таъминлаш, янги авлод қонининг тозаллигини асраб қолиш мақсадида

қилинган. Авлодини қони тоза бўлса, миллатини қони тоза бўлади.

Тоза қонли миллатнинг имони бутун, шуури баланд, умри боқий

кечади:

24

МУСТАҲКАМ ОИЛА АСОСЛАРИ

Инсон ҳамиша эзгу ниятлар, орзу-умидлар билан яшайди. Бахтли ҳаётга эришиш одамзоднинг олий мақомидир. Халқимиз ана шу бахтни ота-онаси, умр йўлдоши, фарзандлари, бир сўз билан айтганда оиласи мустаҳкамлигида, турмушининг ободлиги, тинчлиги, аҳил-иноклигида кўради.

Оила мустаҳкам экан, жамият мустаҳкам, жамият мустаҳкам экан мамлакат барқарор бўлади, соғлом оилада соғлом фарзандлар вояга етади. Ана шу мақсадларни ўзида мужассам этган “Соғлом она – соғлом бола” концепциясининг мамлакатимизда изчиллик билан амалга оширилиши, ҳаётнинг давомчилари бўлмиш фарзандларимизни ақл-заковатли, юксак маънавиятли, оила-жамият олдида ўз бурчи ва масъулиятини чуқур англаб етишга қодир инсонлар этиб тарбия қилишда муҳим аҳамият касб этади. Ҳар бир боланинг эртага қандай инсон бўлиб вояга етиши, иқтидорининг шаклланиши, нималарга қизиқиши, унинг қандай оилада тарбия топганига ҳам боғлиқ.

Ҳар бир ота-она уйланаётган ўглини, турмушга чиқараётган кизини оиласи мустаҳкам бўлишини чин дилдан тилайди.

Оиланинг мустаҳкам бўлиши нималарга кўпроқ боғлиқ? деган саволнинг туғилиши табиийдир.

Оиланинг мустаҳкам бўлиши авваламбор қиз болани неча ёшда турмушга узатилишига боғлиқ. Бу савол бугун бот-бот такрорланаётгани, кўплаб муҳокамаларга сабаб бўлаётгани бежиз эмас. Чунки янги қурилаётган ҳар бир оиланинг мустаҳкамлиги, ундан соғлом авлоднинг дунёга келиши, хотин-қизларнинг жамиятдаги ўрнини мустаҳкамлаш ва шу каби бошқа ўнлаб ҳаётий масалалар ана шу илк қадам – қизларимизнинг неча ёшда турмушга чиқиши билан бевосита боғлиқ.

Мамлакатимиз қонунчилигида никоҳ ёши қатъий белгиланган. Бироқ қонунни бузиб, фарзандини 15-16 ёшида фақат шаръий никоҳ билан турмушга узатиб юбораётган ота-оналар ҳам орамизда йўқ эмас. Ёки қизи 17 га тўлганининг эртаси кунниёқ тўйни бошлаб, қизи ўн саккизга тўлмасдан она бўлишига сабаб бўлаётганлар ҳам учраб турибди. Бунда фаоллик асосан аёл, она томонида бўлади.

Эрта она бўлиш бир катор муаммоларни келтириб чиқаради. Чунки 15-16 ёш ҳали ўсмирлик даври саналиб, бу вақтда қизлар руҳан ҳамда жисмонан тўлиқ ривожланмаган, шахс сифатида тўла шаклланмаганлиги туфайли организм ҳомиладорлик, туғруқ ва соғлом фарзандни дунёга келтиришга тўлалигича етилмаган бўлади. Натижада эрта фарзанд кўриш ёш она ва ундан тугилажак бола саломатлигига ҳам маълум даражада хавф туғдиради. Ҳомила тушиш хавфи, ҳомиладорликнинг оғир кечиши, туғуриқ фаолиятини сушлашиши, кесма-кесар йўли билан туғдиришлар, ҳомиланинг нимжон ривожланиши, турли тизим ва аъзолар шаклланишида камчилик ёки нуқсонларнинг учраб туриши, эрта ва нисбатан кам вазнда туғилиш кўпроқ учрайди. Она ва бола ўлими кўрсаткичи ҳам бошқа ёшдагиларга нисбатан эрта турмуш қурган аёлларда кўпроқ.

Ёш келиннинг фарзанд тарбиясида уқуви йўқлиги, соғлиги заифлашган ёш онани бошқалар кўз ўнгида эпсиз, тажрибасиз қилиб кўрсатади. Бола парваришида эр-хотин, қайнона ва бошқа оила аъзолари ўртасида келишмовчиликлар пайдо бўлади.

Чиндан ҳам 17-18 ёшда узатилган қиз оила маъсулиятини яхши англамайди. Ўсмирликдан ўтиб, энди балоғат ёшига етган қиз турмушнинг баланд-пасти, аччиқ-чучугига ҳали тайёр бўлмайди.

Тиббий жиҳатдан инсоннинг оила қуришга, хусусан, ҳомиладор бўлишга тайёрлиги 20-21 ёшга тўғри келади.

Оилани мустаҳкам бўлишлигида қайнона-келин муносабатлари ҳам долзарб мавзулардан ҳисобланади. Донолар: „Қайнона – келин муносабатлари доимий “ишлов” талаб қиладиган жараён”, дейишади. Баъзан “она” деб мурожаат қилинган қайнона “оналик” қилмаслиги мумкин. **Катта ҳаёт мактабини ўтаган момолардан бири:** “Гул япроғи сингари титраб турган келинчак ўзининг янги уйига минг бир орзу-умид билан кириб келади. Ўғил ўстириб, унинг камолини, яхши кунларини кўришни йиллар давомида орзу қилган қайнона ҳам келинчакни ҳаяжон ила кутиб олади. Лекин бир оз вақт ўтгандан кейин кечагина келинидан айланиб, ўргилаётган қайнонанинг қовоғи солинган, келин бир бурчакда тумшайиб олган, қайнона – келин можароси бошланган.

Қайнонажон, кулоғингизга олинг! Қайнонаман, келинга ҳар қанча сўз айтсам, эшитишга мажбур десангиз, адашасиз. Келинингиз шу хонадонда униб-ўсиб, ўғлингиз билан ували-жували бўлиб яшашини истасангиз, “Сизга ўзим уй тозалашни ўргатаман”, “Сиз келгунча ўғлим меники бўлган”, “Эссизгина фалончини кизини келин қилсам бўларкан”, “Ўғлимга ўзим овқат пишириб бераман, сиз хом-хатала пиширасиз” каби сўзларни айтишдан ўзингизни бироз тийиншингиз керак, акс холда оила бузилиши мумкин” деган экан.

Ҳар бир она фарзандини бахтсиз бўлишини хохламайди. Лекин, айрим оналар кизларини талтайтириб, эркатой қилиб ўстирадилар, оқибатда киз рўзгор ишларига укувсиз бўлади. Агар шу киз ёмон қайнона қўлига тушса, бу ёш оиллага дарз кетди, деяверинг.

Яхши қайнона, она эса бу келинни ўз кизидай кўриб, ўтирса ўпоқ, турса сўпоқ демай, қизнинг билмаганларини мулойимлик, ширинсўзлик билан ўргатиб бориб, бу ёш оилани яхши оилалар каторига қўшади. Бундай қайноналарга тасаннолар айтса арзийди.

Шу билан бир ўринда келин ҳам айб иш қилиб қўйса “Мени кечиринг, ёшлиқ қилдим, деб қайнонадан узр сўраса, қайси қайнона бемехр бўлади?

Кечирим сўраш – ёпилиб қолган меҳр булоғининг кўзини очишдек маъноли бир гап. Айб ҳаммадан ҳам ўтади, лекин ўз вақтида кечирим сўрашга мардлик қилиш керак. Вақтида кечирим сўраш ҳам инсон учун бир маданият.

Оила риштасини мустаҳкамлашда кечиримлилик муҳим омил ҳисобланади. Мағрурлик қилиб, бир гапдан қолмаслик, ўз вақтида кечирим сўрамаслик, севган кишидан айрилишига, оиланинг бузилишига, фарзандларни эса етим бўлиб қолишига олиб келишини унутмаслик керак.

Совчиликка борганда келин ёки куёвликка номзоднинг етти пуштини сўраб-суриштириш масаласига ҳам ота-боболаримиз оила мустаҳкамлигини таъминлашнинг муҳим шarti сифатида қарашган яъни унинг юриш-туриши, одоб-ахлоқи, саломатлиги, умуман “палаги” тозаллиги обдон ўрганилган. Бу масалада ҳам аёлларимиз фаол бўлишган.

Буюк бобокалонимиз Амир Темур ҳам бу ҳақда “Темур тузуклари”да шундай деган: “...бўлажак келиннинг насл-насабига ва сихатига аҳамият бердим”.

Ҳа, соғлом келин дегани соғлом авлод, бақуват ва етук зурриёт дегани.

Бугун одамлар орасида мана шундай асрий тутумларга эътибор сусайиб бораётгандек. Келин-куёв бўлмишнинг таг-туғи, насл-насабию, саломатлиги, оила қуришга нечоғли тайёр эканига аҳамият қаратмай, сеп-сидирғаси, куда бўлмишларнинг хашамдор ховлисию, қўша-қўша машиналарига маҳлиё бўлиб, шоша-пиша тўйни бошлаб юбораётганлар ҳам йўқ эмас.

Инсоннинг нафақат жисмоний тетик ва бардамлиги, балки ички дунёси, рухияти, қалби ҳам пок-соғлом бўлиши тугал саломатликни билдиради. Халқимизда бундайларга „ тўрт мучали соғлом”, дея таъриф берилади. Ана шундай тугал саломатлик қарор топган оилалар эса мустаҳкам бўлади.

Шу боисдан, ҳар томонлама етук фарзандларни камол топтириш учун балоғат ёшидаги қизларимизнинг соғлигига эътибор бериш ҳам муҳимдир.

Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 17-моддасига мувофиқ, никоҳланувчи шахслар тиббий кўрикдан ўтадилар. Бирок, ушбу ўта жиддий ишга пана орасидан қараб, кейин афсусланиб қолаётганлар ҳам учрамоқда. Оила қуриш оstonасида турган ёшларимизнинг тиббий кўрикдан ўтиши ниҳоятда зарур.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 25 августда қабул қилинган “Никоҳланувчи шахсларни тиббий кўрикдан ўтказиш тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги қарорига мувофиқ, бўлгуси келин-куёвлар психик (шизофрения, эпилепсия, олигофрения) наркологик, таносил касалликлари, сил ва ОИВ-ОИТС хасталиклари юзасидан тиббий текширувдан ўтказилади. Бундан кўзда тутилган асосий мақсад- ирсий ва наслий касалликларнинг олдини олиш, бўлгуси оилада мустаҳкам соғлом муҳитни қарор топтиришдан иборатдир.

Тиббий кўрикдан кингир йўллар билан ўтганлар ҳам бўлади. Натижада, келин ёки куёвнинг касаллигини кейин билиб, қайғу-ҳасратда қолган ота-оналар ҳам йўқ эмас.

Ҳозир бундай ҳолатлар юз бермаслиги учун никоҳланувчи шахсларни тиббий кўриқдан ўтиш учун махсус поликлиникаларга йўлланма берилади.

Соғлом инсон билан соғлом оила қуриш, хотиржамликда яшашдан ортиқ бахт бўлмаса керак. Ҳа тани-жони соғ, фарзандлари соғлом одамнинг кўнгли хотиржам бўлади. Хотиржам кўнгилга эса орзу-ҳавас, тўй-ҳашам, шодлигу-кувонч ярашади. Бунинг учун инсондан ҳам эътибор, ҳам ўз тақдирига маъсуллик талаб қилинади.

Оила мустаҳкамлиги ёшларнинг билим ва маданиятига ҳам боғлиқ. Шунинг учун оилада тиббий маданиятни ошириш, эрта ҳамда қариндошлар ўртасидаги никоҳларни олдини олиш бўйича ташкилий, маърифий тарғибот ишларини кучайтирмоқ лозим.

Кўпни кўрган кексаларимиз бот-бот таъкидлайдиган бир нақл бор: “Иморат мустаҳкам бўлишини истасанг, пойдеворини пишиқ сол!” Дарҳақиқат, бизнинг асосий мақсадимиз – мустаҳкам оилалар барпо этиш ва етук фарзандлар тарбиялаш. Шундай экан, оила деб аталмиш кўрғоннинг бўлажак бунёдкорлари - йигит-қизларимизнинг унга ҳар жиҳатдан тайёр бўлишлари лозимлигини унутмайлик.

Ўз фарзандини эртасини мустаҳкам оилада кўришни истаган, унинг бахту саодати учун масъулиятни чуқур ҳис қилган ота-она булардан тўғри хулоса чиқариб, иш юритишлари керак.

Мутафаккирларимиздан бири: “Оила ҳам бинога ўхшайди, эскиради, нурайди. Агар уни тез-тез қайта “таъмирлаб” турмаса, аста-секин емирила бошлайди ва қулаб тушади. Хўш, оила қандай қилиб “таъмирланади?”. Бизнингча, бу “таъмирлаш” нинг асосий хом ашёси меҳр-муҳаббат, садоқат, вафодорлик ва сабр-қаноатдир. Бу оила устун эркакка ҳам, хонадон фариштаси бўлган аёлларга ҳам жуда-жуда боғлиқ масаладир”, деган экан.

Демак, бахтли бўлиш унча мушкул эмас, гап бизга инъом этилган бахтни қадрлай билиш ва уни ушлаб қолишда.

Шу ўринда бир ривоятни келтириб ўтмоқчиман. Унда айтилишича, бир оилада Бахт бир умр яшаб, уларнинг тинч, тотув, бадавлат, бахтли яшашларини таъминлаб келибди. Бир умр шу оилада жанжал, тушунмовчилик кузатилмабди.

Кунларнинг бирида Бахт оила бошлигининг олдига келиб дебди: „ Мен сизнинг оилангизда 40 йилдан буён яшайман. Оилангизга ҳамма ҳавас қилади. Қарасам, менга энди эҳтиёж қолмабди. Мен энди бошқа оилаларни ҳам йўқлашим керак”. Оила бошлиғи бироз ўйланиб туриб: „ Майли, фақат руҳсат берсанг, оила аъзоларим билан маслаҳатлашсам”, дебди.

Оила аъзолари бу масалани кизгин муҳокама қилиб, шундай қарорга келишибди: „Биз бир-биримизни севиб, ҳурмат қилсак, қўлласак, ҳар бир муаммони биргаликда ечсак, ҳалол меҳнатимиз билан кун кўрсак, бизга шунинг ўзи етарли, бахтга жавоб берсак ҳам бўлади”. Оила бошлиғи бу қарорни Бахтга етказибди. Бахт ҳам сукутга толиб: „Бундай ҳамжиҳатлик, ишонч, бирдамлик ва тотувлик бор жойда нега мен бўлмаслигим керак? Мен бу ердан ҳеч қаерга кетмайман”, деб жавоб қайтарибди.

Бу ривоятнинг маъзини бир чақиб кўринг-а? Қанчалик ҳақиқатга яқин. Ахир чиндан ҳам ўзаро ҳамжиҳатлик, меҳнатсеварлик, меҳр-оқибат, садоқат, эзгулик ҳукм сурган оилалар бахтли эмасми? Ҳар бир оиланинг мустаҳкамлиги, турмуш фаровонлигини ҳалол меҳнат, ўзаро меҳр-муҳаббат, ҳамжиҳатлик белгилаб бермайдими?

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Энг яхши ёстиқ- тоза виждондир.
2. Сабр қилган нимани ҳоҳласа, ҳаммасига етишиши мумкин.
3. Катта оилада кўп муаммо ва шунча қувончлар ҳам бўлади.
4. Ёмон ишнинг олдини олиб, гуноҳни кечириш-савоб қилмоққа баробардир.

ОИЛАНИ АСРАНГ

Азизлар! Кейинги пайтларда айрим ёш оилаларнинг унчалик мустаҳкам эмаслиги хусусида ташвиш билан гапирилмоқда. Уйланган йигитларимизнинг лавзи ҳалол бўлмаётганлиги, боз устига турмушга чиққан қизларимизни айримларини хиёнатга йўл кўйишаётгани очикдан-очик баён қилинаёпти. Ўлдим, куйдим деб турганлар, хиёл ўтмай бир-бирларига етти ёт бегона бўлишаётир. Хўш, нега шундай ҳол юз бераяпти? Бунга ким

айбдор? Афсуски, гуноҳкор йўқдай. Ҳеч ким мен нотавонман дейишга журъат эта олмайди. Охир-оқибатда айрим оилалар бекор бузилмоқда, сабр-тоқат деган инсоний тушунча унитилаёпти, болалар етим бўлмоқда, “Она” деган улуг ном оқланмай қоляёпти. Ажралишлар шу оилада тарбия кўраётган фарзандлар тақдирига салбий таъсир кўрсатиши ҳаммага аён.

Оиласидан ажралган бир аёлни биламан. У: Болалигимни эслаганимда фақат ота-онамнинг жанжаллари кўз олдимга келади. Укаларим билан бу ур-тўпалонлардан шунчалик бешиб қолгандикки, оила шунақа бўлса, ҳеч қачон турмушга чиқмайман, дердим. Охири ота-онам ажрашиб кетди. Биз шундай вазиятда оиланинг муқаддаслигини англамай вояга етдик. Аслида инсон учун энг асосийси оила эканлигини, унинг қанчалар муқаддаслигини энди, таниш оилаларнинг аҳил, ҳавасли яшашларини кўриб, англадим. Оила шунчалар муқаддас даргоҳ эканки, уни турмушнинг майда-чуда ташвишлари, одамларнинг рост-ёлгон гап сўзларидан баланд кўйиш керак экан. Минг афсуски, менда ҳам, укаларимда ҳам ота-онамнинг тақдирини такрорланди. Турмушга чиққан синглим оиласини мустаҳкамлиги учун жон-жаҳдини аямасди. Шунда ҳам унинг кайнонаси ота-онамизнинг ажрашганларини бот-бот рўйқач қилиб турар экан. Наҳотки бу ҳол бизни бир умр тақиб этиб келса” деганди.

Бу оламда хато қилмайдиган ва адашмайдиган инсон камдан-кам топилса керак. Гуноҳлар кечирилади, унитилади. Аммо кўпни кўрган момоларимиз: „Аёлнинг гуноҳи кечирилгани билан, унитилмайди то умрининг охиргача бу доғ унинг пешонасида ярқираб турадигандек туйилаверади. Улғаяётган болаларга нисбатан: онаси ёмон-ҳаммаси ёмон, отаси ёмон-биттаси ёмон, деган гап юради. Бунинг замирида катта маъно бор. Унда онанинг қасри болаларга кўпроқ таъсир қилади, уларни юзини ерга қаратади деган маъно ётади. Буни ўз вақтида англамоқ инсонни поклайди, унинг ўзлигини англашга кўмак беради. Фақат бундан кейин хато қилмасликка ҳаракат лозим” дейишади.

Биз шарқ вакилларимиз. Шарқона фазилатлар, кадриятлар қон-қонимизга сингиб кетган. Халқимизда оила ҳамиша муқаддас саналган. Ҳар бир ўзбек биринчи навбатда ўзини эмас,

боласини, оиласини ўйлаб яшайди. Ҳар бир ота-она киз узатар экан, „Илоҳим борган ерингда тошдек қотгин“ деб тилак билдиради. Яхши ният билан келин туширганлар ҳам „Келин эмас, кизимиздек бўлсин, қадами қутлиғ келсин“ деб дуо қилишади. Топган- тутганини дастурхонга тўкиб, тўй беради. Ўз навбатида фарзандлар ҳам ана шу анъанани давом эттиришади.

Бу азалий қадриятларимиз, расм-русум, урф-одатларимиз замирида инсоний муносабатлар, ўзаро меҳр-оқибат, хурмат-иззат ва қадр мужассам бўлган. Элимизнинг ҳар бир урф-одати инсон учун, унинг бахти, хотиржамлиги ва ҳузур-ҳаловати учун хизмат қилган.

Ҳозирда эса айрим расм-русумлар одамлар учун эмас, одамлар расм-русумлар учун хизмат қиладиган бўлиб қолди. Мен бунда ҳозирдаги қуда-андачилик муносабатларидаги дарзни эътиборга олаётман.

Айрим қуда-андалар меҳр-оқибат ва андишани орқага отиб юбормоқдалар. Қудаларнинг ноқерак, ортиқча, бош оғриғига сабаб бўладиган орзу хаваслари ёш оилани бузилишига олиб келмоқда.

Оиланинг мустаҳкам бўлмай қолиши айрим ҳолларда қайинсингилларга ҳам боғлиқ, дейишади. Айниқса оилада турмушидан ажраб келган қайинсингил бўлса.

Ҳар бир киз ўз уйида ота-онасининг эрка кизи, акасининг “маликаси” бўлишини истайди. Келин келиши билан вазият бироз ўзгаради. Аканинг эътибори энди ёрига қаратилган, қайнона-қайнота ҳам оиланинг янги аъзосига ўзгача муносабатда бўлади. Бундан айрим қайинсингил, тўғри хулоса чиқарса, бошқа бириси янгасига “ўғай кўз” билан қарай бошлайди, натижада оилада кўнгилсизликлар келиб чиқади.

Кўпни кўрган момолар: “Одатда қайинсингил ва янги ўртасидаги низоларнинг кўпроғи уй юмушларини тенг тақсимланмаганлигидан келиб чиқади. Бу масалада мувозанат тарозуси қайноналар қўлида. Оилани мустаҳкам бўлишини истаган қайнона бу масалада қизига нисбатан қаттиқ қўлроқ бўлгани маъқул. Шунда у ўз эркаликларини қўйиб, инжиқлик қилишни бас қилади. Чунки эртами-кеч у ҳам бир оиланинг

бекаси бўлади” деб уқтирадилар. Бу сўзларга қулоқ тутмоқ лозим.

Доно халқимизда бир нақл бор: Янгали қизни келин қил! Чунки келин ойи кўрган қиз ўзининг ютуқ ва камчиликларини кўради, ундан ибрат олади. Шундай қайинсингил бўлмоқ лозимки, келадиган совчилар янгаларидан бу қиз тўғрисида сўраганларида фақат илиқ фикрлар эшитсин. Бу у кураётган ҳаёт остонаси учун мустаҳкам пойдевор бўлади.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Ёлгон худди хомиладорлик каби эрта ёки кеч билиниб қолади.
2. Гўзал бўлиш учун чиройли бўлишни ўзи кифоя эмас.
3. Лайли зотидан эрсамда дилда Мажнунча хаво, тоғу-тош кезгум келур,
лекин йўлим тўсгай ҳаё.
4. Номуссиз хиёнатдан номусли ўлим яхши

НОМИНГИЗНИ ПОК САҚЛАНГ

Ривоят қилишларича, бир чол билан кампирнинг бири-биридан ширин бир ўғилу, бир қизи бўлган экан.

Чол кампир ўзларининг хотамтойликлари, қўллари очиклиги билан одамларга меҳр кўрғазиб маҳалла кўй, қишлоқ аҳли орасида обрў қозонишган экан. Ҳамма уларни иззат-хурматларини жойига қўяр экан. Чол-кампир ўғли билан қизини ёшлиқдан ўзларига ўхшаб ҳалол ва тўғри қилиб, меҳнатни севиб, кадрига етадиган, бировларга ҳақиқа хиёнат қилмайдиган қилиб ўстиришибди.

Вақти-соати етиб бетоб бўлиб, боши ёстикка тегибди. Шунда у ўғли билан қизини ёнига чақириб: - Болаларим, мен сизларни ҳалол пок яшашга ўргатдим. Меҳнатдан қочмайдиган бўлдинглар. Биров йиғлаб турса қўллайдиган, йиқилса турғизиб, юролмаганларни йўлга солиб қўядиган қилиб тарбияладим. Каттани-катта, кичикни-кичик биладиган, оқу-қорани ажратадиган бўлдинглар. Энди менинг ёшим ўтиб қолди, қаридим. Кўриб турибсизлар, мендан сизларга катта бойлик

мерос қолаётгани йўқ, фақат қилган ўғит-насихатларимгина мерос қолапти. Майли десанглар яна икки-уч оғиз сўз айтмоқчиман. Ҳеч қачон бировни дилига озор берманглар, яна нима ишга қўл урсанглар оқибатини обдон ўйлаб иш тутинглар. Менинг сизларга қолдирадиган **бирдан-бир меросим – яхши ном билан яшаш, яхши ном қолдиришдир.** Шу буюк меросимни оёқ ости қилмай, унинг кадрига етсанглар, ҳеч қачон кам бўлмайсизлар, ёмонлик кўрмайсизлар. Чол шу гапларни айтиб оламдан ўтибди.

Чолнинг кўшниси бойнинг ҳам бир ўғли ва бир қизи бўлиб, ҳар иккиси оталарига ўхшаб ўсишган экан. Бой ҳам оламдан ўтиб, ўғил-қизига еру кўкка сиғмас бойлик қолдирибди. Бир куни бой ўғли билан чол ўғли учрашиб қолишибди. Шунда бойнинг ўғли: - отамдан менга катта бойлик мерос қолди, уни ака-сингил бир умр еб тугата олмаймиз. Сизларнинг отангиздан нима мерос қолди? – деб сўрабди. Шунда чолни ўғли: - отамиздан бизга буюк мерос – тўғрисўзлик, ҳалоллик, меҳнатсеварлик, хотамтойлик, эл-юртга меҳр-муҳаббатли бўлиш қолди, деб жавоб берибди.

Бойнинг ўғли, ичида: “Кўрамиз отанг қолдирган мерос билан қаергача бораркансан, деб кулибди.

“Ётиб еганга тоғ чидамайди” дейишади. Ойлар йиллар ўтибди. Бойнинг қолдирган меросини болалари тугатибди. Уларнинг қўлларидан ҳеч бир иш келмагач, охири гадойлик қилиб кун ўтказишга мажбур бўлишибди.

Чолнинг ўғли-қизи бўлса, оталаридан қолган мерос – ақл-одобни кўз қорачигидай асраб, унга гард юқтирмай камолга етишибдилар.

Энди, азиз ўқувчим, эътиборингизга қуйидаги воқий ҳикояни келтирмоқчиман: “Бир туманнинг илк жоме масжидига биринчи ғишт қўйиш маросими бўлибди. Шунда ёши улуг ушламолардан бири: “Масжид Аллоҳнинг уйи. Унга биринчи ғишт қўйишнинг ўз тамойили бўлади. Бунга ҳамма риоя қилиши керак. Бунинг тартиби шундай: - “Орангизда ким – ҳамиша таҳоратли юрса, беш вақт намозни сира тарк этмаган бўлса, умрида арок, гиёҳ нималигини билмаган бўлса, бегона аёл олдида белбоғини ечмаган бўлса, бировнинг ҳаққини ноҳақ

олмаган бўлса, бошқаларга зулм қилмаган бўлса, марҳамат биринчи ғиштни қўйиб берсин” деган экан. Шунда одамлар ўзларини ўзлари имтиҳон қилишибди, тўпланганларнинг биронтаси “Биринчи ғиштни мен қўяман”, дея журъат эта олмабди. Айримлари эса ўз қўлларига олган ғиштни секингина ташлаб юборган эканлар. Бундан ўзингиз хулоса чиқариб оларсиз.

Кимда-ким ёшликда ҳалқимизнинг йиллар ва даврлар синовидан ўтган ҳалқчил, ҳаётий одатларини, удумларини, одобномасини яхши ўзлаштириб олса, ота-оналаримиз панд-насихатлари ва ўғитларига қулоқ солса, унга амал қилса, ундай бола элда катта обрў-эътибор топади.

Одобимиз ота-оналаримизнинг эзгу одати – ном қўйишдан бошланади. Ота-оналаримиз не-не орзу умидлар билан қўйган номини пок сақлаш, унга доғ туширмаслик, уни шон-шарафга буркаш энг биринчи бурчимиздир.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Ота-она беҳад бўлади хурсанд,
Фарзанди бўлаолса муносиб фарзанд!
2. Фарзанд эрур, давлат боғига ниҳол,
Ундан кулиб боқар, бахт ила иқбол.
Қолдирса агар у яхши деган ном,
Эл ичра обрўйи ошар батамом.
4. Бу дунё молига хирс қўйма, эй дил,
Туку бут бўлдингми, шу ўзи кафил.
Қабрга ким молин орқалаб кетган,
Сендан ҳам кимгадир қолар бу сабил.

ИЛМ СОҲАСИДА УСТОЗ-ШОГИРДЛИК

Илм йўли – заҳмат йўли, меҳнат ва машаққат йўли, дейди доно ҳалқимиз. Бугун илм йўлини танлаган киши эътиборга,

эъзозга сазовор бўлмоқда. Чунки, бундай инсонларнинг ҳар бир мақсади, ташлаётган қадами ҳамиша эзгуликка, яхшиликка йўғирилган. Яхши ният билан бошланган ишларнинг интиҳоси ҳамиша хайрли тугажагини ва бу барчамизга ибрат бўла олажагини яхши биламиз.

Севиқли, хассос шоир Эркин Воҳидов: “Инсон ҳаёти бир манзилдан иккинчи манзилга қараб юриладиган йўлга ўхшайди. Бу йўлнинг текис, нотекис, баланд ва пастликлари бўлади. Биз бу замин бамисоли тоғ ошаётган одамлармиз. Тоғ йўли мардликни, иродаликни, жасоратни, сабр-бардошни, бағоят хушёрликни талаб этади”, деган эди. Шоирнинг бу ўхшатишларини илм олмоққа интилишга қиёсласа бўлади.

Дунёда ҳар қандай ҳунар бўлмасин, албатта унинг устози ва шогирдлари бўлади. Устоз қанчалик буюк бўлмасин, тарихда қанча из қолдирмасин, ўз билимини, ҳунарини ишончли одамларга қолдирмаса, унинг ишларини давом эттира оладиган киши бўлмайди.

Тарихдан маълумки, неча асрлардан буён **ҳақиқий устоз** ҳамиша улуғланиб келган.

Ривоят қилишларича, қиёмат куни ўз умрини илм ўрганиш ва ўргатишга бағишлаган бир кишини Тангри Таолонинг ҳузурига келтирадилар. Тангри Таоло бу одамни жаннатга, Муҳаммад алайҳиссалом ҳузурига олиб боришга амр этади. Қарасаларки, жаннатда пайғамбар Ҳавзи Кавсарнинг лабидан туриб умматларига косада сув ичириб турибдилар. Пайғамбаримиз бу одамни кўриб, косада сув эмас, балки муборак қўллари билан Ҳавзи Кавсар сувидан ичирадилар. Атрофидаги одамлар бу ҳолни кўриб: “Ё Расулulloҳ, бу одамга қўлларингиз билан сув ичиришингизнинг боиси нимада?”, деб сўрабдилар. Шунда Пайғамбар алайҳиссалом: “Дунёда ҳамма одамлар тижорат қилиб, дунё топмоққа машғул бўлиб юрган пайтларида, бу одам дунёнинг муҳаббатидан воз кечиб, илм ўрганди ва ўрганган илмини шогирдларига ўргатди. Шу боис бу одамга Кавсар сувидан ўз қўлим билан ичирдим” деб, жавоб берган эканлар.

Юртимиз истиқлол нашидасидан баҳраманд бўлганидан сўнг талайгина муваффақиятлар қўлга киритилди, республикада

оламшумул ўзгаришлар рўй берди. Маънавият соҳасида ҳам сезиларли даражада ўзгаришлар бўлаяпти. Барча илм-фан ахиллари бой маданий меросимизни ўрганишда, ўтмиш мутаффакирлари, устозларимиз асарларини чоп этиб, халққа етказишда, миллий кадрларимизни тиклашда катта ва хайрли ишларни амалга оширмоқдалар.

Бу йиллар давомида Ал-Бухорий, Имом-Ат-Термизий, Аҳмад ал-Фаргоний, Баҳовуддин Нақшбанд, Хўжа Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Маҳмуд ал-Замахшарий, Хўжа Аҳрор Валий, Абдуҳолик Ғиждувоний каби буюк аждодларимизнинг, Абдулла Қодирий, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон, Маҳмудхўжа Бехбудий, Усмон Носир каби миллий мустақиллик фидойиларининг номлари юзага чиқарилди.

Янги тикланиб келаётган **мафқуранинг** асосий мақсади жамият аъзоларини маънавий жихатдан юксалтириш, ҳар томонлама етук ва баркамол инсонни тарбиялаш, ёшларга ахлоқий фазилатларни сингдиришдан иборатдир.

Халқимизнинг меҳнатсеварлиги, ғайрат-шижоати янги мафқурага муносабати канчалик ошса, истиклолнинг иктисодий, сиёсий, маданий бошқа асослари шунчалик тез қарор топади, ривожланади ва мустаҳкамланади. Пировар натижасида илм-фаннинг раванқ топишига, халқимизнинг моддий фаровонлигини ошишига қулай шароитлар яратилади. Бу эса, ўз навбатида мустақил республикамизнинг халқаро мавқеи, обрў-эътиборининг янада ошишига сабаб бўлади.

Ўрта Осиё халқларининг фаҳри бўлган Абу Али Ибн Сино инсоннинг маънавий камолатга интилиши унинг биринчи бурчи эканлигини уқтириб: “Маънавий камолотга эришишдан кочадиганлар – одамларнинг энг кўрқоғидир”, деб ёзган экан.

Маънавий камолат деб, биз кишининг борлиқ ва кишилиқ ҳақидаги билимларини мукамал ўзлаштиришини ва уларни ўз шахсига сингдиришини тушунамиз. Инсон олим бўламан деб, илм чўққисига интилишидан аввал, биринчи галда **одамийлик илмини, инсонийлик фанини** ўзлаштириши лозим. У одамийликка хос мулоҳазалари билан, дунёдаги тирик мавжудотларнинг гултожи бўлган. Шунинг учун донолар «Олим бўлиш осон, одам бўлиш қийин» деганлар.

Маълумки, инсон ким бўлишидан, миллати, турар жойи, келиб чиқишидан қатъий назар унинг барча муваффақиятлари меҳнат, устоз ва билим туфайли амалга ошади. Устоз туфайли шогирдлар ҳаётда ўз ўрнини топадилар, мақсадга эришадилар. Шу боис шогирдлар қуйидаги мисраларни доимо ёдда тутмоқлари лозим.

Азиз дўстим, ҳурматда бўл, устозингдан ўзганда ҳам,
Илминг ошиб, иқбол кулиб, харчанд сенга бокканда ҳам.
Бўлма мағрур унвонга сен, “Алломасиз” десалар ҳам,
Камтар бўлди алломалар, минг қоядан ошганда ҳам.
Дур-гавҳардан ортик эрур, оқил шогирд устоз учун,
Ким тош отса устозига, бўлгай бадном ўлганда ҳам,
Сўнмагай устоз нури, ою-йиллар ўтганда ҳам.

Бу хикматли сўзларга амал қилмоқ учун, устоз-шогирд занжири мустаҳкам бўлиши керак.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Илм бир дарахт бўлса, одоб унинг мевасидир.
2. Олим қайга борса ҳурмат, нодон қайга борса нафрат кўради.
3. Илм бобида ниманики эшитсанг ёзиб қўй, қогоз бўлмаса деворга бўлса ҳам ёз! Чунки ёдланган нарса унитилиши мумкин, ёзилган нарса эса абадий қолади.
4. Илм эгалланг! Илм – саҳрода дўст, ҳаёт йўлларида – таянч, ёлғизлик дамларида – йўлдош, бахтиёр дақиқаларда раҳбар, қайгули онларда – мадакдор, одамлар орасида – зебу-зийнат, душманларга қарши курашда – қуролдир.

ҲАДИС ИЛМИНИНГ СУЛТОНИ

Маълумингизким, узоқ тарихга эга бўлган ўзбек халқи таълим-тарбияга онд бой меросга эга. Биз жаҳон маънавияти хазинасини бойитган Имом Ал-Бухорий, Ат-Термизий, Аҳмад Ал-Фарғоний, Муҳаммад Ал-Хоразмий, Абу Райхон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Баҳовуддин Нақшбанд, Мирзо Улугбек, Алишер Навоий, Бобур Мирзодек улуг алломалар меросхўримиз.

Биз бу инсонлар меросини, маънавий сарчашмаларини чуқур ўрганиб, эҳтиёт қилиб, бойитиб, улар ёккан чироқларини янада мунаввар этмоғимиз даркор. Шу боисдан улуғ инсон – имом Ал-Бухорийга бағишланган бир қанча ибратли ривоятлар маълумки, уни билиб қўйиш фойдадан холи бўлмаса керак деган умидда сиз ҳурматли китобхонларга уларни ҳавола этмоқдаман.

Имом Ал-Бухорий норасидалик пайтидаёқ илохий иноят унга эътиборни қаратган экан.

Ривоят қилишларича, Имом Ал-Бухорийнинг кўзи кўр бўлиб қолган экан. Онаси туну-кун Аллоҳга илтижо қилиб, унга шифо сўраб экан.

Қуларнинг бирида онаси тушида Иброҳим алайҳиссаломни кўрибди. У киши дебди: “Эй аёл, тур энди, оху-нолаларингни бас қил, сен Аллоҳдан болангга шифо беришини астойдил, чин юракдан тилаган эдинг, парвардигор фарзандинг кўзларига нурни қайтариб берди”.

Тонг отгач, она қараса, ҳақиқатдан ҳам фарзанди ҳовлида ўйнаб юрган экан. Шундан эътиборан Имом Ал-Бухорий ҳадис илмига бутун умрини бағишлаган экан.

Иккинчи бор ривоятда айтилишича Имом Ал-Бухорийнинг отаси ўз замонасининг катта олими бўлиш билан бирга, тақводор ҳам бўлган экан. У вафоти олдидан: “Менинг молларимга ҳаром ва шубҳали бирор дирҳамнинг аралашганини билмайман” – деган экан. Имом Ал-Бухорий ҳалол лўқма еб вояга етган экан. Шунинг учун “Унга отасининг фазилатлари (илм, дин ва тақводорлик) мерос бўлган” дейилади.

Яна бир ривоятда Аллоҳ унга онгли қалбни, кучли ёдлаш қобилиятини, ўткир зеҳни ато этган экан, дейилади.

У 9-10 ёшлардаёқ 70000 ҳадисни тартибли тарзда ёд олган экан. У бирон бир китобга назар ташлашининг ўзидаёқ уни ёдлаб олар экан.

Кейинги ривоятда айтилишича, унинг ўзи шундай деган экан: “Мен 1080 одамдан ҳадисларни ўргандим. Ҳадис излаб бормаган ислом диёрлари жуда кам қолган бўлса керак. Ҳадис айтиб берганлар ичида ҳадис соҳиби бўлмагани йўқ. Мен ҳадисларни “имон - сўз ва амалдир” деганлардангина ёзиб

олдим”. Айтишларича, бу ҳадис асарини Имом Ал-Бухорийнинг ўзидан 70000 киши тинглаган экан.

Кейинги ривоятда Ибн-Исмоил қуйидагича ҳикоя қилади: “Имом Ал-Бухорий дарс тинглашдан биздан ажралиб турарди. У дарс пайтида бир неча кун қоғоз ва қаламсиз дарсга келди. Биз ҳаммамиз ҳадисларни домла айтганидек дафтаримизга ёзиб олардик. Биз ундан нега ёзмаяпсан, деб кунда сўрар эдик. У индамас эди. 16 кундан сўнг, у: “Жуда кўп марта нега ёзмаяпсан, деб сўраяпсизлар, қани, сизлар ёзганлирингизни кўрсатинглари” – дебди. Сўнг у бизнинг ёзувларимизни кўриб, 16 кун давомида биз ёзиб олган 15000 ҳадисни ёддан айтиб берди. Кейинчалик ёзганларимизни тўғри ёки нотўғрилигини, уни ёдлаб олганига солиштириб, билиб оладиган бўлдик”.

Дарҳақиқат, маърифат аҳли унга ёшлигиданок ҳадис эшитиш учун эргашиб юришар экан.

Яна бир ривоятда айтилишича, ҳадис соҳиблари тўпланиб, 100 та ҳадисни олибдилар-да, уларни матнларини ҳам, саналарини ҳам аралаштириб юбориб, 10 кишига бўлиб берибдилар. Мажлисида Боғдод ва Хуросонликлар ҳам йиғилишган экан. Тайинланган ҳар 10 кишидан бири Ал-Бухорийдан чалкаштирилган ҳадислардан сўрай бошлабди. Ал-Бухорий уларга “билмайман” деб жавоб бера бошлабди. Мажлисида ўтирганлар бир-бирига қараб, бу одам ҳамма нарсани билиб туриб, атайин билмайман, деб жавоб бераяпти, десалар, бошқа бирлари уни билмасликда айблабдилар.

Ал-Бухорий уларнинг саволлари тугаганлигини билгач, кейин бирма-бир ҳар 10 кишига, сиз биринчи ҳадисингизни “бундай” дедингиз, унинг тўғриси “мана бундай бўлади”, деб ҳар бир матнни ўз иснодига, ҳар бир иснодини эса ўз матнига тушириб берган экан. Шундан сўнг аҳли мажлис унинг фозиллигини тан олган экан.

Ривоят қилишларича, Имом Ал-Бухорий жисми озгин, ўрта бўйли бўлган экан. Айтишларича, у бир кунда 2 ёки 3 дона бодом еб ҳам кифояланган экан.

Кейинги ривоятда айтилишича, бир куни Имом Ал-Бухорий пешин номозини ўқиб, кейин нафл намозини ўқийди. Намоз тугагандан сўнг қўйлагини кўтариб, ёнидаги одамга:

“Қаранг-чи баданимда бирон нарса борми?” – дейди. Ҳалиги одам қараса, бир ари унинг 17 жойини чақибди, таналари илжираб кетибди. Шунда: “Нега ари биринчи бор чаққанда, намозни бузақолмадингиз?” – деб сўраганда, у: “мен шундай сурани ўқиётган эдимки, уни тамомига етказишга қарор қилдим” – деб жавоб берган ва Қуръон Каримни қандай улуглаш кераклигини намоиш этган экан.

Кўрдингизми, биргина алломамиз ҳаётига оид бир нечта ривоят бизни сабр-тоқатга, ёрқин келажакка умид билан қарашга, саховатликка, ҳалолликка, ўткир зеҳнли бўлишга, камтарликка, соғлом турмуш тарзини шакллантиришга, эътиқодли, одобли бўлишга чорляпти.

Бизнинг қонимизда ана шундай буюк зотлар қони оқар экан, бизда фаровон ва гўзал ҳаёт яратиш учун беқиёс имконимиз бор. Буюк ватанимиз – Ўзбекистонимизнинг келажаги порлоқ давлат бўлишлиги ҳақиқатдир.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Инсон шарафининг ривожини – адаб,
Қадри қимматининг гултожини – адаб.
Балою қазодан омон сақловчи,
Қалқону восита, иложини – адаб.
2. Адаб билан инсон иззат топади,
Обрўю, шарафу хизмат топади.
Адаб соҳибила сўзлашган киши,
Рухига дармону, қувват топади.
3. Хомтақдан ҳар бир тоқ камолга етур,
Барги ҳаво олиб, шамолга етур.
Хомтақ қилинмаса инсон феъли ҳам,
Ғовлаб кетиб, охир заволи етур.

ХИКМАТЛАР БЎСТОНИГА САЁҲАТ

Маълумингизким, одоб-ахлоққа оид хикमतлар халқимизнинг севиб ва амал қилиб келатган маънавий озуқаларидан ҳисобланиб келинади.

Асрлардан буён одамларни тўлқинлантириб келаётган ва одоб-ахлоқнинг гултожлари ҳисобланган ҳадисларда: “Хикмат-бу мўмин кишининг йўқотган нарсасидир” дейилади. Демак, ҳар бир мўмин киши хикмат ўрганишга интилиши, битта хикматни ўрганса, йўқотган нарсасини топгандек қувониши зарур. Чунончи, шоир айтганидек:

Гўзаллик дунёси хикмат ичинда,
Лаззатнинг асоси хикмат ичинда,
Бузилган феъл ила айниган хулқнинг,
Энг ўткир давоси хикмат ичинда.

Хикматларда: “Одоб буюк тождир, уни кийганда, қайга борсанг боравер” дейилади. Одобли одамни табибга киёслашади, у билан суҳбатлашиш кўнгилдаги гамни қувади. Бунга ишонинишгиз учун сизнинг эътиборингизга бир неча хикматни ҳавола этамиз.

Бир хикматда айтилишича, кишининг қалбида қуйидаги бўстонлар бўлар экан:

Биринчиси – илм бўстони, иккинчиси – мулойимлик бўстони, учинчиси – ихлос бўстони, тўртинчиси – камтарлик бўстони, бешинчиси – саҳоват бўстони, олтинчиси – ризо бўстони, еттинчиси- умид бўстони!

Савол туғилади: - Бу бўстонларда нималар бўлади?

Киши равнақ топай деса, аввало, илм бўстонига киради, у ердаги нодонлик ва жоҳиллик ҳашакларини юлиб ташлайди.

Сўнг мулойимлик бўстонига киради ва бу бўстонда адоват ва ҳасад тиконлари бўлса, уларни юлиб, узокқа отади.

Сўнг ихлос бўстонига киради ва бу бўстонда риё ва бадгумонлик ҳашаклари бўлса, уларни юлиб, бўстонни тозалайди. Сўнг камтарлик бўстонига киради ва бу бўстонда такаббурлик ва мағрурлик ҳашаклари бўлса, уларни ҳам юлиб тозалайди. Ундан сўнг ризо бўстонига киради ва бу бўстонда манманлик ва қайсарлик тиконлари бўлса, бўстонни улардан холи қилади.

Сўнг умид бўстонига киради ва бу бўстонда умидсизлик ва тушқунлик тиконлари бўлса, уларни юлиб отади. Мана шуларга эришган инсон ўзини бахтиёр сезиши мумкин.

Иккинчи хикматда қўшнининг ҳақ ҳуқуқлари тўғрисида гап кетади. Қўшнининг ҳақ-ҳуқуқларига қўшнига ҳеч вақт озор бермаслик ва ҳафа қилмаслик, қўшни касал бўлса ундан хол сўраш, бошига мусибат тушса ёрдам қилиш, ғамли ва шодлик кунларида ғам-шодлигига шерик бўлиш, ундан хато ўтса кечириш, аҳли аёлига ёмон кўз билан қарамаслик, бирор ёққа кетса уйдан хабардор бўлиб туриш, қўшни қарз сўраса имкон бўлса бериб туриш кабилар қиради.

Яна бир хикмат дўстликка бағишланади:

Доноларнинг айтишича, дўст уч хил бўлади.

Биринчиси: - “Жон дўст” бўлиб, бундай дўст ҳақиқий ҳисобланади ва ўз дўсти учун жонини ҳам аямайди.

Иккинчиси: - “Тил дўст” бўлиб, у расман тилда дўстлик қилади, аммо бошга бирор кулфат тушса ўзини кўрсатмайди.

Учинчиси: - “Мол дўст” бўлиб, бундай дўст еб-ичиш учунгина дўст бўлади. Пулингиз тугаганда эса қорасини кўрсатмайди.

Бирор кимса билан ҳақиқий дўстлик йўлини тутиш ва суҳбатдош

бўлишда саккизта ҳақ мавжуд бўлиб, уларга тўла амал қилмоқ лозимдир.

Биринчиси мол ҳақи. Сиз ўз мол-мулкингизга қандай эғалик қилсангиз, уларни сарфлашда қанчалик эркин бўлсангиз, дўстларингизни ҳам худди шундай йўл тутишларига имкон берасиз, дўстларингизнинг ишини ва уларни манфаатини ўз манфаатингиздан юқори кўясиз.

Иккинчиси – нафс ҳақи. Бу шундан иборатки, дўстлар бошига иш тушиб, сиздан нарса ёки ёрдам сўраб келмасдан аввал сиз уларнинг хожатини раво қилишга киришасиз.

Учинчиси – тил ҳақи. Дўстга қаттиқ гапирилмайди, унинг айблари юзига солинмайди, камчилиги одамлардан беркитилади, яхшилиги мақталади, ёлгон муомала қилинмайди. Унинг шодлиги ва сурурига сабаб бўладиган ҳақ гаплар гапирилади.

Тўртинчиси ҳақ – аъзолар ҳақи. Унинг жисм аъзоларидан бирор ёмонлик ҳосил бўлса, уни кечиради. Бирон ишда узр сўраса ҳам, уни кечиради.

Бешинчиси – вафо ҳақи. Бу дўстлик бобидаги сабот, унга ўлгунча риоя қилишдир. Дўсти ўлгандан кейин эса бу ҳақни уни болаларига ёки дўстларига нисбатан давом эттиришдир.

Олтинчиси – ихлос ҳақи. Бу шундан иборатки, дўст узокда ёки олдида бўлган пайтлари ҳам бир хилда туради, ўзгармайди, икки ўртада бўлган муҳаббат ва садоқат риоя қилишда заррача нуксонга йўл қўймайди.

Еттинчиси – йўқлаш ҳақи. Дўстни ўлик ёки тириклигида унинг ўзини ҳам, аёлларини ҳам яхши сўзлар билан тилга олади. Уларга ҳамиша омад тилайди. Ўзига нимаики яхши нарса тиласа, уларга ҳам қўшиб тилайди.

Саккизинчиси – ўзини тия билиш ҳақи. Бунда такаллуфни умуман тарк этади. Ноўрин такаллуфларга йўл қўймайди. Чунки такаллуф носоз иш бўлиб, унинг ўзини ҳам, дўстларини ҳам қийнайди ва ноқулай аҳволга солиб қўяди.

Юкоридаги ҳикматлардан ҳар бир оқил ва оқила инсон ўзи учун ижобий хулосалар чиқарса, унинг оиласида тинчлик доимо барқарор бўлиб, умри узок бўлади.

ДОНОЛАР АЙТАДИ:

1. Ёмонлик бўлса ҳам ҳар қандай инсон,
Тарбия малҳамин сурткин ўша он.
Илонни кўрдингми, бошин силашса,
Заҳридан эл учун бермокда дармон.
2. Элнинг дарди билан куйсагина жон,
Ўша жон эгаси – ҳақиқий инсон.
Нонга боқ, тандирга ўзини ёққач,
Уни олқишлайди, ойнаи жаҳон.
3. Зўр кулфат соғлиқдан жудо бўлишлик,
Ё фарзанд доғида адо бўлишлик.
Ҳаммаси ёмону, аммо ёмони,
Ватани туриб, ватангадо бўлишлик.

ЁШ ОТА-ОНАЛАРГА ДОНОЛАР ЎГИТЛАРИ

- Рўзгор- икки кишининг қўли, икки кишининг ақли билан тўкиладиган умр занжиридир.
- Ким агар ҳаётдан олмаса таълим, унга ўргатаолмас ҳеч бир муаллим.
- Уйда халовати бор, иш жойида қадри бор, фикри тоза, қалби пок одамдан касаллик чекинади, ҳаёти осуда, умри зиёда бўлади.
- Ғамсиз яшашнинг белгиси тўрт нарсадир: яхши сўз, яхши феъл, яхши ният ва яхши суҳбат.
- Яхши ҳуқ, яхши фазилат, гўзал чехра- бу инсон учун буюк мартаба, улугʻ риқ, олий мукофотдир.
- Қаноат соҳиби бўлиш, ширин турмуш қурмоқчи бўлган ҳар бир онлага лозимдир.
- Бир кун жанжал чиққан уйдан қирқ кун туз-насиба кўтарилади.
- Эрак учун энг яхши либос-ширинсуханлик, аёл учун энг аъло кийим очик юзликдир.
- Аёл учун энг зўр бойлик, энг зўр мартаба, энг комил фазилат-бу ифатдир.
- Ақлли хотин - эр жаҳлини ўз табассуми ва чиройли муомаласи билан юмшатади.
- Яхши хотин турмуш ўртоғидан сотиб олишга қудрати етмаган нарсаларни талаб этмайди.
- Оқила аёл турмуш ўртоғи олдида эски либосда ёки юзларига оро бермаган ва сочларини тартибга солмаган ҳолда турмайди.
- Эри юзига тик боқмаган аёл-аёлларнинг афзалидир.
- Эр ва хотинни тотувлик билан яшашлари, бутун оила аъзоларига бахт-

саодат келтиради, уларнинг юзларига роҳат ва фароғат бағишлайди.

ФАРЗАНД УЧУН САБОҚЛАР

-Ота-онанинг юзига қараб ўтиришнинг ўзи-катта ибодатдир.

-Ўғил фарзанд-оила шамчироғи, киз фарзанд-меҳр саодати эканлигини билинг.

-Сиз ота-онангиз тириклигида уларга қандай муносабатда бўлсангиз, сиз ҳам фарзандларингиздан шундай муносабат кутинг.

-Сиз ота қарғиши ўк бўлишини, она қарғишини эса дўк бўлишини доимо эсда тутинг.

-Фарзанд отадан қўрқмасин, уни хурмат қилсин.

-Ота-онани қандай неъмат эканлигини ота-онасидан жудо бўлганлар билан суҳбатлашганингизда биласиз.

-Ота-она тириклигида уларни хушнуд этиш, вафотларидан кейин эса тириклигида айтган насиҳат ва маслаҳатларига амал қилиш, уларни яхши хислатлари билан ёдлаб туриш, содиқ ва вафодор фарзандларнинг энг яхши одатларидандир.

-Ота-онангиз, ака-укангиз, опа-синглингиз вафот этганда эл кўзига дод солгандан кўра, уларнинг тириклигида ширин сўз ила зиёрат қилинг.

-Онанинг меҳри ҳам зўр, қаҳри ҳам зўрлигига ишонинг.

-Отаси борнинг унуми бор, онаси борнинг тиними бор деган мақол борлигини доимо ёдда сақланг.

-Отага билак, онага юрак бўлинг.

-Ҳар ким маслаҳат пайтида маслаҳатчининг сўзига, муолажа чоғида табибнинг сўзига, шарият масалаларида зоҳиднинг сўзига кирмаса, яхши иш фойдадан, муолажа шифосидан ва ибодат савобидан маҳрум бўлади.

АЗИЗ КИТОБХОН!

Сиз ўзбек халқининг бир қатор миллий удум ва кадриятлари билан танишдингиз. Охириги пайтлари ноқонуний йўллар билан юртимизга кириб келаётган видео лавҳалар, клиплар таъсирида ёшларимиз ўз ҳаётларига янгидан-янги одатларни олиб келмоқдалар. Бугун ёшлар учун мулоҳаза қилишдан кўра, таҳлид қилиш осонроқ бўлмоқда.

Бу одатларнинг қай бири улар ҳаётини мазмунли қилади, қай бири бахтсизлик сари етаклайди, буни ҳаётнинг аччиқ – чучугини тотган бобо-момолар, ота-оналар ёшларга эринмай туншунтиришлари керак.

Ўзгаларнинг сийқаси чиқиб кетган удумларига ҳавас қилгандан кўра, ўзимизнинг миллий удумларимизни асраб-авайлаб ёшларга доимо уқтириб бориш бизнинг асосий вазифамиз бўлиши керак.

Мундарижа

1. Миллий удум ва кадриятларимиз – ҳаётимиз гул тожи	4
2. Саломлашиш – халқимизнинг қадимий ва энг яхши фазилати	8
3. Ота-она меҳрини қадрлаш – олий кадрият	12
4. Меҳр ҳам, муҳаббат ҳам тирикка керак	16
5. Отани норизо қилганлар	21
6. Отани норизо қилганлар	25
7. Ота-она қарғиши – отилган ўк	27
8. Тўғри тарбия – оила бахтининг асоси	32
9. Она алласи	35
10. Жигарлар риштаси узилмасин	40
11. Устозни улуғлаш	48
12. Яхши сўз – жон озиғи	53
13. Қамтарлик - буюк ҳислат	57
14. Ҳаётни тилингиз билан аччиқ қилманг	60
15. Салоб олмоқ - хайрли ишдир	64
16. Одамийликнинг гўзал фазилати	69
17. Ватанин севмоқ имондандир	72
18. Аждодларимиз тутган тўғри йўл (Ҳалоллик ҳақида)	75
19. Шукрона айтиб яшашга ўрганишлик	80
20. Меҳмондўстлик - халқим удуми	84
21. Аёл ибоси билан чиройли	87
22. Наслим тоза бўлсин десангиз	90
23. Мустаҳкам оила асослари	93
24. Онлани асранг	98
25. Номингизни пок сақланг	101
26. Илм соҳасида устоз-шоғирлик	103
27. Халиф илмининг султони	106
28. Ҳикматлар бўстонига савҳат	109
29. Ёш ота-оналарга донолар ўғитлари	113
30. Фарзанд учун сабоқлар	114

Босмаҳонага 2020 йил 10 майда берилди. Босишга 2020 йил 15 майда руҳсат этилди. Бичими 84x108 1/32. Ҳажми 7.25. босма табоқ. Times New Roman гарнитураси, офсет коғози, офсет усулида чоп этилди.

“Step by step print” МЧЖ босмаҳонасида чоп этилди.
 Андижон шаҳар Храбек кўчаси 94-б уй.
 Ўзбекистон Республикаси Президенти администрацияси
 ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар
 агентлигининг 12.07.2019 даги 12-3299. рақамли гувоҳномаси.